

ISSN 2413-4953

ТЭКОНОМИКА

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНСИТНАЯ

В НОМЕРЕ:

**4
2023**

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАНКТЕРДІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРІН
ЦИФРЛАНДЫРУ: ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

МОДЕЛИ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ НАУЧНЫХ РАЗРАБОТОК

EXPLORING THE INVESTMENT POTENTIAL OF ESG FINANCIAL
INSTRUMENTS AMIDST THE TRANSITION TO A 'GREEN' ECONOMY

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»: ИИН 721019401132

ИИК KZ44998СТВ0000997662, КБЕ 19

АО «Jusan Bank», БИК банка: TSESKZKA

БИН банка: 930741000122

Условия подписки и размещение статьи

Обращаться в редакцию по адресу:

050000, г. Алматы, ул. Толе би, 278

Сайт: <https://tranzit-as.kz/>

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков
(Казахстан)

Мурат Алиев
(Казахстан)

Асан Сатмурзаев
(Казахстан)

Жангельды Шимшиков
(Казахстан)

Салима Барышева
(Казахстан)

Данагуль Тлеужанова
(Казахстан)

Назгуль Сырлыбаева
(Казахстан)

Райгүл Досжан
(Казахстан)

Лейла Гамидуллаева
(Россия)

Ричард Пукала
(Польша)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Уристебек А.Б., Барышева С.К.
Бизнесті анализ талдаудағы заманауи ақпараттық технологиялар..... 4

Нурмагамбетова А.З., Несіпбек А.Ғ.
Роль и значение государственного аудита финансовых ресурсов..... 10

Наурызбеков С.К., Дауренбекова А.Ы.
Сандық активтер және олардың Қазақстан Республикасындағы экономикалық рөлін зерттеу..... 19

Гулимбетова Р.У., Тұрсынхан Б.Х.
Бухгалтерлік баланстың мәні..... 26

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

Рысбекова А.К.
Модели коммерциализации научных разработок..... 34

Haichao Hu.
Operational strategy of kaspi.kz..... 44

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА

Сарыкулова Л.Т., Омарова М.Ғ.
Қазақстан Республикасының бюджет тапшылығы және оны қаржыландыру әдістері..... 55

Муратова Д.Б., Бекмұратова Ш.С.
Қазақстандағы банктердің қаржылық қызметтерін цифрландыру: тенденциялар мен даму перспективалары..... 62

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

За содержание
публикуемых в
журнале авторских
материалов и
рекламы редакция
ответственности не несет.

Мнение автора
не всегда совпадает
с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
ул. Толе би, 278

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

<http://tranzit-as.lms.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail.ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2023

Курбанова К.А., Нурмагамбетова А.З., Ахмад Афанди Махфудз Exploring the Investment Potential of ESG Financial Instruments Amidst the Transition to a 'Green' Economy.....	72
Jialing Jiang Analysis of the current state of the business processes automation in small and medium- sized businesses.....	86
Султанбеков Г.З., Барышева С.Қ. Басқару есебінің қажеттілігі мен мүмкін- діктері.....	96
Гулимбетова Р.У., Алтынбекқызы Ш. Современный анализ потребительского кредитования в Республике Казахстан.....	102
Супугалиева Г.И. Тарихы терең, білім мен ғылымның қасиетті қара шаңырағы.....	108
Образовательная программа «Учет и аудит» университета Туран.....	109
Сведения об авторах.....	112
Информация о членах редакционной коллегии.....	113
Требования к содержанию и оформле- нию статей.....	

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

ХҒТАР 06.81.30
ӘОЖ 336.64

А.Б. Уристе́мбек¹, магистрант
Ғылыми жетекші: **С.К. Барышева²**, экономика ғылымдарының
кандидаты, қауымдастырылған профессор
^{1, 2} «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

БИЗНЕСТІ АНАЛИЗ ТАЛДАУДАҒЫ ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Түйіндеме. Компанияның бизнес-талдауы – оның қызметінің барлық бағыттарын мұқият зерделеу. Алынған көрсеткіштерді аналитикалық өндеуден кейін нақты деректер саланың жоспарлы немесе орташа көрсеткіштерінен ауытқитынын анықтауға болады. Осы талдау негізінде кәсіпорын басшылығы өндіріс тиімділігін арттыру үшін нақты шешімдер қабылдайды. Бизнесі талдау фирманың қаржылық-экономикалық қызметіне енген жасырын кемшіліктерді анықтауға көмектеседі, сонымен қатар болашақта қаржылық нәтижелерді оңай жоспарлау арқылы кәсіпорынның кірістілігін арттыру үшін резервтерді табуға көмектеседі. Экономикалық пәндер мен менеджмент теориясында бизнесі талдау компаниялардың өсу нүктелерін анықтауға, олардың жұмысындағы қиындықтарды анықтауға және болашақта кейбір процестерді өзгерте отырып, мәселелердің шешімін табуға көмектесетін кейбір механизмдердің жиынтығы ретінде сипатталады. Мамандардың пікірінше, мұндай әдіс бизнес-талдау және консалтинг ұғымдарын жақындастырады.

Жүргізілген бизнес-талдаудың нәтижесінде тиімді стратегия пайда болуы керек, оның көмегімен қазіргі уақытта және ұзақ мерзімді перспективада пайданың өсуіне қол жеткізуге болады. Сайып келгенде, ұйымның миссиясы орындалады.

Мақалада бизнесі анализ талдаудағы заманауи ақпараттық технологиялар және қазіргі ақпараттық базаның тұжырымдамалық моделін құру, бұл заманауи ақпараттық технологиялар арасында бизнесі және оны іс жүзінде жүзеге асырудың тетіктерін талдаудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерін жасауды қамтамасыз ету мәселесі талқыланды.

Түйінді сөздер: ақпараттық технологиялар, бизнес, бизнес талдау, бизнес ансуретикалық әдістер, интеллектуалды талдау, экономикалық талдау, басқару есебі.

Кіріспе. Қазақстан Республикасындағы соңғы жылдары байқалған бизнесі талдаудың әдістемелік аппаратының дамуы талдау процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін қолдану қажеттілігін талап етеді.

Кәсіпорынды талдау процесінде бизнес туралы ақпарат жинау, оны беру, өңдеу және сақтау бағалаушылардың объективті қорытындылары мен қорытындыларының негіздерінің бірі. Бұл кәсіпорынның құны туралы қорытындыларды негіздеу үшін ақпараттың өсіп келе жатқан рөлін анықтайды. Экономикалық қызметті басқарудың кез-келген процесін сапалы ақпараттық қамтамасыз ету ғылыми-техникалық прогрестің барлық жетістіктерін толық пайдаланған кезде ғана мүмкін болады. Бұл, ең алдымен, жаңа ақпараттық технологияларды: есептеу техникасы, бағдарламалық қамтамасыз ету және телекоммуникация құралдарын талдау тәжірибесінде қолдануға қатысты. Бизнесіні талдауды ақпараттық қамтамасыз ету саласындағы зерттеулердің маңыздылығын көптеген ғалымдар мен практиктер атап өтті: А.Г. Грязнова, М.А. Федотова, В.В. Григорьев, С.В. Валдайцев, Ш. Пратт және басқалар. Дегенмен, ғылыми және кәсіби әдебиеттерде бизнесті талдаудың ақпараттық базасын модельдеуге арналған жұмыстар әлі де жоқ [1].

Сараптамалық бөлім. Бизнес құнын талдау процесінде мәліметтер массивтерін және әртүрлі математикалық аппараттарды пайдалану, сол деректерге бірнеше рет жүгіну ақпараттық технологияларды қолдану қажеттілігі туралы мәселе туғызады.

Қолданыстағы стандарттарға сәйкес, бизнестің әр объектісін талдау кезінде шығынды, салыстырмалы және кірісті тәсілдерді кешенді қолдану қажет, ал әр тәсілдің шеңберінде талдау әдістерін дербес нақтылау қажет. Ақпараттық қамтамасыз ету тұрғысынан бизнесті талдауда қолданылатын әдістер мен модельдердің алуан түрлілігі қайшылықты қамтиды, өйткені ол әртүрлі ақпараттық базаға бағытталған. Осылайша, кешенді талдау жүргізу кезінде бастапқы деректердің гетерогенді жиынтығын пайдалануға бағытталған әртүрлі әдістемелік аппаратты тарту қажет [2].

Бизнес-талдаудың негізі:

- кез-келген кәсіпорынның қызметін біртұтас жүйе ретінде зерттеу;
- кәсіпорында болып жатқан барлық процестерді тұтастай бағалау;
- табылған мәселелерді шешудің сенімді әдістері мен процедураларын таңдау;
- кәсіпорынның өзі белгілеген жиілікпен тұрақты талдау жүргізу;
- қорытындыларды сандық растау;
- жүргізілген талдаудың барлық қорытындыларын дәлелдеу мүмкіндігі;
- анықталған мәселелердің өндіріс нәтижелеріне қалай әсер ететінін айту;
- талдау жүргізудің әртүрлі кезеңдеріндегі аналитикалық ақпаратты салыстыру;
- талдау жүргізу шығындарын оны қолданудың оң әсерімен салыстыру;
- талдау нәтижелері үшін қызметкерлердің жауапкершілігін арттыру [3].

Барлық бизнес-талдау жобалары базалық цикл негізінде дамиды. Әрбір жоба нақты нәтижелерге әкелетін әрекеттер тізбегі болып табылады.

Олардың барлығы бір-бірінен ерекшеленеді, бірақ бизнесті талдау кезеңдері әрқашан берілген тәртіпте жүреді:

– Жоспарлау. Талдау жоспарын жасаңыз және оған көзқарастар туралы ойланыңыз.

– Жобаны қамту. Өзіңізге бизнес-міндет қойыңыз және оны шешудің шекараларын нақты анықтаңыз, оларды құжаттаңыз. Жоба аясында компанияға қандай мүмкіндіктер немесе мәселелерді шешуге тура келетінін анықтаңыз.

– Талаптарды анықтау және талдау. Мамандар жоба деңгейінде шешетін маңызды міндет. Сарапшылар бизнестің нақты қажеттіліктерін анықтап, барлық мәселелердің көзін табуы керек, сонымен қатар мақсатты аудиторияға осы талаптар туралы хабарлауы керек.

– Шешімді әзірлеу. Бизнесті талдаудағы мамандар әрқашан жоба тобына шешімді әзірлеуге көмектесуге дайын.

– Шешім құру. Шешім қабылдауға алдыңғы қадамдардың нәтижелері әсер етеді. Сондықтан ол жоба мақсаттары мен бизнес талаптарында көрсетілген бизнес қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек.

– Шешімді тестілеу. Шешім әзірленген кезде нәтижені бизнес қажеттіліктеріне сәйкестігін тексере алатын тестерлер тобын жұмысқа тарту қажет.

– Шешімді енгізу. Сарапшылар бос жұмыс істемеуі керек – бизнес табылған шешімді қолданатынына көз жеткізіңіз. Жоба енгізілген кезде оның барлық мүдделі тараптарымен белсенді түрде ынтымақтасыңыз. Өзгерістердің агенті болыңыз, олардың қажеттілігін дәлелдеңіз және жаңа пайдаланушылар жүйесін үйретіңіз.

– Енгізілгеннен кейін талдау жүргізу. Шешімді әзірлеу және енгізу аяқталғаннан кейін оны тағы бір рет талдап, оның жобаның мақсаттарына толық сәйкес келетініне көз жеткізіңіз. Егер сәйкессіздік анықталса, оны жою үшін жаңа жобаны әзірлеу қажет болуы мүмкін [4].

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазіргі уақытта аналитикалық қызметтің мамандандырылған бағдарламалық құралдары шектеулі және жеткіліксіз дамыған. Бүгінгі таңда кәсіби талдаушылардың қажеттіліктерін толық қанағаттандыратын бағдарламалық өнімдер мен мәліметтер базасы жоқ, бизнес құнын кешенді талдаудың ақпараттық жүйелері жоқ. Бизнесті талдау процесінің жекелеген аспектілерін автоматтандырудың жергілікті мәселелерін белгілі бір дәрежеде шешуге мүмкіндік беретін құралдар бар. Оларға қаржылық талдау және бизнесті жоспарлау жүйелері, сондай-ақ активтердің жекелеген түрлерін бағалауға арналған бағдарламалық өнімдер кіреді: ғимараттар мен құрылыстар, машиналар мен жабдықтар және т.б. [5].

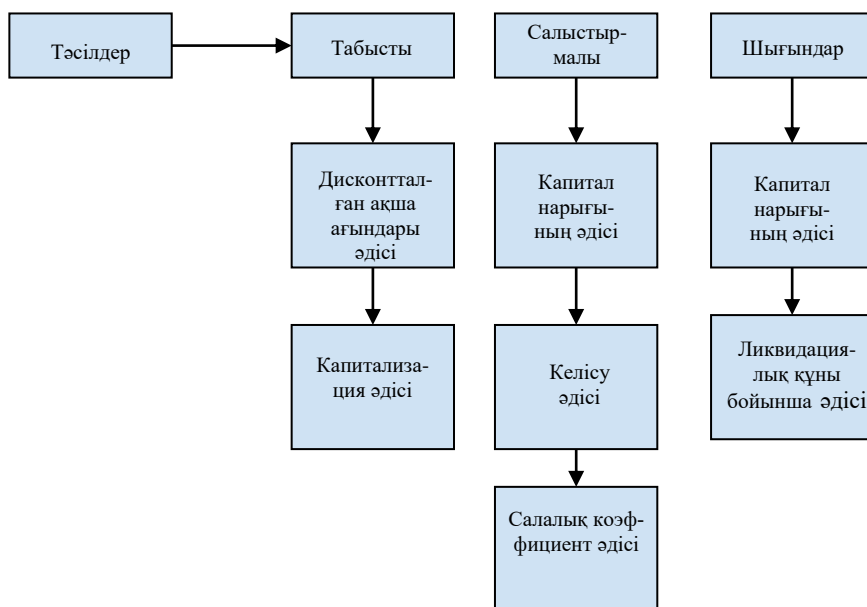
Бизнесті талдауда ақпараттық технологияларды қолданудың теориялық және практикалық мәселелеріне аз көңіл бөлінді. Алайда талдаудың дамуы оны автоматтандыру саласында зерттеу қажеттілігін тудырды. Қазіргі уақытта бағдарламалық қамтамасыз ету нарығы қолданбалы экономикалық функциялардың кең ауқымын жүзеге асыруға қабілетті ашық ақпараттық жүйелер класын ұсынады.

Осы жүйелер ортасында бизнесті талдауды компьютерлік іске асырудың негізгі проблемаларының бірі – кәсіби талдаудың қажеттіліктерін қанағаттандыратын ақпараттық базаның құрылымы мен мазмұны туралы түсініктердің болмауы.

Бұл қажетті және жеткілікті ақпаратпен мамандандырылған бағдарламалық құралдарды қамтамасыз ететін ақпараттық базаның құрылымы мен мазмұнының ғылыми негізделген тұжырымдамасын әзірлеуді талап етеді. Мұның бәрі бизнесті кешенді талдау жүйесінің ақпараттық базасын тұжырымдамалық модельдеу мәселелерін ғылыми тұрғыдан пысықтау және оны ашық қолданбалы жүйелер арасында іске асыру тетіктерін әзірлеу қажеттілігін анықтады. Мұндай зерттеуді жүргізу – өзекті ғылыми міндет.

Жұмыстың мақсаты – бизнесті талдаудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерінің ақпараттық интеграциясын және оны заманауи ақпараттық технологиялар ортасында практикалық іске асыру тетіктерін қамтамасыз ететін ақпараттық базаның тұжырымдамалық моделін құру [6].

Мақсатқа жету үшін келесі ғылыми және практикалық міндеттер тұжырымдалған: зерттелетін пәндік саланың ақпараттық элементтерін және олардың арасындағы байланысты анықтау; бизнесті талдаудың әртүрлі әдістері мен Тәсілдері қолданатын ақпараттық элементтерді интеграциялау салаларын анықтаңыз; бизнесті талдаудың технологиялық процесінің әртүрлі кезеңдерінде қолданылатын қолданыстағы элементтік технологияларды анықтау және талдау; бизнесті талдауда қолданылатын әр түрлі әдістер мен тәсілдердің ақпараттық интеграциясын қамтамасыз ететін бизнесті талдаудың ақпараттық базасының тұжырымдамалық моделін құру әдістемесін ұсыну; бизнесті талдаудың ақпараттық базасының тұжырымдамалық моделін қолданбалы ақпараттық жүйенің Объектілік моделіне түрлендіру әдістемесін әзірлеу. Төмендегі 1-суретте бизнес талдаудың әдістері келтірілген.



1-сурет. Бизнес талдау әдістерінің жіктелуі [7, 8]

Бағалау мақсаттарына байланысты Бизнесі талдаудың әртүрлі әдістерін қолдану нәтижелері айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Бұл ретте есептік (бағалау) құны дұрыс немесе бұрыс, дәл немесе дәл болмауы мүмкін – ол тек негізді немесе негізсіз болуы мүмкін [9].

Іс жүзінде барлық қол жетімді әдістер қолданылады, олардың әрқайсысының нәтижесіне салмақтан кейін ең ықтимал мәндердің тар диапазонын алу үшін әр түрлі салмақ береді.

Талдау әдістерін қолдану аналитикалық қызметтің ақпараттық элементтерінің барлық жиынтығын біріктіретін тиісті ақпараттық базаның болуына негізделген.

Қорытынды. Қорыта келгенде, бұл мақалада – бизнесті талдаудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерінің ақпараттық интеграциясын және оның заманауи ақпараттық технологиялар ортасында практикалық іске асыру тетіктерін қамтамасыз ететін ақпараттық базаның тұжырымдамалық моделі туралы қарастырдық және құрдық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бизнесі талдау негіздері. Оқу құралы / ред. Н. Бариленко В.И. – М.: Норус, 2019. – 56 с.
2. Ержанов М.С., «Аудит» электрондық басылым / М.С. Ержановтың жалпы редакциясымен, Алматы: Тұран университеті, 2022, с. <https://e-lib.turan-edu.kz/book/112475>
3. Биктеубаева А.С., Барышева С.К., Досаева А.Ж., Иванюк Т.Н. есеп, есептілік жүйесі және Қазақстан Республикасындағы аудит: теория, әдістеме, құрал-саймандар және көпөлшемділік, Алматы, Тұран университеті, 2022, <https://e-lib.turan-edu.kz/book/112471> <https://gb.ru/blog/biznes-analiz/>
4. Чернышева Ю.Г. Роль Бизнес-анализа в обеспечении экономической безопасности организации // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – № 4 (83). – С. 12-15.
5. Карлберг К. Excel / С. Карлберг көмегімен бизнесті талдау. – М.: Диалектика, 2019. – 576 с.
6. Еремеева Н.В. өнімнің бәсекеге қабілеттілігін басқару модельдерін құру негізінде бизнес-процестерді жоспарлау және талдау / Н.В. Еремеева. – М.: Русейнс, 2018. – 16 с.
7. Маховикова Г.А. бизнестегі тәуекелдерді талдау және бағалау: академиялық бакалавриатқа арналған оқулық және практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 464 с.
8. <https://www.oracle.com/cis/business-analytics/what-is-business-analytics/>
9. Абдурахмонов Х.А. Сущность, цели и возможности бизнес-анализа // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2021. – № 2. – С. 5-9.

A.B. Uristembek¹, undergraduate
S. Barysheva², candidate of Economic Sciences, Associate Professor
^{1,2} Turan University, Almaty, Kazakhstan

Modern information technologies in Business Analysis Analysis

Abstract. A company's business analysis is a thorough study of all areas of its activities. After analytical processing of the obtained indicators, it is possible to find out whether the actual data deviate from the planned or industry averages. Based on this analysis, the company's management makes specific decisions to improve production efficiency.

Business analysis helps to identify hidden flaws that have crept into the financial and economic activities of the company, as well as to find reserves to increase the profitability of the enterprise. With its help, it is easy to plan financial results in the future. In the theory of economic disciplines and management, business analysis is described as a set of certain mechanisms that help determine the growth points of companies, identify difficulties in their work and find solutions to problems, changing some processes in the future. According to experts, this technique brings together the concepts of business analysis and consulting. As a result of the conducted business analysis, an effective strategy should be born, with the help of which it will be possible to achieve an increase in profits at the moment and in the long term. Eventually, the organization's mission will be fulfilled. The article discussed modern information technologies in business analysis and the creation of a conceptual model of a modern information base, which allowed for the development of various methods and methods of business analysis and mechanisms for its practical implementation among modern information technologies.

Keywords: Information technology, business, business analysis, business analytical methods, intellectual analysis, economic analysis, management accounting.

А.Б. Уристе́мбек¹, магистрант
С.К. Барышева², кандидат экономических наук, ассоциированный профессор
^{1,2} Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Современные информационные технологии в бизнес-анализе

Аннотация. Бизнес-анализ компании – это тщательное изучение всех направлений ее деятельности. После аналитической обработки полученных показателей можно выяснить, отклоняются ли фактические данные от плановых или средних по отрасли. На основе этого анализа руководство предприятия принимает конкретные решения, чтобы повысить эффективность производства.

Бизнес-анализ помогает выявить скрытые недостатки, закравшиеся в финансово-хозяйственную деятельность фирмы, равно как и обнаружить резервы для увеличения прибыльности предприятия. С его помощью легко планировать финансовые результаты в будущем. В теории экономических дисциплин и менеджмента бизнес-анализ описывается как совокупность неких механизмов, помогающих определить точки роста компаний, выявить сложности в их работе и найти решение проблем, изменяя в дальнейшем некоторые процессы. По мнению специалистов, подобная методика сближает понятия бизнес-анализа и консалтинга.

В результате проведенного бизнес-анализа на свет должна появиться эффективная стратегия, с помощью которой можно будет добиться увеличения прибыли в данный момент и в долгосрочной перспективе. В конечном итоге миссия организации будет исполнена. В статье обсуждались современные информационные технологии в бизнес-анализе и создание концептуальной модели современной информационной базы, что позволило обеспечить разработку различных методов и способов анализа бизнеса и механизмов его практической реализации среди современных информационных технологий.

Ключевые слова: информационные технологии, бизнес, бизнес-анализ, бизнес-аналитические методы, интеллектуальный анализ, экономический анализ, управленческий учет.

А.З. Нурмагамбетова¹, PhD, экономика ғылымдарының кандидаты
А.Ғ. Несіпбек², магистрант

¹ әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

² Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАРЖЫ РЕСУРСТАРЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТІНІҢ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада қаржы ресурстарының мемлекеттік аудитінің рөлі мен маңызы қарастырылады. Мемлекеттік аудит экономикалық прогреске және оларға қол жеткізу құралдарымен қатар стратегиялық мақсаттарды іске асыруға ықпал ете отырып, қоғамның реттелген жұмыс істеуі үшін маңызды. Ол заңның үстемдігін сақтауда, сыбайлас жемқорлықтың жолын кесуде және заңсыз алынған қаражатты заңдастыруда шешуші рөл атқарады. Объектідегі, субъектідегі және директивалардағы өзгерістерді көздейтін қоғамдық аудитке көшу ақпараттық салада терең өзгерістер туғызады. Бұған дейін сыртқы мемлекеттік қаржылық қадағалау бюджеттің жан-жақтылығымен және оны нақты уақыт режимінде арнайы ақпараттық арналарды қолдана отырып жүзеге асырумен шектелді. Қазіргі уақытта активтер, оларды пайдалану және даму күш-жігерінің тиімділігі туралы ақпаратты жедел алу маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасында мемлекеттік қаржы ресурстарының аудитін пайдалану қажеттілігі барлық бюджеттік процесті жетілдіру, бюджеттеу тұжырымдамасын ұстану шеңберінде өзекті болып табылады. Елдің қаржы жүйесінің дамуына байланысты аудит мемлекеттің қаржы ресурстарын басқару тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қаржы саясатының басты бағыты қазіргі экономикалық жағдайларға жауап беретін басқару жүйесін құру болып табылады, оның маңызды функционалдық элементі мемлекеттік қаржылық бақылау болып табылады.

Мемлекеттік қаржылық бақылаудың пәрменді жүйесін құру бүгінде Қазақстан экономикасын нығайтудың, тұтастай алғанда қаржы жүйесінің тұрақтылығының маңызды факторы ретінде қарастырылуы тиіс.

Түйінді сөздер: мемлекеттік аудит, қаржы ресурстары, басқармалар, экономика, мемлекеттік бағдарлама, шығыстар.

Введение. Эффективное управление экономикой, финансовыми ресурсами обеспечивается на основе системного анализа, обратной связи между элементами механизма управления, в частности, механизмами планирования, использования и контроля за экономическими явлениями. При этом контроль является одним из основных элементов управления экономикой.

В Республике Казахстан необходимость использования аудита государственных финансовых ресурсов актуальна в рамках совершенствования всего бюджетного процесса, следования концепции бюджетирования. Обусловленный развитием финансовой системы страны аудит способствует

ет увеличению эффективности управления финансовыми ресурсами государства.

Экспериментальная часть. Управленческий характер государственного аудита финансовых ресурсов обусловлен тем, что аудит является функцией управления. Его содержание свидетельствует о действиях, которые можно отнести только к управленческому процессу, причем самостоятельному и структурированному. Рассмотрим их на примере Лимской декларации руководящих принципов аудита [1].

В декларации определено, что органы внешнего государственного финансового аудита при соблюдении законодательных актов имеют самостоятельность в следующем:

- установление основных направлений по аудиту и экспертно-аналитической деятельности служащих, обеспечение финансово-экономического анализа расходования общественных средств и государственного имущества всеми участниками бюджетного процесса;
- установление наиболее эффективной структуры государственного органа для реализации функций аудита-оценки эффективности расходования финансовых ресурсов;
- разработка рекомендаций по совершенствованию всего бюджетного процесса, повышению качества деятельности объектов аудита;
- внедрение штатного расписания, основывающегося на утверждённой структуре органов аудита и наличии финансового ресурса в бюджете региона;
- составление планов аудиторских, экспертных и аналитических процедур, основывающихся на сравнительном анализе состояния объектов, расходующих государственные средства и использующих государственное имущество, тем целям и задачам, которые перед ними поставлены уполномоченными органами.

Генеральным сектором государственной экономики считается управление.

Здесь образуются валовая добавленная стоимость и располагаемые доходы, происходят потребление и накопление капитала. Государственный сегмент, имея активы и занимаясь экономической деятельностью, проводит все необходимые операции: создание и потребление товаров, распределение полученных доходов, различные финансовые операции. Всё это – составная часть финансовой и экономической жизнедеятельности государства.

Институт экономической политики выявил устойчивую зависимость среднегодовых темпов прироста ВВП на душу населения от масштабов государственного предпринимательства. Показатели 99 стран мира за период с 1992 по 2012 гг. были сгруппированы в зависимости от удельного веса продукции государственных предприятий в ВВП и была выявлена закономерность: чем выше доля государственного участия, тем ниже показатель ВВП. Иными словами, масштабы государственного предпринимательства в среднесрочной и долгосрочной перспективе приводят к снижению ожидаемых темпов экономического развития страны.

Это обуславливает значение государственного аудита как механизма обратной связи в государственном управлении. По этому поводу Ш. А.

Есимова пишет, что государственный аудит предоставляет обратную связь в управленческой модели, передавая полученные сведения для корректировки деятельности всей системы и её отдельных элементов, отвечающей поставленным задачам и целям [2].

Государственный аудит имеет значение и для нормального функционирования жизни общества, так как позволяет оказывать воздействие на экономическое развитие, а также на внедрение и реализацию стратегических целей, на инструменты, позволяющие их достигнуть. Государственный аудит играет важную роль в решении проблем обеспечения законности, в профилактике и борьбе с коррупцией, легализации денег, полученных незаконным путём, и др. Член Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета А.В. Горяинов отметил: «Счетному комитету, как высшему органу финансового контроля, отведена особая роль в общегосударственной системе противодействия коррупции. В пределах своих полномочий мы принимаем активное участие в борьбе с этим негативным явлением. Основное направление нашей деятельности охватывает расходование средств республиканского бюджета – сфера, в которой коррупция проявляется наиболее разрушительным образом» [3].

Переход к государственному аудиту через изменение объекта, предмета и руководящих ориентиров приведёт к глубоким изменениям в информационном аспекте. Внешний государственный финансовый контроль ограничивался сведениями о бюджете, его действительном исполнении с применением некоторого объёма источников информации. Сегодня актуально оперативное получение информации об имуществе, о фактах и способах его использования, о повышении либо снижении эффективности развития. Стало необходимым аналитическое исследование достижения целей при наиболее минимальных затратах, а также поиска путей достижения результатов при существующих финансовых ресурсах.

Подобный подход потребовал увеличения поступления необходимой информации в ходе государственного аудита. Стала требоваться подробная информация о функционировании государственного сегмента экономики, всей его структуры и всех объектов аудита.

Результаты и обсуждения. Результатами проведения органами аудита своих функций являются:

- предоставление власти и обществу данных об уровне эффективности управления государством своими ресурсами;
- оценка финансового состояния как всей страны, так и отдельных её регионов;
- рекомендации (по сути, проекты управленческих решений или предпосылки к ним), которые послужат принятию обоснованных управленческих решений.

На фоне экономической глобализации и взаимосвязанности социальных и экономических аспектов (воздействие транснационального капитала, рост конкуренции на товарном рынке, нестабильность в финансовом секторе, появление более сложных социальных рисков и другое) необходимо активное применение возможностей конституционного принципа государственного аудита с точки зрения инструмента, повышающего значение государства в развитии всей экономики страны. На основе этого государственный аудит рассматривается как неразрывная часть обще-

ственной и экономической регуляции, обладающая свойством обратной связи.

Доктор экономических наук, профессор А.Б. Зейнелгабдин отмечает: «Эффективное управление экономикой, финансовыми ресурсами обеспечивается на основе системного анализа, обратной связи между элементами механизма управления, в частности, механизмами планирования, использования и контроля за экономическими явлениями. При этом контроль является одним из основных элементов управления экономикой» [4].

Эффективность, которая является руководящим ориентиром аудита, даёт возможность определять относительный эффект, результат соответствующего процесса, программы, проекта. В связи с этим государственный аудит может применяться на предварительном этапе, когда необходимо установить эффективность проекта или целевой программы, точность и реалистичность поставленных в них целях, формулировок. В процессе предварительного государственного аудита выявляются ответы на такие вопросы:

- какие цели поставлены органом власти, ответственным за целевую программу или проект?
- возможно ли достигнуть поставленных целей?
- насколько чётко сформулированы запланированные результаты целевой программы или проекта?
- устраивают ли такие результаты государство и общество?
- насколько эффективны и целесообразны предлагаемые в целевой программе или проекте пути достижения целей?
- верно ли рассчитаны сроки реализации программы или проекта?
- правильно ли произведены расчеты стоимости целевой программы или проекта?

Выяснив ответы на все эти вопросы, можно сделать 2 важных вывода:

- необходимы ли аудируемые программа или проект для какой-либо отдельной социально-экономической отрасли либо государства и общества в целом;
- возможно ли реализовать исследуемые программу или проект на заявленных их разработчиками условиях (срок, средства и другие) [5].

Необходимо отметить, что само по себе принятие государственными органами программы или проекта до проведения предварительного государственного аудита может снизить эффективность аудита, но не должно исключать его проведение. При определённых условиях предварительный государственный аудит программы или проекта можно провести сразу после их принятия. При этом необходимо обязательное представление результатов аудита тем государственным органам и должностным лицам, которые имеют полномочия на внесение изменений и дополнений в программу или проект.

Предварительный государственный аудит проводится в форме экспертной и аналитической деятельности посредством проведения соответствующих экспертно-аналитических мероприятий. Так, например, проект формирования бюджетов государственных внебюджетных фондов может проверяться и анализироваться на предмет обоснованности его показате-

лей, наличия либо, наоборот, отсутствия методической базы, соответствия их Посланиям Президента и др. [6].

Эффективно функционирующая система государственного аудита, принимающая меры по профилактике и установлению фактов нерационального расходования ресурсов, позволяет противостоять коррупции, легализации доходов, полученных незаконным путём, мошенничеству, иным противоправным действиям, содействует, таким образом, развитию общества и экономики. Важно, что государственный аудит – постоянно действующий фактор управления, не ограничивающийся одной лишь проверкой правильного исполнения управленческих решений. Государственный аудит и управление вообще – это явления, которые образуют взаимозависимую устойчивую систему. В ходе управления государственный аудит является элементом, соединяющим управленческие циклы.

Теоретически можно выделить прямые и косвенные способы повышения эффективности управления государственными ресурсами через осуществление функций аудита. Под прямыми способами понимается внедрение предложений аудиторских отчетов, а под косвенными – стимулирование более эффективного использования государственных средств (например, с помощью текущего аудита или предоставлением достоверной информации для ряда заинтересованных субъектов, в том числе законодателя).

Государственный аудит финансовых ресурсов должен представлять собой прозрачную, достоверную и полную проверку субъектов экономической деятельности, которая в обязательном порядке включает оценку эффективности расходования бюджета государства. Это косвенно способствует усилению контроля над бюджетным процессом, особенно в части распределения и доведения средств до потребителя.

Рассматривая государственный аудит с точки зрения функции управления, можно выявить его информационную и корректирующую сущность. Таким образом, аудит для субъекта управления становится универсальным источником информации об объекте управления.

Управленческая суть государственного аудита отражается и в его процессуальном аспекте. Данное утверждение наглядно раскрыто на рисунке 1.

Государственный аудит как функция управления – это процесс, в ходе которого устанавливается уровень достижения объектом управления стоящих перед ним целей. Заключается в выявлении соответствия фактической деятельности управляемой системы принятым решениям, в случае несоответствия – в разработке необходимых корректирующих воздействий.

Довольно важным является прогноз того, насколько существенным будет отклонение в деятельности проверяемого объекта от установленной нормы или плана (какие факторы этому могут способствовать, поиск конфликта интересов и т.п.). Это позволит заблаговременно, уже на начальных этапах управления, скорректировать работу. При этом нельзя уменьшать значение анализа результатов, так как сравнение фактических показателей с запланированными (как метод последующего аудита) поможет в дальнейшем избежать допущенных ошибок. При этом нельзя уменьшать значение анализа результатов, так как сравнение фактических

показателей с запланированными (как метод последующего аудита) поможет в дальнейшем избежать допущенных ошибок.

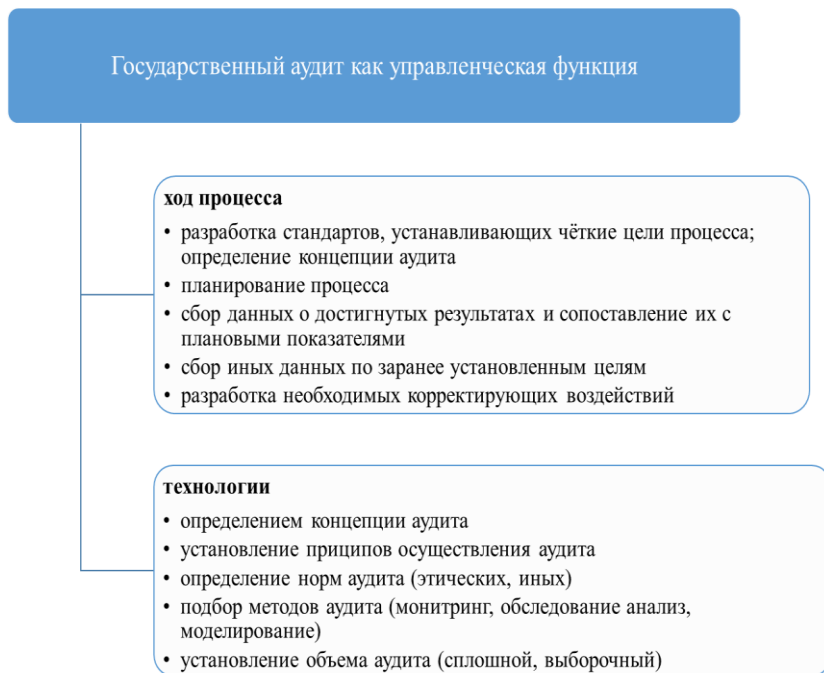


Рисунок 1 – Процессуальный аспект аудита как управленческой функции

Примечание – составлено автором на основе литературы [6]

Посредством прямой и обратной связи устанавливается постоянный дистанционный (удалённый) аудит всей системы управления, а также детальный аудит каждого отдельного элемента (процесса).

В случае выявления отклонений в функционировании системы полагается отправить полученную информацию вышестоящему должностному лицу, отвечающему за соответствующий сектор работы. Общая установка такова, что информацию следует отправлять тому лицу, которое сможет воздействовать на хозяйственную операцию для её корректировки. Это особенность именно государственного аудита, так как частный аудит предполагает предоставление информации только заказчику аудита.

Таким образом, государственный аудит выступает как процесс установления степени достижения объектом управления главных целей развития, которой определяется, насколько функционирование системы соответствует принятым управленческим решениям и что нужно сделать, чтобы устранить отклонения. Государственный аудит имеет в рассматриваемом качестве двойкий характер. Это и элемент каждой стадии управления, например, мониторинга, планирования, и самостоятельная функция управления. Если аудит не предлагает пути решения выявленных проблем, нет необходимости его проводить, так как в таком случае он вполне может быть заменен менее затратным независимым контролем.

Типичной для аудита задачей является оценка достигнутых результатов и сравнение их с запланированными. Уже с ранних этапов аудиторских мероприятий необходима оценка не отдельных элементов процесса, а итоговых либо промежуточных результатов. Для такого подхода требуется разработка критериев оценки в виде качественных и количественных показателей. Получение удовлетворительных результатов свидетельствует о малой вероятности возможных недостатков в деятельности объекта аудита. И наоборот: неудовлетворительные результаты сигнализируют о проблемах, для выявления причин которых изучаются уже конкретные элементы процессов. Например, могут быть выявлены следующие проблемы:

- принятые меры не соответствуют назначению государственной программы;
- расходование ресурсов выше установленных стандартов или расходов сходных направлений в других областях использования бюджетных средств;
- несоответствие товаров и услуг утверждённым качественным и количественным показателям;
- отсутствие обоснования расходов в крупном размере, которые влияют на бюджет того или иного уровня бюджетной системы и др.

Когда целью является оценка реализации государственной программы, аудиторы не имеют права исследовать её с точки зрения политических преимуществ или недостатков, так как это задача политиков.

Заключение. Предметами аудита могут быть определённая государственная программа, вид расходов, общая для некоторого количества экономических субъектов сфера. В этом случае используется перекрёстный аудит, который может изучать вопросы, касающиеся многих субъектов экономической деятельности, например, вопросы эффективности использования трудовых ресурсов, обучения сотрудников, оплаты труда, экологической эффективности и т.п. Такой перекрёстный аудит позволяет взглянуть более широко на изучаемый вопрос и подготовить конкретные рекомендации для целой области государственного сектора. Для государственного аудита, в силу значимости и полиструктурности оцениваемых объектов, именно перекрёстный аудит является наиболее подходящим. Это обосновывает необходимость создания комиссий аудита, включающих субъектов, которые имеют профессиональную возможность определения того или иного показателя, установленного в программе аудита (программа составляется на этапе планирования).

Можно сделать вывод, что перечисленное имеет направленность на контроль над движением финансовых средств государства, а не на контроль над качеством, эффективностью и достижением результатов расходования ресурсов. В процессе аудита основной необходимостью является оценка функционально-качественных показателей использования ресурсов, но чаще всего в государственной финансовой сфере постсоветских стран она остается невостребованной. В процессе аудита основной необходимостью является оценка функционально-качественных показателей использования ресурсов, но чаще всего в государственной финансовой сфере постсоветских стран она остается невостребованной.

Государственный аудит финансовых ресурсов, учитывающий факторы, повышающие качество управления, может обеспечивать необходимую

связь с ходом социально-экономического развития. Аудит расширяет обычные сферы контроля, ограничивающиеся сравнением произведённых расходов с утверждёнными нормами, статьями бюджета и действующими методическими инструкциями, и положениями.

Государственный аудит должен выйти на новый управленческий уровень, где он станет аудитом достоверности, экономичности и рациональности. Для этого первоначально он должен быть признан важной составляющей стратегии государственного управления, так как оценка лишь отдельных операций не позволит обеспечить глубокую и комплексную оценку расходования государственных средств и установить их социально-экономический эффект.

Общее направление аудита управления требует обнаружения этих эффектов, но при этом такие эффекты имеют особенности. Объясняется это тем, что оценка социальных результатов затрат или показателей экономического развития имеет свою специфику. Так, например, контроль над реализацией программ по развитию снабжения ресурсами (вода, газ и прочие) касается охвата всех регионов подобными услугами, которые, в свою очередь, всего лишь промежуточные цели программы, а общими показателями эффективности станут количество, качество, постоянство снабжения ресурсом, влияние его на здоровье проживающих в регионах людей. В расширительном толковании государственного аудита управления финансовыми ресурсами выделяются две основные части: общая оценка деятельности органов, осуществляющих государственное управление, и оценка использования финансовых ресурсов государства.

Таким образом, государственный аудит имеет значение для нормального функционирования государства и общества, представляя собой часть целостной системы государственного управления финансовыми ресурсами страны. Государственный аудит заключается в оценке достижения целевых показателей, связанных с управлением финансами в государственном секторе, в различных сферах, в том числе социальной и экономической, которые бы удовлетворяли потребности и законные интересы граждан. Необходимым условием государственного аудита должна стать разработка конкретных рекомендаций по устранению обнаруженных проблем, а также по повышению качества деятельности государственного контролирующего органа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 The Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts // International Organization of Supreme Audit. – 1977.
- 2 Есимова Ш.А. Эффективность системы государственного управления Республики Казахстан: теория и практика: монография. – Хмельницкий: ХУУП, 2018. – 358 с.
- 3 Горяинов А..В. Эффективная система мер по противодействию коррупции // Информационная система «Параграф» [Электронный ресурс] // Режим доступа: www.prg.kz
- 4 Зейнелгабдин А.Б. Государственный аудит как инструмент управления экономикой // Государственный аудит. – 2019. – № 6. – С. 18–20
- 5 Saha N. Performance Audit: A Case Study of Indian Metro Railway: Metropolitan Transport Project. – Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2020. – 148 p.
- 6 Lonsdale J. Performance Auditing: Contributing to Accountability in Democratic Government / Lonsdale P. Wilkins Ling. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017. – 368 p.

A.Z. Nurmagambetova¹, PhD, Candidate of Economic Sciences

A.G. Nesipbek², undergraduate

¹ al-Farabi Kazakh National University

² Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

The role and importance of the state audit of financial resources

Abstract. This article examines the role and importance of the state audit of financial resources. State audits are important for the orderly functioning of society, influencing economic progress and the implementation of strategic goals along with the tools to achieve them. It plays a crucial role in maintaining the rule of law, curbing corruption, and legitimizing illegally obtained funds. The transition to public audit, involving changes in the object, subject, and directives, will provoke profound shifts in the information sphere. Previously, external state financial supervision was limited to the details of the budget and its execution in real time using special information channels. At present, it is of key importance to promptly obtain information about assets, their use, and the effectiveness of development efforts.

In the Republic of Kazakhstan, the need to use the audit of public financial resources is relevant in the framework of improving the entire budget process, following the budgeting concept. Due to the development of the country's financial system, the audit helps to increase the efficiency of managing the financial resources of the state. The main direction of the state financial policy in the Republic of Kazakhstan is the creation of a management system that meets modern economic conditions, an important functional element of which is state financial control. The creation of an effective system of state financial control today should be considered an essential factor in strengthening the Kazakh economy and the stability of the financial system as a whole.

Keywords: state audit, financial resources, management, economy, state program, expenses.

A.З. Нурмагамбетова¹, PhD, кандидат экономических наук

А.Г. Несіпбек², магистрант

¹ Казахский национальный университета имени аль-Фараби

² Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

Роль и значение государственного аудита финансовых ресурсов

Аннотация. В данной статье рассматривается роль и значение государственного аудита финансовых ресурсов. Государственный аудит имеет значение для упорядоченного функционирования общества, оказывая влияние на экономический прогресс и реализацию стратегических целей наряду с инструментами их достижения. Он играет решающую роль в поддержании верховенства закона, пресечении коррупции и узаконивании незаконно полученных средств. Переход к публичному аудиту, предполагающий изменения в объекте, субъекте и директивах, спровоцирует глубокие сдвиги в информационной сфере. Ранее внешний государственный финансовый надзор ограничивался деталями бюджета и его исполнением в режиме реального времени с использованием специальных информационных каналов. В настоящее время ключевое значение имеет оперативное получение информации об активах, их использовании и эффективности усилий в области развития.

В Республике Казахстан необходимость использования аудита государственных финансовых ресурсов актуальна в рамках совершенствования всего бюджетного процесса, следования концепции бюджетирования. Обусловленный развитием финансовой системы страны аудит способствует увеличению эффективности управления финансовыми ресурсами государства. Главным направлением государственной финансовой политики в Республике Казахстан является создание отвечающей современным экономическим условиям системы управления, важным функциональным элементом которой является государственный финансовый контроль.

Ключевые слова: государственный аудит, финансовые ресурсы, управления, экономика, государственная программа, расходы.

С.К. Наурызбеков¹, экономика ғылымдарының кандидаты, «Туризм және сервис» кафедрасының доценті м.а.

А.Ы. Дауренбекова², 6В04117 – Қаржы мамандығының 4-курс студенті
^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

САНДЫҚ АКТИВТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ РӨЛІН ЗЕРТТЕУ

Түйіндеме. Цифрлық активтерді зерттеу және олардың Қазақстан экономикасындағы рөлі әртүрлі аспектілерді қамтитын талдау болып табылады. Жұмыс осы тұрғыда цифрлық активтердің маңыздылығын көрсете отырып, жаһандық қаржы жүйесін қарастырудан басталады. Содан кейін Қазақстанда цифрлық активтердің даму тарихы жарияланып, негізгі оқиғалар мен үрдістерге шолу жасалады. Реттеу және қауіпсіздік сияқты цифрлық активтерді біріктіруге ықпал ететін және шектейтін факторлар талданады. Бұған қоса, зерттеу Қазақстандағы цифрлық активтер саласындағы бастамаларды жан-жақты қарастырады. Олардың қаржы саласындағы рөлі ғана емес, сонымен қатар экономикалық өсуді, инновацияларды ынталандырудағы және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі әлеуеті де атап өтіледі. Қазақстан экономикасының түрлі салаларында блокчейн технологиясын, смарт-келісімшарттар мен криптовалюталарды пайдалану перспективаларына ерекше назар аударылады. Зерттеуде цифрлық активтер туралы халықтың хабардарлығы мен қызығушылық деңгейі де қарастырылады. Бұл маңызды аспект, өйткені әртүрлі стейкхолдерлер тарапынан түсіністік пен қолдау цифрлық активтердің Қазақстан экономикасына табысты интеграциялануына айтарлықтай ықпал етуі мүмкін. Бұл салым болашақта елдің жалпы әлеуметтік-экономикалық жағдайына қалай ықпал етуі мүмкін деген мәселені көтере отырып, цифрлық активтерді Қазақстан экономикасына интеграциялаудың маңыздылығы атап өтілді.

Түйінді сөздер: сандық активтер, криптография, блокчейн, DeFi, криптовалюта, NFT.

Кіріспе. Криптовалюта мен блокчейн құра отырып, Сатоши Накамотобанктер мен делдалдардың ықпалынан босатылған орталықтандырылмаған төлем жүйесін құруға ұмтылды. Сандық активтер – бұл айырбастау құралы ретінде немесе NFT, криптовалюталар, стейблкоиндер және басқалары сияқты сандық мазмұнды сақтау үшін пайдаланылуы мүмкін жеке тұлғаларға тиесілі электрондық деректер. Биткоин сияқты криптовалюталар – бұл төлемдер, сауда және нақты валюталарға айырбастау үшін пайдалануға болатын айыр басталатын виртуалды валюталар. Сандық активтер блокчейнге, электронды тізілімге сенімді түрде жазылады, онда олар орталықтандырылмаған түрде сақталады және компьютерлер желісі тексереді. Бұл транзакцияларды жеңілдетуге, шығындарды азайтуға және активтердің тезірек шығарылуын

қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сондықтан орталық және коммерциялық банктер сандық активтер мен блокчейн технологияларын енгізуді қарастырады.

Сараптамалық бөлім. Қазақстанның қаржы жүйесі цифрландыруға және орталықсыздандыруға байланысты жылдам өзгерістерге ұшырауда. Жаңа инновациялар қаржылық қызметтерге қолжетімділікті кеңейтуге, шығындарды азайтуға және бәсекелестікті дамытуға уәде береді, бірақ сонымен бірге тәуекелдермен бірге келеді. Қазақстан Ұлттық Банкі инновациялар мен қаржылық тұрақтылықты қолдай отырып, сандық активтер мен DeFi үшін нормативтік база құруға ұмтылады. Дәстүрлі реттеушілер мен DeFi нарығының қатысушылары арасында ынтымақтастық орнату маңызды. Ірі компаниялар блокчейн мен криптографияны дамытады, бұл олардың пайдалылығы мен сенімділігін арттырады. DeFi және cryptocurrencies дәстүрлі қаржы мәселелерін шешу және операцияларды жеделдету үшін қолданылады, бірақ олардың іске асырылу деңгейі әлі де төмен. S&P500 30 трлн доллардан асатын капиталдандыру мен салыстырғанда криптоиндустрияның нарықтық капитализациясы 1 трлн доллардан аз. DeFi қаржылық, техникалық және операциялық тәуекелдерге байланысты реттеушілерді шақырады. DeFi қауымдастығы технологиялық жетілдірулер және басқа шаралар арқылы осы тәуекелдерді азайту үшін жұмыс істейді [1].

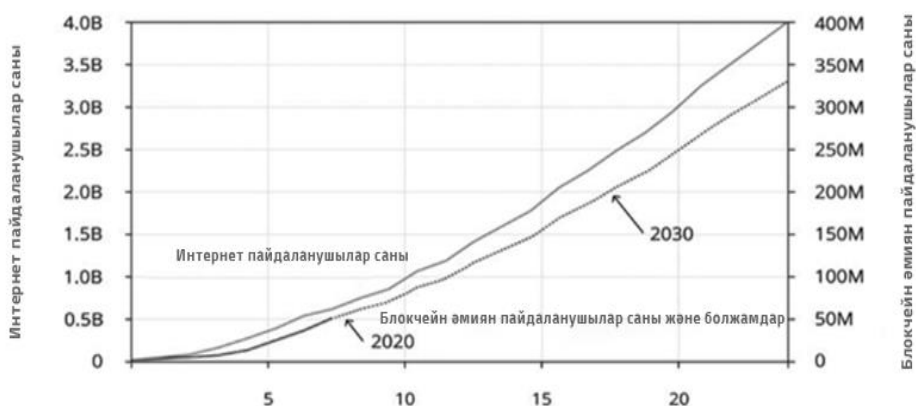
2022 жылдың қаңтарында Қазақстан Парламенті сандық активтерге байланысты заң жобаларын мақұлдады. Бұл шараларға сандық актив өндірушілерін лицензиялау, криптовалюта операциялары үшін жаңа салықтар және тау-кен бассейндері үшін ақпараттық қауіпсіздік талаптары кіреді. Қазақстанды өңірлік криптоорталық ретінде құру мақсатында ұсынымдар мен пилоттық жобаларды әзірлеу үшін түрлі ұйымдардың өкілдерінен тұратын жұмыс тобы құрылды. Сондай-ақ, Қазақстан Ұлттық Банкі зерттеу жобасынан кейін 2025 жылға дейін сандық теңгені (Digital Tenge-DT) енгізу бойынша жұмыс жүргізуде. Бұл қаржылық қызметтерге қол жетімділікті жақсартуға және бәсекелестікпен инновацияны ынталандыруға бағытталған [2].

Дәстүрлі және орталықтандырылмаған қаржы арасындағы ынтымақтастық қаржылық және сандық сауаттылықты жақсартудың, тәуекелдерді азайтудың және ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз етудің негізгі аспектісі екенін атап өту маңызды. Мемлекеттік органдар мен индустрия саланы нығайту және азаматтардың өмір сүру сапасын арттыру үшін білім мен ынтымақтастыққа назар аудара отырып, осы бағытта белсенді жұмыс істеуі тиіс. Қазақстан Республикасында 2020 жылдан бастап сандық активтер индустриясының белсенді дамуы байқалады. Кембридж орталығының мәліметі бойынша, Қазақстан АҚШ-тан кейін Bitcoin криптовалютасын өндіруде екінші орында.

Қазақстандағы заңнамалық өзгерістер № 347-VI Заңнан бастап сандық активтерді реттеудің құқықтық негізін айқындады. Жаңа ережелердегі маңызды сәттерге сандық активтерді пайдалана отырып қызметті лицензиялау, қамтамасыз етілген және қамтамасыз етілмеген сандық активтерді бөлу, сондай-ақ қамтамасыз етілген сандық активтерге қойылатын талаптар және пайдаланушыларды байланысты тәуекелдер туралы хабардар ету жатады. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев

экономиканың түрлі секторларында, оның ішінде қаржы және банк секторларында сандық трансформацияға үлкен мән береді. Қолқойылған нормативтік актілер мен цифрландыру стратегиялары Қазақстанда сандық активтер мен криптовалюталарды дамытуға жәрдемдесуге, сондай-ақ өңірдегі маңызды қатысушы ретінде елді нығайтуға бағытталған. Сандық кодексті құру және цифрландырудың басқа да шаралары қазіргі заманғы технологияларға деген ұмтылысты және оларды Қазақстанның өмірі мен экономикасының түрлі салаларына енгізуді атап көрсетеді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Интернет қолданушылары мен криптоәмияндарды салыстыру өсудің нақты траекториясын көрсетеді.



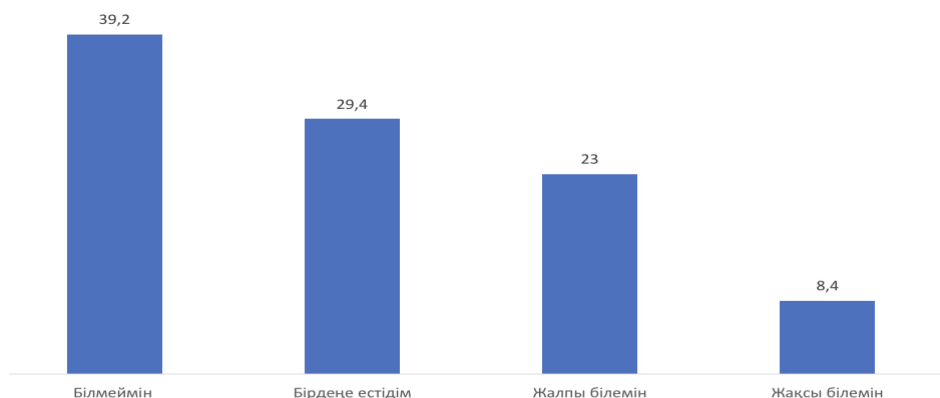
1-сурет. Интернет пен биткойн көпшілікке қолжетімді болғаннан бергі жылдар саны [3]

Астана «халықаралық қаржы орталығындағы сандық активтердің айналымы талаптар қаржылық қылмыстардың алдын алуға бағытталған және компанияларды күмәнді операцияларды бақылау үшін комплаенс жүйелерін енгізуге міндеттейді. «Қолмен» сатып алу тәуекелдері: сандық активтерді белгісіз адамдардан немесе Telegram-дағы алмастырғыштар сияқты лицензияланбаған платформалар арқылы сатып алу айтарлықтай тәуекел болып табылады. Бұл жағдайда адам мәміленің заңдылығы мен сенімділігіне сенімді бола алмайды.

Лицензияланған брокерлерді тексеру: алаяқтық қаупін болдырмау үшін QuantDART сияқты ресми және лицензияланған криптоброкерлердің қызметтерін пайдалану ұсынылады. Активтерді жіберу кезінде зейін: сандық активтерді жіберу кезінде активтердің жоғалуын болдырмау үшін мекен-жайдың дұрыстығын бірнеше рет тексеру маңызды, өйткені дұрыс емес мекен-жайға жіберілген кезде олар қайтарылмай жоғалуы мүмкін. Жалпы ұсыныс – сандық активтер мен операциялар жасау кезінде абай болу және мұқият болу, лицензияланған компаниялардың қызметтерін пайдалану және белгісіз немесе заңсыз нарық қатысушыларымен мәмілелерден аулақ болу. Бұл тәуекелдердің алдын алуға және активтеріңіздің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектеседі. 1600 респондент арасында «Қазақстан азаматтары криптовалютаға қалай

қарайды?» деген Kursiv Research әлеуметтанулық зерттеулер орталығы жүргізген зерттеу халықтың криптовалюталар туралы хабардарлығын және оларды пайдалану тәжірибесінің бар-жоғын анықтауға бағытталған [5].

Зерттеу нәтижелері қазақстандықтар арасындағы криптовалюталар туралы білім деңгейі көп нәрсені қалайтынын көрсетті. Респонденттердің 40%-ға жуығы криптовалюта туралы ешқандай ақпарат жоқ екенін мойындады. Сауалнамаға қатысушылардың негізгі бөлігі тек криптовалюталар туралы Үстірт түсінікке ие: сауалнамаға қатысушылардың жартысы криптовалюталардың бар екендігі туралы естігендерін және криптовалюталардың принциптері мен сорттарын аз ғана дәрежеде түсінетіндіктерін айтты (23%), ал басқаларында ақпарат фрагментті және нақты емес мәліметтермен шектеледі (29,4%). Зерттеуге қатысушылардың тек 8,4%-ы жоғары деңгейдегі криптовалюталар туралы білімге ие. Бұл тақырыпқа қызығушылық 18-29 жасаралығындағы жастар арасында жиі байқалады (11,6%) және 60 жастан асқан респонденттер арасында 5%-ға дейін төмендейді. Ақпараттандыру сияқты, респонденттердің жасына байланысты криптовалюталарға деген қызығушылық төмендейді: жастар арасында тақырыпқа деген қызығушылық аға буынға (9,6%) қарағанда жоғары (23,5%).



1-сурет. Ақпараттандыру және қызығушылық деңгейі, % [6]

Блокчейнде сақталған сандық активтерге иелік ету инвесторларды екі түрлі тәуекелге ұшыратады: Инвестициялар және қауіпсіздік. Негізгі инвестициялық тәуекел – үкіметтердің немесе орталық банктердің физикалық қолдауы немесе қолдауы жоқ сандық активтер бағасының құбылмалылығы және олардың құны нарықтың көңіл-күйі мен сұранысына байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Қауіпсіздіктің негізгі тәуекелі – бұл активтерді сатып алу-сатуды қамтамасыз ететін криптовалюта биржаларында сандық активтерді бұзу мүмкіндігі. Қосымша тәуекел криптовалюталарды сақта үшін пайдаланылатын және күрделі 16 таңбалы «жеке кілттермен» қорғалған Электрондық «эмияндармен» байланысты. Киберқылмыскерлер пайдаланушылардың жеке кілттеріне қол жеткізу және олардың активтерін ұрлау үшін әр түрлі

әрекеттерді қолдана алады. Сонымен қатар, егер пайдаланушылар өздерінің жеке кілттерін ұмытып кетсе, олардың активтеріне қолжетімділікті жоғалту қаупі бар, өйткені орталықтандырылған иелер тізілімі жоқ.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының салық заңнамасы сандық активтерді қоса алғанда, барлық кірістерді міндетті декларациялауды қамтымайды. Бұл сандық активтерді сатыпалу, сату, сақтау және сыйға тарту мемлекеттік тіркеуді қажет етпейтінін білдіреді. Соған қарамастан, Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 8-бабы «салық төлеушінің адалдығы» туралы болжамды белгілейді, яғни салық төлеушіге заңдарды сақтау, кірістерді жасырудың болмауы және табыс салығын уақтылы төлеу болжанады. АХҚО-дағы сандық активтер бағалы қағаздар болып саналмайтындықтан, АХҚО заңнамасында немесе ұлттық заңнамада сандық активтерді сатудан түсетін кірістер үшін салықтық жеңілдіктер көзделмеген. Мұндай активтердің айналымы үшін платформа ұсына алатын АХҚО-да арнайы криптобиржасының болмауына да қатысты. АХҚО қатысушылары майнингке, Қазақстанда сандық активтерді шығаруға, шетелде қамтамасыз етілмеген сандық активтерді аударуға және айналымға қатысуға құқылы. Мұндай салық төлеушілер үшін салық міндеттемелері елден тыс кірістерді алу кезінде туындайтын құнның өсуі меншектеледі және ҚҚС-ты қамтымайды, өйткені сатушы осы салықтың аумақтық сипатына байланысты өз міндеттемелеріне бағынбайды [7].

Әлемдік экономикадағы қарқынды өзгерістер мен өсіпкеле жатқан сандық революция жағдайында Қазақстан тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін сандық активтерге басымдық бере отырып, өзінің сандық ресурстарын белсенді дамытуда. Қазақстан экономикасындағы сандық активтердің рөлін күшейтетін негізгі факторлардың бірі өндірістің тиімділігін жақсартуға және ресурстарды басқаруды оңтайландыруға арналған салаларды жаңғырту және цифрландыру стратегиясы болып табылады. Қазақстанда блокчейн-технологиялар мен сандық валюталарды енгізу қаржы секторы үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады, қаржы операцияларының қауіпсіздігі мен ашықтығын жақсартады, бұл инвестицияларды тартуға және қаржылық қызметтерді дамытуға ықпал етеді.

Қазақстанда сандық активтерді дамыту қазақстандық өнімдер мен қызметтер үшін әлемдік нарықтарға неғұрлым қарапайым және жылдам қол жеткізуді қамтамасыз ете отырып, халықаралық сауда үшін кедергілерді азайтуға ықпал етеді. Алайда, Қазақстан экономикасындағы сандық активтердің рөлін күшейту үшін сандық активтерді құқықтық қорғауды және реттеуді қамтамасыз ететін тиісті заңдар мен нормативтік актілерді әзірлеу және енгізу қажет, бұл олардың тұрақты өсуі мен дамуына ықпал етеді [8]. Сандық технологиялар саласындағы кадрларды үздіксіз оқыту және даярлау Қазақстанның әлемдік экономикадағы ұстанымын нығайтуда маңызды рөл атқарады, өйткені білікті мамандар сандық активтерді инновациялық дамытуға және қолдануды кеңейтуге ықпал етеді. Қазақстан әлемдік экономикалық жүйенің бірбөлігі бола отырып, сандық активтер саласындағы халықаралық бастамалар мен ынтымақтастыққа белсенді қатысуға тиіс, бұл жаһандық экономикадағы өз рөлін нығайтуға ықпал етеді.

Қорытынды. Біздің зерттеуіміздің қорытындылары 2022-2024 жылдарға арналған сандық кодексті әзірлеу мерзімінен бұрын екенін дәлелдейді. Жаңа сандық заңнама институттары мен доктриналық зерттеулердің апробациясының жоқтығын ескере отырып, бірнеше жыл ішінде қосымша пәнаралық зерттеулер мен талқылаулар жүргізу қажет. Біз әрбір сандық Заңнама институты үшін жалпы ережелер мен арнайы бөлімдерді бекітетін бірыңғай негіздемелік заңнамалық актіні құру арқылы цифрландыру саласын реттеуге неғұрлым объективті тәсілді ұсынамыз. Ақпараттандыру, электрондық құжат және электрондық сандық қолтаңба, сондай-ақ жеке деректер және оларды қорғау туралы заңдарды қоса алғанда, қолданыстағы заңнаманы жақсарту маңызды.

Қолданыстағы заңдарды біріктіру және Кодекске жаңа нормаларды енгізу арқылы сандық саланың жаңа институттары туралы заңнама болмаған жағдайда құқықтық реттеуді кодификациялау әрекеті мерзімінен бұрын болып табылады. Дәстүрлі және орталықтандырылмаған қаржы клиенттердің инклюзивті, үнемді және ыңғайлы қызмет көрсету қажеттіліктерін қанағаттандыратын инфрақұрылымды қамтамасыз ету арқылы біріктірілуі керек. Біз Қазақстандағы дәстүрлі және орталықтандырылмаған қаржы синергиясының әлеуетін көріп отырмыз және инновациялар мен макроқаржылық тұрақтылықты қолдай отырып, криптовалюталар мен сандық активтер үшін теңдестірілген реттеуші орта құруға ұмтыламыз. Біздің мақала блокчейн және орталықтандырылмаған қаржы саласындағы реттеушілер мен нарық арасындағы ынтымақтастықтың бастапқы нүктесі болады және Қазақстанның осы саладағы әлеуетін ашуға көмектеседі деп үміттенеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. <https://www.irs.gov/ru/businesses/small-businesses-self-employed/digital-assets>
2. <https://bluescreen.kz/longread/10009/chto-takoie-tsifrovyye-aktivy-tsifrovoy-aktiv-v-kazakhstanie>
3. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36513764&pos=3;-48#pos=3;-48
4. <https://kpmg.com/kz/ru/home/insights/2023/02/nf-feb-2.html>
5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/article/details/84078?lang=kk>
6. <https://astanatimes.com/2023/05/future-of-digital-assets-is-kazakhstan-ready-for-web-3-0-business/>
7. State of the Digital Assets Industry and DeFi in Central Asia https://drive.google.com/file/d/1HBoDssEY_jf325m1Hg2RGPgVKiNFI85q/view
8. <https://kz.kursiv.media/2023-04-20/kak-kazahstancy-otnosyatsya-k-kriptovalyute/>

S.K. Nauryzbaev¹, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Finance and Accounting
A. Daurenbekova², student majoring in 6B04117 – Finance
^{1,2} Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Study of digital assets and their economic role in the Republic of Kazakhstan

Abstract. The study of digital assets and their role in the economy of Kazakhstan is an analysis covering various aspects. The work begins by examining the global financial system, highlighting the importance of digital assets in this context. Then the history of the development of digital assets in Kazakhstan is highlighted, providing an overview of key events and trends.

The factors contributing to and limiting the integration of digital assets, such as regulation and security, are analyzed. In addition, the study examines digital asset initiatives in Kazakhstan in detail. It highlights not only their role in the financial sector, but also their potential to stimulate economic growth, innovation and ensure financial stability. Special attention is paid to the prospects of using blockchain technology, smart contracts and cryptocurrencies in various sectors of the Kazakh economy. The level of public awareness and interest in digital assets is also considered in the study. This is an important aspect, since understanding and support from various stakeholders can significantly contribute to the successful integration of digital assets into the economy of Kazakhstan.

In conclusion, the importance of integrating digital assets into the Kazakh economy is emphasized, raising the question of how this contribution can contribute to the overall well-being of the country in the future.

Keywords: Digital assets, cryptography, blockchain, DeFi, cryptocurrency, NFT.

С.К. Наурызбеков¹, кандидат экономических наук, доцент кафедры «Финансы и учет»

А.Б. Дауренбекова², студент 4-курса специальности 6B04117 – Финансы
^{1,2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Изучение цифровых активов и их экономической роли в Республике Казахстан

Аннотация. Исследование цифровых активов и их роль в экономике Казахстана представляет собой анализ, охватывающий различные аспекты. Работа начинается с рассмотрения глобальной финансовой системы, выделяя важность цифровых активов в этом контексте. Затем освещается история развития цифровых активов в Казахстане, предоставляя обзор ключевых событий и тенденций. Анализируются факторы, способствующие и ограничивающие интеграцию цифровых активов, такие как регулирование и безопасность. В дополнение к этому исследование подробно рассматривает инициативы в области цифровых активов в Казахстане. Подчеркивается не только их роль в финансовой сфере, но и их потенциал в стимулировании экономического роста, инноваций и обеспечении финансовой стабильности. Особое внимание уделяется перспективам использования технологии блокчейн, смарт-контрактов и криптовалют в различных отраслях казахстанской экономики. Уровень информированности и интереса общественности о цифровых активах также рассматривается в исследовании. Это важный аспект, поскольку понимание и поддержка со стороны различных стейкхолдеров могут существенно способствовать успешной интеграции цифровых активов в экономику Казахстана. В заключение подчеркивается важность интеграции цифровых активов в казахстанскую экономику, поднимая вопрос о том, как этот вклад может способствовать общему благосостоянию страны в будущем.

Ключевые слова: цифровые активы, криптография, блокчейн, DeFi, криптовалюта, NFT.

Р.У. Гулимбетова¹, экономика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор

Б.Х. Тұрсынхан², студент

^{1, 2} Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БУХГАЛТЕРЛІК БАЛАНСТЫҢ МӘНІ

Түйіндеме. Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастар заңдылығының экономикалық өмірге енуі мен меншікті кәсіпорындардың көбеюі, бизнес пен кәсіпкерліктің дамуы басқару жүйесінің демократиялық жолдармен реттелуіне байланысты, бұған қосымша Батыс идеологиясы мен ұсыныстары бухгалтерлік есеп бағытындағы консервативтік ескі жүйені қойды. Бухгалтерлік есеп – бұдан туындайтын қаржылық қорытынды есеп нарықтық қатынастардың негізін қалай тиімділігіне кәсіпкерлер, бизнесмендер, меншік иелері және кәсіпорындарды басқарушылардың көзі жетті. Сонымен қатар бухгалтерлік есепті жетілдіру, қаржы мен банк істері өрісінде іске асырылатын шаралар жиі-жиі өзгеріске түсетін болады. Еліміздегі бизнесті дамыту, қаржылық қатынастардың теория және қолданбалы негізін білу құқықтық жүйедегі заңдылықтарды білу, тиімді шешім қабылдау, бухгалтерлік есепті жетілдіру ерекше орын алады.

Бухгалтерлік есептің негізгі және басты міндеттерінің, атқаратын қызметі мен функциясының бірі – пайдаланушыларға кәсіпорынның мүлкі және қаржылық жағдайы туралы ақпараттық мәліметтерді дер кезінде жеткізіп беріп отыру. Баланстың негізінде кәсіпорында бар қорлар, олардың жағдайы туралы, құрамы мен орналасуындағы өзгерістер, сондай-ақ олардың пайда болу көздері туралы мәліметтер алады.

Мақалада негізінен ұзақ мерзімді активтер, ағымдағы активтер, шығарылған капитал, ұзақ мерзімді міндеттемелер, ағымдағы міндеттемелер қарастырылған.

Түйінді сөздер: баланс, актив, пассив, баланс-брутто, баланс-нетто, меншікті капитал, негізгі құрал, материалдық емес активтер.

Кіріспе. Баланс – ақшалай нысанда және уақыттың белгілі бір кезеңінде шаруашылық субъект ресурстарының жай-күйін және оларды құру көздерін көрсетуге мүмкіндік беретін бухгалтерлік әдістің есебі.

«Баланс» сөзі француз тілінен аударғанда «таразы», «тепе-теңдік» деген мағынаны білдіреді. Баланс актив және пассив деп аталатын екі бөлімнен тұрады. Сол жағында кәсіпорынның қаржылары, заттай және ақшалай түрдегі мүліктері мен шығындары көрсетілсе, оң жағында ұйымның қорлану көздері қарастырылады.

Сыртқы түрі бойынша бухгалтерлік баланс кесте болып көрінеді де, оның сол жақ бөлігінде мүліктер құрамы мен орналасуы бойынша, яғни баланс активі көрсетіледі.

Оң жақ бөлігінде осы мүліктердің қалыптасу көздері, яғни баланс пассиві көрініс табады.

Актив пен пассив жиынтықтарының арасында теңдік болуы тиіс. Мұның өзі баланстың активі мен пассиві қорлардың сол бір ғана жиынтығын екі түрлі топтарда көрсетілетіндігімен түсіндіріледі.

Сараптамалық бөлім. Баланстық бап бухгалтерлік баланстың негізгі элементі болып табылады. Ол мүліктердің, міндеттемелердің түріне (атауына), мүліктердің қалыптасу көздеріне сәйкес келеді.

Кәсіпорын мүлкінің жекелеген түрлерін, оның пайда болу көздерін, міндеттемелерін сипаттайтын баланс активі мен пассивінің көрсеткіші (жолы) бухгалтерлік баланстың бабы деп аталады. Бухгалтерлік балансты жасаған кезде бұл баптар топқа, топтар бөлімдерде бірігеді. Бірігу олардың экономикалық мағынасына орай жүзеге асырылады. Баптардың ерекшеліктері:

– Активтік баптар шаруашылық қорларын құрамы, орналасу және пайдаланылуы бойынша, ал пассивтік баптаролардың пайда болу көздері бойынша көрсетуге қызмет етеді;

– Активтік баптар барлық материалдық құндылықтарды, ақша ресурстарын, берешектерді, ал пассивтік баптар меншікті капиталды, кәсіпорынның қарыздарын көрсетеді.

Баланс-брутто және баланс-нетто деген бар. Қазіргі кезде халықаралық бухгалтерлік стандарттардың талаптарына сәйкес белгіленген баланс нысаны пайдаланылады, мұның өзі баланс-неттоға сай келеді [1].

Баланс-брутто түрлі ғылыми зерттеулер үшін пайдаланылады.

Бухгалтерлік баланс-неттоның активінде екі бөлім, пассивінде үш бөлім бар.

Актив:

I. Ұзақ мерзімді активтер;

II. Ағымдағы активтер.

Меншікті капитал мен міндеттемелер:

I. Меншікті капитал (Акционерлік капитал);

II. Ұзақ мерзімді міндеттемелер;

III. Ағымдағы міндеттемелер.

Баланстың активі мен пассиві бойынша жиынтықтар баланс валютасы деп аталады. Баланс активі мен пассивінің аталып өткен әрбір бөлімінде тиісті баптар болады. Баланс-неттода бірқатар баптар ашық түрде көрсетіледі. Мысалы, материалдық емес активтер, негізгі құралдар баптары бойынша бастапқы құны, тозу және қалдық құн көрсетіледі.

Баланс-неттоның актив валютасына материалдық емес активтердің, негізгі құралдардың қалдық құндары ғана енгізіледі. Сырт көзбен қарағанда кәсіпорынның бухгалтерлік балансы актив және пассив деп аталатын екі бөлімді кестеге ұқсас болып табылады.

Оның сол жағында, яғни активінде кәсіпорынның қаржылары, заттай және ақшалай түрдегі мүліктері мен шығындары көрсетілсе (орналастырылған болса), оң жағында, яғни пассив бөлімінде осы ұйымның қорлану көздері қарастырылады.

Бухгалтерлік есеп стандартына сәйкес бухгалтерлік баланстың актив бөлімінде кәсіпорынның өзіне тиесілі, яғни қолда бар мүліктері қарастырылады. Ұйым осыларды пайдалану арқылы ғана алдағы уақытта

табыс таба алатындықтан бұл мүліктерді кәсіпорынның элеуетті табыстары ретінде таниды. Ал баланстың пассиві – деп аталатын бөлімінде кәсіпорынның қорлану көздері туралы ақпаратты мәліметтер жазылады. Ұйымның қорлану көздері меншікті капитал және тартылған (сырттан немесе басқа жақтан алынған, қарастырылған) капитал деп екіге бөлінеді.

Мұндағы тартылған капитал – кәсіпорынның міндеттемелері, яғни осы ұйымның басқа заңды және жеке тұлғаларға қандай да бір операциялар нәтижесіне сәйкес берешек борыштары болып табылады. Кредиторлардың қатарына осы кәсіпорыннан алашағы бар заңды немесе жеке тұлғаларды жатқызуға болады. Егер кәсіпорын өз кредиторларының алдындағы қарызын уақтылы төлей алмаған жағдайда, олар ұйымнан активтерін сату арқылы қарызын қайтаруды талап ете алады. Кәсіпорынның капиталы инвесторлардың мүдделілігін танытады және ол активтің жиынтық сомасынан міндеттемелерді шегеріп тастағандағы қалдық сомаға тең болады. Инвестордың кредитордан айырмашылығы – кредитор өз алашағын алу үшін жанталасатын (тырысатын) болса, ал инвестор жоғарыда аталған активтің жиынтық сомасынан міндеттемелерді шегеріп тастағандағы қалдық сомаға, яғни меншікті капиталға ие және де кәсіпорынның қожайыны болып табылады. Осы айтылғандарды қорытындылай отырып, ұйымның барлық активтері инвесторлар мен кредиторлардың меншігі екендігін аңғаруға болады. Сондықтан бухгалтерлік баланстағы мына теңдіктің әрдайым тең болатындығы сөзсіз.

Актив = меншікті капитал + міндеттеме

Бұл теңдікті кейбір шет елдерде келесі түрде көрсетіледі:

Актив – міндеттеме = меншікті капитал

Әдетте кәсіпорынның бухгалтерлік балансы есеп беретін уақытқа қарай негізделіп, айдың, тоқсанның, жылдың басына жасалады. Баланстың актив бөлімі ұзақ мерзімді активтер және ағымдағы активтер деп аталатын екі тараудан тұрады. Ұзақ мерзімді активтердің қатарына кәсіпорынның материалдық емес активтері, негізгі құралдары, ұзақ мерзімді қаржы салымы (инвестициялар), ұзақ мерзімді дебиторлық борыштары жатқызылады. Ал ағымдағы активтер тарауында ұйымның материалдық құндылықтары, тауарлары, дайын өнімдері, аяқталмаған өндіріс, қысқа мерзімді дебиторлық борыштары, қысқа мерзімді қаржы салымы, алдағы кезең шығындары, ақша қаражаттары және басқа да ағымдағы активтері қарастырылады.

Бухгалтерлік баланстың пассив бөлімі үш тараудан тұрады. Оның бірі меншікті капитал деп аталып, онда кәсіпорынның жарғылық қоры, резервтік қоры, бөлінбеген пайдасы немесе жабылмаған зияны көрсетіледі. Пассив бөлімінің екінші және үшінші тараулары тиісінше ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді міндеттемелер деп аталады.

Ұзақ мерзімді міндеттемелер қатарына кәсіпорынның ұзақ уақытқа алған несиелері мен қарыздары жатқызылса, қысқа мерзімді міндеттемелер тарауында ұйымның алдағы кезеңдерінің табыстары, бюджетке қарызы, бюджеттен тыс мекемелерге қарызы, жабдықтаушы-мердігерлерге қарызы, жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы бойынша қарызы, зейнетақы қорларына қарызы және басқа да кредиторлық борыштары көрсетіледі [2].

Нәтижелер мен талқылаулар. Баланс – бухгалтерлік есептің екі бөлімінен тұратын тәсілдегі элементтерінің бірі. Біріншісі – актив деп, ал екіншісі – меншікті капитал және міндеттемелер деп аталады.

Бірінші бөлімде – шаруашылық құралдарының құрамы, орналасуы, қолданылуы, ал екінші бөлімде – меншікті капитал және міндеттемелер (МКМ), яғни қаражаттың пайда болу көздері мен мақсатты белгілеуі көрсетіледі.

МКМ-дағы актив қаражатының әрбір жекелеген түрі немесе оның шығу көздері – баланс баптары деп аталады [3].

АКТИВ		ПАССИВ	
I	Қысқа мерзімді активтер	I	Капитал
	Ақша қаражаттары (кассадағы, есеп айырысу шотындағы және т.б.)		Капитал түрлері (жарғылық, резервтік, бөлінбеген табыс)
	Тауарлар (тауарлар, материалдар, дайын өнім, аяқталмаған өндіріс)	II	Қысқа мерзімді міндеттемелер
	Қысқа мерзімді дебиторлар (кәсіпорынға қарыз)		Салық есебі (табыс салығы, әлеуметтік салық, зейнетақы жарнасы)
II	Ұзақ мерзімді активтер		Жалақы есебі
	Негізгі құралдар (компьютер, үй, машина)		Жабдықтаушылар мен медігерлер
	Материалдық емес активтер(компьютерлік программалар, авторлық құқықтар, т.б.)		Қысқа мерзімді кредиторлар (кәсіпорын қарыз)
	Ұзақ мерзімді дебиторлар		Қысқа мерзімді банк несиесі
		III	Ұзақ мерзімді міндеттемелер
			Ұзақ мерзімді кредиторлар
			Ұзақ мерзімді банк несиесі

Бухгалтерлік баланс құжаттармен расталған, тексерілген бухгалтерлік жазбалар негізінде жасалады. Баланс жасау үшін Бас кітап, журнал-ордерлер, сондай-ақ талдау есептерінің регистрлері пайдаланылады.

Баланс 5 бөліктен тұрады:

1. Ұзақ мерзімді активтер МЕА (НМА), НҚ (ОС) және т.б.;
2. Ағымдағы активтер (1 жылдан кем);
3. Меншікті капитал;
4. Ұзақ мерзімді міндеттемелер (1 жылдан астам);
5. Қысқа мерзімді міндеттемелер (1 жылдан кем).

Салыстыру үшін баланс кестесінде жылдың басында және соңындағы көрсеткіштер келтіріледі. Балансты механикалық өңдеу үшін кестенің әрбір баптары кодталады. МКМ мен активтің әрбір бөлігі бойынша жиыны есептеледі. Активтер МКМ (пассивтеріне) тең болуы тиіс.

Баланс негізінде ұйымның қаржылық жағдайы, яғни қарсы қойылып салыстырылатын капиталдағы, ұйымға тиесілі экономикалық ресурстардың бар-жоқтығы жайлы пікір айтылып, талқыланады.

Қаржылық жағдайды уақыттың қайсы бір сәтінде ғана (заңнамаға сәйкес – есепті жылдың 31 желтоқсанында) анықтауға болады. Шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық жағдайын мынандай теңеуді пайдаланып, есептеп шығаруға болады:

Активтер = Міндеттемелер + Меншікті капитал

Бухгалтерлік есептің халықаралық жүйесінде бұл теңдеу баланстық теңдеу деп аталады. Оның екі бөлігі де өзара тең болуы тиіс.

Ұзақ мерзімді активтер

Материалдық емес активтер – бұл бап бойынша ұзақ мерзімді кезең бойы (бір жылдан астам) шаруашылық қызметте қолданылатын және табыс келтіретін материалдық емес объектілерге кәсіпорын салатын салымдар көрсетіледі. Бұл орайда түсіндірме жазуларда амортизация есептеудің әдісі, есептеу мерзімі, сондай-ақ есепті кезеңдегі: гудвилл-патенттердің, тауар таңбаларының және басқалардың есептен шығарылуы көрсетіледі.

Негізгі құралдар – бұл материалдық салада, сондай-ақ өндірістен тыс салада қызмет мерзімі бір жылдан асатын материалдық активтер [4].

Мұнда мынадай баптар ашылуға тиіс:

- А) жер;
- Ә) үйлер мен ғимараттар;
- Б) машиналар мен жабдықтар;
- В) жіктемесіне сәйкес негізгі құралдардың басқа да түрлері;
- Г) жинақталған тозу;
- Д) аяқталмаған күрделі құрылыс.

Бұған қоса түсіндірме жазуларда ұзақ мерзімді жалға алған негізгі құралдар мен төлемі кейінге қалып, сатып алынған негізгі құралдар бөлек көрсетіледі.

Инвестициялар – кәсіпорынның табысты активтеріне (бағалы қағаздар, акциялар, облигациялар), жарғылық қорына және басқа кәсіпорынға салған ұзақ мерзімді (бір жылдан астам мерзімге) инвестициялары, өзге кәсіпорындарға берілген қарыздар көрсетіледі.

Мұнда мынадай баптар ашылады:

- А) еншілес серіктестерге берілген инвестициялар;
- Ә) тәуелді заңды ұйымдарға берілетін инвестициялар;
- Б) ағымдағы құнды көрсететін өзге де инвестициялар, бұл олардың баланстық құнынан ерекшеленеді.

Ағымдағы активтер

Өңдеу және сату мерзімдеріне қарамастан тауарлы-материалдық қорлар (шикізат қалдығы, негізгі және көмекші материалдар, отын, сатып алынатын жартылай фабрикаттар, қосалқы бөлшектер).

Алдағы кезең шығындары – есепті күннен бастап бір жыл ішінде есептен шығарылуы мүмкін.

Ақша қаражаттары. Пайдаланылуына шек қойылған ақша қаражаттарынан шектеулер бір жыл ішінде алынып тасталса, олар ағымдағы активтерге қосылады.

Қысқа мерзімді қаржы инвестициялары – мерзімі бір жылға дейін.

Дебиторлық берешек – есепті күннен бастап бір жыл ішінде алынуы мүмкін. Мұнда мынадай баптар ашылуы тиіс:

- А) аванстық төлемдер;
- Ә) алуға арналған шоттар мен вексельдер;
- Б) еншілес серіктестіктердің дебиторлық берешегі;
- В) лауазымды тұлғалардың дебиторлық берешегі;
- Г) өзге де дебиторлық берешектер.

Сомасы бір жыл ішінде алынбаса, дебиторлық берешек ағымдағы активтерге толықтай қосылады.

Меншікті капитал мен резервтер

Баланстың пассивінің меншікті капиталының бірінші бөлімінде меншікті туралы ақпарат ашылып көрсетіледі. Жарғылық капитал – кәсіпорынның құрылтай құжаттарына сәйкес оның меншік иелерінің (қатысушыларының, құрылтайшыларының) салымдары есебінен құрылған жарғылық қор. Түсіндірме жазуларда есепті кезеңде жарғылық капиталда болған өзгерістер жайлы ақпаратты ашып көрсету керек.

Акционерлік қоғамдарда мынадай ақпараттар ашылып көрсетілуге тиіс:

А) мәлімделген, шығарылған және айналымда жүрген (мәлімделген, жазылатын және төленген капитал) акциялардың саны мен сомасы;

Ә) төленбеген капитал;

Б) акцияның номиналдық және ағымдағы құны;

В) оларға ие адамдардың құқы, дивиденттерді бөлу мен мүлік бөлігін төлеудің шарттары;

Г) ерекшеленген акциялар бойынша төленбеген дивиденттер;

Д) өтемі төленіп алынған меншікті акциялар (алынып қойылған капитал);

Е) болашақта шығаруға мәлімделген акциялар.

Өзге меншікті капитал:

А) номинал құнынан артық төленген капитал;

Ә) негізгі құралдар мен қаржы инвестициясын қайта бағалау сомасы.

Резервтік капитал. Бұл бап бойынша кәсіпорында қалыптасқан резервтік капиталдың қалдығы көрсетіледі. Бөлінбеген кіріс (жабылмаған зиян).

Шығарылған капитал

Ұзақ мерзімді міндеттемелер

Ұзақ мерзімді міндеттемелерді ашып көрсеткен кезде, бір жылдың ішінде өтелуге тиіс бөлігін қоспағанда, мыналар жеке ашылып көрсетілуге тиісті:

А) қамтамасыз етілген несиелер;

Ә) қамтамасыз етілмеген несиелер;

Б) еншілес серіктестіктер ұсынған несиелер;

В) төлемі кейінге қалдырылған салықтар.

Түсіндірме жазбада пайыздық мөлшерлемесіні, несиені өтеудің мерзімін өтеудің тәртібін және шартта көзделген басқа даталаптарды көрсету керек.

Ағымдағы міндеттемелер

Ағымдағы міндеттемелерді ашып көрсеткен кезде, кредиторлардың талабы бойынша тиісті міндеттемелер мен есептікүннен кейінгі бір жылдың ішінде өтелуге тиісті ұзақ мерзімді міндеттемелердің бөлігін қоса алғанда, мынадай баптар ашылуға тиіс:

А) қысқа мерзімді несиелер немесе овердрафт;

Ә) салықтар бойынша берешек;

Б) төлеуге арналған дивиденттер;

В) еншілес серіктестіктерге берешек;

Г) акционерлік қоғамның лауазымды тұлғаларына берешек;

Д) өзге кредиторлық берешек.

Төлеуге есептелген шығындар – болжанбаған жағдайлар бойынша есептелген төлемдер [5].

Алдағы кезеңдердің табыстары – бұл бапта есепті жылы алынған, бірақ болашақ есепті кезеңге жатқызылатын(жалдық төлем) қаражаттар көрсетіледі. Егер заңды тұлға міндеттемені ұзақ мерзімді негізде қайта қаржыландыруға шешім қабылдаса, ұзақ мерзімдіміндеттемелердің ағымдық бөлігі ағымдағылардан алынып тасталады. Мұндай жағдайда міндеттемелердің сомаларымен қайта қаржыландыру сомалары ашып көрсетіледі.

Қорытынды. Қазақстан Республикасында бухгалтерлік есеп, бухгалтерлік есеп стандарты, кәсіпорын қаржы-шаруашылық қызметі бухгалтерлік есеп Бас шот жоспары мен Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің бұйрығы бойынша бекітілген. Бухгалтерлік есеп Типтік шот жоспарында белгіленген жалпы принциптер мен ережелер және Қазақстан Республикасының Бухгалтерлік есеп жөніндегі Заңына, сонымен қатар Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп жөніндегі өкілетті ұйымдары қабылдаған қаулылар мен ұсыныс, талаптарға сай жүргізіледі. Сонымен өнім өндіру, оның айналысқа түсуі мен бөлінуі процестерін басқару мен аудиторлық тексеру мақсатында құрылған, адамдардың шаруашылық қызметі мен нарықтық қатынастарын сандық және сапалық жағынан үздіксіз тіркеп зерттеуші экономикалық ілімді күнделікті өмірде – «Бухгалтерлік есеп және аудит» пәні деген атақ бойынша әрі қарай сипаттай беруімізге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ержанов М.С., Ержанова А.М. Основы бухгалтерского учета и новая корреспонденция счетов (с 1.01.2003 г.). – А.: Ержанов и К, 2018.
- 2 Радостовец В.К., Радостовец В.В., Шмидт О.И. Бухгалтерский учет на предприятии. – А.: Центраудит-Казахстан. – 2020.
- 3 Кеулимжаев К.К. и др. Финансовый учет на предприятии: Учебник-Алматы: Экономика. – 2020.
- 4 Сатмурзаева А.А., Абдыкалыков Т.А. Бухгалтерский учет в рыночной экономика. – Алматы: Экономика. – 1918.
- 5 Нурсейтов Э.О., Нурсейтов Д.Э. Практика бухгалтерских расчетов: Справочник. Алматы: Издательство ЛЕМ. – 2019.

R.U. Gulimbetova¹, Master of Economic Sciences, Senior Lecturer

B.K. Tursynkhan², student

^{1, 2} Caspian University, Almaty, Kazakhstan

The value of the balance sheet

Abstract. In the Republic of Kazakhstan, the introduction of the rule of law of market relations into economic life and the growth of own enterprises, the development of business and entrepreneurship are due to the Democratic regulation of the management system, in addition, Western ideology and proposals put an old conservative system in the direction of accounting. Accounting-the financial final report, which follows from this, shows how effective the basis of market relations is for entrepreneurs, businessmen, owners and managers of enterprises. At the same time, measures to improve accounting, finance and banking will change more and more often. A special place in the development of business in our country, knowledge of the theory and applied basis of financial relations, knowledge of the laws in the legal system, effective decision-making, improvement of accounting. One of the main and main tasks, functions and functions of accounting is to provide users with information about the property and financial condition of the enterprise in a timely manner. On the basis of the balance sheet, the enterprise receives data on existing stocks, their condition, changes in composition and location, as well as the sources of their occurrence. The article mainly deals with non-current assets, current assets, issued capital, long-term liabilities, current liabilities.

Keywords: balance sheet, asset, liability, gross balance sheet, net balance sheet, equity capital, fixed assets, intangible assets.

Р.У. Гулиμβетова¹, магистр экономических наук, сеньор-лектор

Б.Х. Тұрсынхан², студент

^{1, 2} Каспийский общественный университет, г. Алматы, Казахстан

Значение бухгалтерского баланса

Аннотация. В связи с вступлением в экономическую жизнь легитимности рыночных отношений в Республике Казахстан и ростом собственных предприятий, развитием бизнеса и предпринимательства в связи с демократическим регулированием системы управления, в дополнение к этому западная идеология и предложения поставили старую консервативную систему бухгалтерского учета. Бухгалтерский учет-вытекающий из этого финансовый итоговый отчет как выгодно заложить основу рыночных отношений, дошли до предпринимателей, бизнесменов, собственников и управляющих предприятиями. В то же время меры, реализуемые в области совершенствования бухгалтерского учета, финансов и банковских дел, будут все чаще меняться. Особое место занимает развитие бизнеса в стране, знание теории и прикладной основы финансовых отношений, знание закономерностей в правовой системе, принятие эффективных решений, совершенствование бухгалтерского учета. Одна из основных и главных задач, функций и функций бухгалтерского учета – своевременное предоставление пользователям информационных сведений об имуществе и финансовом положении предприятия. На основе баланса получают сведения о имеющихся на предприятии запасах, об их состоянии, изменениях в составе и расположении, а также об источниках их возникновения. В статье в основном рассматриваются долгосрочные активы, оборотные активы, выброшенный капитал, долгосрочные обязательства, текущие обязательства.

Ключевые слова: баланс, актив, обязательство, баланс-брутто, баланс-нетто, собственный капитал, основные средства, нематериальные активы.

МРНТИ 06.52.13
УДК 338.1.

А.К. Рысбекова, докторант, ДВА «Бизнес-администрирование в здравоохранении», руководитель отдела по внедрению инновационных технологий «Национального научного центра особо опасных инфекций имени Масгута Айкимбаева» Министерства здравоохранения Республики Казахстан
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ И СРАВНЕНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ, ПОДДЕРЖИВАЮЩИХ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация. Эффективная коммерциализация научных знаний и передача технологий требуют глобального сотрудничества между секторами. В настоящее время использование инструментов науки и техники существенно поддерживает диалог между учеными, включая партнеров из промышленности и академических кругов. В частности, информационные технологии предоставляют множество решений и возможностей для общения, взаимодействия и обмена информацией. Целью нашего исследования был анализ и сравнение доступных инструментов, поддерживающих коммерциализацию результатов исследований. В частности, мы сосредоточились на функциональных возможностях этих инструментов, чтобы увидеть, какие качества они предоставляют своим пользователям и как это может способствовать процессу коммерциализации. Мы выяснили, что доступные инструменты разнообразны и могут быть использованы для установления новых контактов, решения некоторых научных проблем и поиска новых сотрудников. Текущие тенденции показывают, что в будущем нам следует ожидать новых решений, новых функциональных возможностей и инструментов, поддерживающих сотрудничество бизнеса и науки.

Коммерциализация – это процесс поиска и привлечения инвестиций для продолжения исследований и разработок. Процесс коммерциализации обязательно требует компонента обратной связи. Если научные исследования повышают конкурентоспособность кого-то, то можно получить от этого экономический эффект. Кроме того, необходимо убедить конечного покупателя в целесообразности такого выбора, тем самым вы увеличите прибыль не только своего, но и продавца. Это взаимовыгодные отношения всех участников, которые вкладываются в создание рыночной продукции из объектов интеллектуальной собственности для получения прибыли. В ряде развитых стран коммерциализация – основа конкурентоспособности на глобальном

уровне. Эти государства прилагают все усилия для развития образования и инноваций.

Ключевые слова: информационная платформа, коммерциализация, тенденция, веб-портал, НИР.

Введение. В результате технологической революции и экономического давления в последние годы компании вынуждены прилагать больше усилий, чтобы получить преимущество перед конкурентами и сохранить прибыльность бизнеса. Одним из важнейших элементов для того, чтобы оставаться на вершине, являются инновации. В соответствии с определением BusinessDictionary.com инновация – это процесс воплощения идеи или изобретения в товар или услугу, которые создают ценность или за которые клиенты будут платить. Главной движущей силой для новых идей и изобретений являются исследования. Многие компании сами проводят исследования в своих ключевых технологических областях путем создания специализированных отделов исследований и разработок (R&D) [1].

К наукоемким и технологически насыщенным отраслям промышленности относятся химическая, биотехнологическая, фармацевтическая, косметическая, информационные технологии, аэрокосмическая промышленность и другие виды машиностроения.

Рассматривая пример фармацевтической промышленности, где расходы на НИР в процентах от валового выпуска являются одними из самых высоких среди любой обрабатывающей промышленности, можно заметить, что инновации становятся все более зависимыми от исследований, проводимых в рамках небольших инновационных биотехнологических дочерних компаний и государственных исследовательских институтов. Традиционно государственные НИР в большей степени фокусируются на фундаментальных или «предтехнологичных» исследованиях, которые трудно запатентовать и коммерциализировать, в то время как большинство частных НИР делают упор на прикладные исследования и разработку продуктов. В настоящее время новые медицинские технологии с большей вероятностью, чем раньше, зарождаются в учреждениях, занимающихся фундаментальной наукой, таких как университеты и научные институты, которые проводят высококачественные исследования с использованием самых современных технологий [2].

Новые идеи приносят пользу обществу и экономике только тогда, когда переносятся в повседневную жизнь и коммерциализируются. Коммерциализация – это в основном сфера деятельности предпринимателей, а не ученых. Следовательно, фирмы все чаще заключают контракты с университетами и другими учреждениями государственного сектора в качестве основного источника научных открытий.

Мировые тенденции показывают, что коммерциализация становится все более популярным способом сотрудничества между университетскими учеными и компаниями. Этот вид сотрудничества приобретает популярность, особенно среди таких быстрорастущих секторов, как наука о жизни и технологии. Европейский рынок коммерциализации быстро

растет. Создаются специальные финансовые инструменты и вспомогательные организации. Также разрабатывается множество других инициатив, поддерживающих коммерциализацию результатов исследований. Многие из них сформированы благодаря поддержке Европейского союза и правительств государств-членов ЕС.

Однако все еще можно обнаружить множество барьеров между мирами науки и бизнеса. Такие барьеры могут быть финансовыми, организационными, философскими, культурными или ментальными.

Есть некоторые вопросы, которые были признаны решающими для продуктивного сотрудничества между академией и промышленностью, и к ним относятся такие характеристики, как содействие активному диалогу между академическими кругами, промышленностью и государственным сектором или использование бесплатных и открытых источников данных и информации в качестве обычной основы для сотрудничества.

В настоящее время использование инструментов науки и техники существенно поддерживает диалог между учеными, включая партнеров из промышленности и академических кругов. В частности, информационные технологии предоставляют множество решений и возможностей для легкого и эффективного общения, взаимодействия и обмена информацией независимо от географических барьеров. Недавно инфраструктура исследований и разработок пополнилась множеством интерактивных онлайн-платформ, которые предназначены для поддержки научных исследований, передачи технологий и сотрудничества между различными сторонами, вовлеченными в процесс коммерциализации. Целью данного исследования был анализ и сравнение доступных инструментов, поддерживающих коммерциализацию результатов исследований. В частности, мы сосредоточились на функциональных возможностях этих инструментов, чтобы увидеть, какие качества они предоставляют своим пользователям и как это может способствовать процессу коммерциализации [3].

Экспериментальная часть. Многие инициативы, поддерживающие процесс коммерциализации, имеют форму веб-портала. Однако такие инструменты имеют разные функциональные возможности и цели. Вот почему для их сравнения и оценки необходим метод анализа.

В целом, такое сравнение функциональных возможностей не является тривиальной задачей, поскольку есть несколько аспектов, которые необходимо учитывать. В литературе можно найти несколько методов, предназначенных для оценки разработки приложений и их функциональных возможностей. Ли и др. al [4] описал анализ, в котором были измерены ключевые атрибуты метода веб-разработки. Кох [5] сравнил этапы, охватываемые некоторыми методами веб-разработки. Гу и др. эл [6] исследовал требования к веб-разработке. А.Л. Домингес и др [7] предложил метод, учитывающий этапы концепции функциональных возможностей, планирования и оценки клиента. Существуют также методы, отличающие моделирование и разработку как традиционных, так и веб-пользовательских интерфейсов [8].

Представленное тематическое исследование было выполнено с использованием метода «сверху вниз». Он состоит из трех основных этапов (рис. 1):

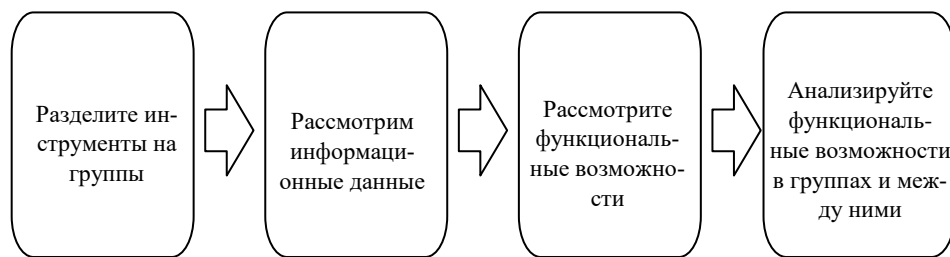


Рисунок 1 – Этапы метода анализа

Примечание – составлено автором источник [8]

1. Рассматриваемые веб-порталы делятся на несколько групп.
2. Для каждой группы рассматриваются два аспекта:
 - a. Информация – данные, доступные на веб-порталах.
 - b. Функционал – основные и дополнительные функциональные возможности веб-порталов.
3. Функциональные возможности веб-порталов анализируются и сравниваются в группах и между ними.

Предлагаемый способ дает информационную и функциональную точки зрения. Это также позволяет учитывать дополнительные аспекты, такие как подписки и платные функции. Более того, рассмотрение основных и дополнительных функциональных возможностей дает возможность идентифицировать и сравнить функциональные возможности, общие для всех групп, общие для конкретных групп и уникальные.

Существует множество веб-порталов, поддерживающих сотрудничество между наукой и промышленностью. Их доступность и особенности различны, поэтому они были разделены на четыре группы:

1. Социальные сети – порталы, посвященные деятельности сообществ.
2. Порталы для обмена знаниями – инструменты, предназначенные для совместного развития и приобретения знаний.
3. Информационные платформы – порталы, содержащие данные о различных видах деятельности и инициативах.
4. Платформы для совместной работы – инструменты, предлагающие сложные инструменты для работы в группах.

Эта классификация была выполнена с информационной и функциональной точек зрения. Все анализируемые инструменты могут быть легко отнесены к одной из указанных групп.

Другим важным аспектом метода сравнения является стандартизация терминологии. Терминология, рассмотренная в тематическом исследовании, представлена в таблице 1 [9].

Результаты и обсуждения. Разнообразие функциональных возможностей приложений позволяет выделить четыре группы (социальные сети, порталы обмена знаниями, информационные платформы, платформы для совместной работы).

Социальные сети. Существует множество порталов социальных сетей, посвященных представителям академических кругов и бизнеса. Такие

порталы обычно предлагают только один тип профиля пользователя – все пользователи имеют одинаковые права и к ним относятся одинаково. Некоторые из этих порталов посвящены конкретным тематическим областям (например. www.ginnc.com, <http://gin.cloud9network.com/> – работают в области менеджмента, передачи знаний и инноваций), в то время как другие предназначены для пользователей, заинтересованных во многих различных отраслях. Эти порталы предлагают классические функциональные возможности, которые позволяют создавать и редактировать профили пользователей и дополнять их данными, связанными с работой и опытом. Кроме того, можно также использовать групповые обсуждения, ссылки и обмен контентом.

Социальные сети поддерживают коммерциализацию результатов исследований благодаря подробным профилям пользователей и дискуссионным панелям. Обычно они не поддерживают продвинутые инструменты совместной работы или подходящих партнеров. Они сосредоточены на простом обмене опытом и передовой практикой [10].

Таблица 1. Функциональные возможности социальных сетей

№	Название функциональности	Основная функциональность	Дополнительная функциональность
1	Профили для всех пользователей	X	
2	Форум	X	
3	Дискуссионные панели	X	
4	Расширенный поиск		X
5	Облако тегов		X
6	Часто задаваемые вопросы		X
7	Новости и события		X
8	Новостная рассылка		X
9	Обмен данными и информацией	X	
10	Общий доступ к документам	X	
11	Публикация предложений о сотрудничестве		X
12	Публикация предложений о работе		X
13	База данных предприятий и учреждений	X	
14	Обмен сообщениями	X	
15	Приглашения партнеров через социальные сети	X	
Примечание – составлено автором источник [10]			

Порталы обмена знаниями предоставляют такие функции, как блоги, форумы, обмен данными между пользователями и группами пользователей, добавление тематических статей, содержащих отраслевую информацию, передовой опыт и ноу-хау, и обмен ими. Такие порталы предлагают также инструменты личной (например, добавление контента, комментирование,

оценка) и групповой (форумы, группы новостей) работы. Кроме того, эти порталы обычно реализуют расширенные механизмы поиска с учетом ключевых слов, тегов, категорий, дат создания.

Типичными примерами порталов для обмена знаниями являются: платформа обмена медицинскими данными, посвященная созданию новых лекарств (www.collaborativedrug.com/), портал, собирающий данные междисциплинарных исследований (<http://www.communigram.net>, www.researchgate.net), портал поддержки медицинских решений, посвященный врачам (www.Konsylium24.pl), портал обмена знаниями, содержащий передачу технологий и лицензирование данных об интеллектуальной собственности, посвященный ученым, предпринимателям и вспомогательные организации, работающие в области науки о жизни (<http://www.biofit-event.com>). Некоторые порталы (например www.researchgate.net) также позволяют создавать базу данных публикаций и совместно использовать ее.

Эта группа включает также платформу поддержки передачи знаний и технологий. Такие платформы совместно используют базы данных контактов внутри бизнес-экосистемы и предоставляют доступ к менеджерам по инновациям, предлагающим техническую поддержку (например <http://www.opencodetransfer.pl>, <http://www.scitt.paip.pl>). Платформы хранилища знаний имеют ограниченные возможности для непосредственной поддержки коммерциализации знаний. Они скорее служат платформами, которые объединяют большое количество полезной информации и знаний, включая данные профиля пользователя. Однако у них нет функций, обеспечивающих профессиональную поддержку коммерциализации, таких как функции подбора партнеров.

Информационные платформы. Эта группа платформ предоставляет информацию об отдельных проектах и инициативах, связанных с сотрудничеством науки и промышленности. Эта группа платформ поддерживает установление контактов между ученым и предпринимателем, но обычно это ограничивается конкретными инициативами. Примеры порталов (<http://kujawsko-pomorskie.ssn.paip.pl/>, <http://orp.eurisprogramme.eu/>) применяются к определенному типу сотрудничества – например, к стажировкам в компаниях, предлагаемых ученым.

Другие типы информационных платформ собирают и предоставляют информацию о различных мероприятиях, проектах и конференциях, касающихся определенной темы. Например www.techtransfer.eu содержит список поддерживаемых проектов, новости и другую информацию об образовательных программах и конференциях.

Другой пример портала – <http://www.techtransfer.umich.edu> это информационный портал, посвященный исследовательским программам, связанным с изобретениями и патентами. На других платформах хранится информация о конференциях, проектах, партнерах, предлагающих поисковую систему (например <http://www.imi-partnering.eu>) и информации в области защиты интеллектуальной собственности и коммерциализации результатов науки (<http://www.innovaccess.eu>) [11].

Более масштабным проектом является биомедицинский и биотехнологический портал <http://lifescience.pl> который содержит информацию о проектах, семинарах, выставках, конференциях и других

мероприятиях. В нем также имеется база данных компаний и учреждений, публикующих предложения о сотрудничестве в области естественных наук. Портал также предоставляет вычислительные мощности для проведения исследований и позволяет публиковать и распространять результаты.

Однако все информационные платформы имеют ограниченные функциональные возможности и служат информационными порталами. У них нет функциональных возможностей, связанных с базами знаний, они не предлагают расширенных инструментов поиска и сопоставления или инструментов, предназначенных исключительно для сотрудничества с партнерами.

Платформы для совместной работы. Такого рода платформы предлагают различные формы сотрудничества в сфере коммерциализации знаний, включая продажу инноваций и краудсорсинг. Обычно они предлагают такие функции, как разнообразные профили (отдельно для деловых и научных партнеров), сложные средства коммуникации и обмена документами.

Среди платформ для совместной работы можно найти порталы, предлагающие краудсорсинг. Это современное решение, которое позволяет выдавать проблему для решения. Такие проблемы обычно определяются компанией. Пользователи (обычно ученые) представляют свои решения, проверяют и обсуждают решения других пользователей. Если проблема решена, компания внедряет выбранные решения и вознаграждает поставщиков решений.

Среди порталов, поддерживающих совместное решение проблем, можно найти: <http://www.datastation.com>, <http://www.chaordix.com>, <http://www.onebillionminds.com>. Существуют также инструменты, которые предоставляют базу данных проблем для решения. Эти проблемы изучаются учеными, работающими в одиночку или в группах (например <http://www.hypios.com/>).

Другим типом платформ для совместной работы являются порталы, разработанные консалтинговыми агентствами, предлагающими разработку решений, посвященных конкретным проблемам, о которых сообщают компании. С этой целью формируются ассоциативные сети ученых и предпринимателей. Их деятельность дополняется дополнительными консультациями экспертов.

Доступ к платформе обычно платный. Такие порталы предназначены для создания сетей коммерческих экспертов и продаж инноваций, таких как <http://www.innovaro.com>, <http://www.skild.com/>, <http://www.innoget.com>, <http://presans.com> или <http://www.bigideagroup.net/>. Такие платформы обычно продают комплексные услуги по поддержке бизнеса, такие как проектирование, запуск новых решений, мониторинг процесса продаж. Экспертные сети обычно состоят из отобранных, ранее нанятых ученых. Такие сети обычно закрыты для исследователей извне, а платформы предназначены в первую очередь для бизнес-пользователей.

Обсуждение и резюме. В представленном тематическом исследовании рассматривалось множество сервисов и функциональных возможностей. Все эти инструменты были разработаны для поддержки укрепления сотрудничества между учеными и предпринимателями. Разнообразие и популярность таких приложений доказывает, что коммуникацию между миром науки и миром бизнеса необходимо выстраивать и поддерживать.

Такие инструменты могли бы быть использованы для установления новых контактов, решения некоторых научных проблем, поиска новых сотрудников. Они также позволяют преодолеть существующие барьеры, такие как трудности в установлении международных контактов, поиске новых идей и решений, получении доступа к новым источникам финансирования развития [12].

Заключение. Такие инструменты необходимы не только для установления новых деловых контактов, но и для их поддержания и укрепления. Устойчивость и надежность сотрудничества имеют большое значение для обоих партнеров. Многие из представленных инструментов и функциональных возможностей обеспечивают доступ к безопасному и надежному источнику информации и знаний. Их популярность доказывает, что многие деловые и научные партнеры относятся к ним как к дополнительному источнику инновационного развития. Коммерциализация результатов исследований – это прекрасная возможность для ученых представить свои решения, а для отделов научно-исследовательских и опытно-конструкторских компаний – получить новые продукты и предложения.

Динамично растущее число интернет-платформ, поддерживающих коммерциализацию результатов исследований, и коммерческий успех некоторых из них указывают на то, что информационные и коммуникационные технологии охотно применяются для поддержки передачи технологий, партнерства, лицензирования и эксплуатации результатов исследований. Виртуальные посредники, использующие технологическую конвергенцию телекоммуникаций, компьютеров и средств массовой информации, зарекомендовали себя как эффективные инструменты для поддержки новой модели научной коммуникации, признанной открытой инновацией.

Идея коммерциализации результатов исследований становится все более популярной. Однако инструменты, поддерживающие коммерциализацию, должны быть безопасными и надежными. По-прежнему существует необходимость в разработке новых решений, новых функциональных возможностей и инструментов, поддерживающих сотрудничество бизнеса и науки. Это тенденция, которая заслуживает поддержки и содействия.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. The Aurea Mediocritas Foundation. The results of a study concerning cooperation between research centers and companies in Poland in 2008. The project is jointly funded by the European Union. Warsaw. – 2018.

2. K. Corillon, P. Mahaffy. Scientific relations between academia and industry: the development of a new era of interactions for the benefit of society. Report from the International Seminar on Relations between Academia and Industry Sigtuna, Sweden, November 22-25. – 2018.

3. A.L. Dominguez, S.L. Bianchini, M.L. Costa, F.K. Ferrari, J.K. Maldonado. Web application development methods: comparison. «Seminar on BusinessProcess Management». – 2007.

4. M. Gusner. A tablet worth \$800 million. Berkeley: University of California Press. – 2019.
5. A. Gu, B. Henderson-Sellers, D. Low. Web modeling languages: the gap between requirements and current examples. At the Eighth Australian World Wide Web Conference, Australia, July. – 2018.
6. R. Henderson, A.B. Jaffe, M. Trautenberg. Universities as a Source of Commercial Technologies: A Detailed Analysis of University Patenting, 1965-1988. Overview of economics and statistics, 80 (1), 119. – 2018.
7. N. Koch. Software development for adaptive hypermedia systems: reference model, modeling methods and development process. Doctoral dissertation, Ludwig-Maximilian University, Germany, December. – 2017.
8. J. Christoph. Alternative method: platform-independent modeling and development of a graphical user interface. Computer science 34(353), 353-367. – 2019.
9. H. Lee, K. Lee and K. Yu. Object-oriented methodology of hypermedia information systems development based on scenarios. At the Hawaii International Conference on Systems Sciences, 47-56. – 2018.
10. M. Milosh, M. Boris, E. Milosh, S. Grzegorsky. Knowledge exchange portal as a tool for long-term contacts with graduates and industry. Materials of EDUCON2012 – IEEE. Global Conference on Engineering Education, Marrakech, Morocco, pp. 366-370. – 2019.
11. M. Milos: Global Collaborative Knowledge Systems in the Minds of Entrepreneurs, Actual Problems of Economics, 7, pp. 372-376. – 2018.
12. R.J.W. Thijssen. Does the commercialization of scientific research affect the production of public knowledge?: Global trends in the publication of corporate research articles. Research policy, 33(5), 709-733. – 2018.

А.К. Рысбекова, «Денсаулық сақтаудағы Бизнес-әкімшілендіру» ДВА докторанты, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «Масғұт Айкімбаев атындағы аса қауіпті инфекциялар Ұлттық ғылыми орталығы» инновациялық технологияларды енгізу бөлімінің басшысы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Зерттеу нәтижелерін коммерцияландыруды қолдайтын құралдарды талдау және салыстыру

Түйіндеме. Ғылыми білімді тиімді коммерцияландыру және технологияларды беру секторлар арасындағы жаһандық ынтымақтастықты талап етеді. Қазіргі уақытта ғылым мен техниканың құралдарын қолдану ғалымдар, соның ішінде өнеркәсіп пен Академия серіктестері арасындағы диалогты айтарлықтай қолдайды. Атап айтқанда, ақпараттық технологиялар байланыс, өзара әрекеттесу және ақпарат алмасу үшін көптеген шешімдер мен мүмкіндіктер ұсынады. Біздің зерттеуіміздің мақсаты зерттеу нәтижелерін коммерцияландыруды қолдайтын қол жетімді құралдарды талдау және салыстыру болды. Атап айтқанда, біз осы құралдардың функционалдығына назар аудардық, олар өз пайдаланушыларына қандай қасиеттер беретінін және бұл коммерцияландыру процесіне қалай ықпал ететінін білу үшін. Біз қол жетімді құралдардың алуан түрлі екенін және оларды жаңа байланыстар орнату, кейбір ғылыми мәселелерді шешу және жаңа қызметкерлерді табу үшін пайдалануға болатынын білдік. Ағымдағы тенденциялар болашақта біз

бизнес пен ғылымның ынтымақтастығын қолдайтын жаңа шешімдер, жаңа функциялар мен құралдарды күтуіміз керек екенін көрсетеді.

Коммерцияландыру дегеніміз – зерттеулер мен әзірлемелерді жалғастыру үшін инвестицияларды табу және тарту процесі. Коммерцияландыру процесі міндетті түрде кері байланыс компонентін қажет етеді. Егер ғылыми зерттеулер біреудің бәсекеге қабілеттілігін арттырса, онда одан экономикалық нәтиже алуға болады. Сонымен қатар, түпкілікті сатып алушыны мұндай таңдаудың орынды екендігіне сендіру керек, осылайша сіз тек өзіңіздің ғана емес, сатушының да пайдасын арттырасыз. Бұл пайда табу үшін зияткерлік меншік объектілерінен нарықтық өнімді жасауға жұмылған барлық қатысушылардың өзара тиімді қарым-қатынасы. Бірқатар дамыған елдерде коммерцияландыру – жаһандық деңгейдегі бәсекеге қабілеттіліктің негізі. Бұл мемлекеттер білім мен инновацияны дамытуға бар күшін салуда.

Түйінді сөздер: ақпараттық платформа, коммерцияландыру, үрдіс, веб-портал, ҒЗЖ.

A.K. Rysbekova, PhD student, DBA «Business Administration in Healthcare», Head of the Department for the Introduction of Innovative Technologies of the «Masgut Aikimbayev National Scientific Center for Especially Dangerous Infections» of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Analysis and comparison of tools supporting the commercialization of research results

Abstract. Effective commercialization of scientific knowledge and technology transfer require global cooperation between sectors. Currently, the use of science and technology tools significantly supports the dialogue between scientists, including partners from industry and academia. In particular, information technology provides many solutions and opportunities for communication, interaction and information exchange. The purpose of our study was to analyze and compare the available tools supporting the commercialization of research results. In particular, we focused on the functionality of these tools to see what qualities they provide to their users and how this can contribute to the commercialization process. We found out that the available tools are diverse and can be used to establish new contacts, solve some scientific problems and find new employees. Current trends show that in the future we should expect new solutions, new functionality and tools that support cooperation between business and science.

Commercialization is the process of finding and attracting investments to continue research and development. The commercialization process necessarily requires a feedback component. If scientific research increases someone's competitiveness, then economic results can be obtained from it. In addition, it is necessary to convince the final buyer of the expediency of such a choice, thereby increasing the profit not only of yourself, but also of the seller. This is a mutually beneficial relationship between all participants involved in the creation of a market product from intellectual property objects for profit. In a number of developed countries, commercialization is the basis of competitiveness at the global level. These states are making every effort to develop education and innovation.

Keywords: Information platform, commercialization, trend, web portal, research.

Haichao Hu, MBA Master student
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

OPERATIONAL STRATEGY OF KASPI.KZ

Abstract. In the realm of scientific practice, establishing a development strategy for a commercial bank involves the essential task of defining the core concept. Given the ever-evolving nature of banking activities, the articulation of a development strategy assumes crucial importance in the bank's operations.

To study the theoretical basis of operational strategy of commercial bank, the main literature on the research topic has been studied.

Authors provide an analysis of the current operational strategy of Kaspi.kz. Based on the analysis of the current operational strategy of Kaspi.kz, the main directions of development were identified. And also to determine the strengths and weaknesses of Kaspi.kz's operational strategy, SWOT analysis was conducted. Key measures of Kaspi's operational strategy were presented, covering various aspects such as risk management, process improvement, use of technology, fraud prevention, employee empowerment and personalization of customer service. Each measure is accompanied by a brief description of its importance and areas of activity.

Keywords: banking activities, operational strateg, operational strategy of commercial bank, Kaspi.kz, SWOT analysis.

Introduction. In the contemporary context, the effective operation and growth of a commercial bank are fundamentally tied to how accurately its shareholders and management evaluate the potential of both domestic and global banking markets. Equally crucial is an accurate evaluation of the bank's capacity to maintain and improve its position in these markets. As a result, senior leadership, including the board of directors and top executives, bears an increased responsibility to precisely identify the primary avenues for the bank's expansion and shape its strategic course.

Experimental part. Banking operations strategies can be characterized by their timeframes and the range of choices within their operational domain. These operational decisions can be categorized based on their time horizons into distinct cycles, including the strategic planning cycle, long-range planning cycle, medium-range planning cycle, and short-range scheduling [1]. The structure of each cycle ensures that decisions made within shorter timeframes are in harmony with and contribute to the overarching decisions made at longer timeframes. At the pinnacle is strategic planning, followed by long-range, medium-range, and short-range planning in descending order [2].

Researchers in the field of manufacturing strategy examine the content and scope of operations strategy from two distinct perspectives: the value chain or supply chain viewpoint and the functional viewpoint [3]. The value chain viewpoint takes an approach that identifies the activities conducted by all organizations within the value chain. These activities are categorized into general

groups, including supply chain and demand chain activities [4]. As a result, the scope of operations strategy extends beyond functional strategies, such as manufacturing and production [3]. It encompasses strategies like Just-In-Time (JIT), Quick Response, and supply chain networks. This viewpoint is considered contemporary and aligns with a systemic perspective [5].

In the field of research on banking operations strategy, scholars have adopted a functional perspective. Their categorization framework includes elements such as integrated technology, capacity expansion, and human resources. Alternatively, it can involve groupings like quality, process enhancement, capacity oversight, and facilities. Moreover, this classification system has been broadened to include strategies such as encounter management, operations integration, capacity oversight, and facility management [6].

Much like the lack of consensus surrounding the definition of 'strategy,' there is also no universal consensus on how to define 'operations strategy.' Various authors hold slightly different perspectives and definitions of this concept. Within these variations, four distinct 'perspectives' come to the forefront [7]:

- the strategy for operations is a reflective approach that starts from the top and encapsulates the collective objectives and intentions of the entire group or business (top-down approach);
- the development of operations strategy involves a bottom-up process in which incremental enhancements in operations collectively shape the overall strategy;
- the process of operations strategy entails converting market demands into decisions related to operations;
- operations strategy includes leveraging the capabilities of operational resources within selected markets. None of the four perspectives in isolation offers a complete understanding of what constitutes operations strategy. However, collectively, they offer insight into the influences that contribute to shaping the content of operations strategy. Each perspective will be addressed individually (see Figure 1).

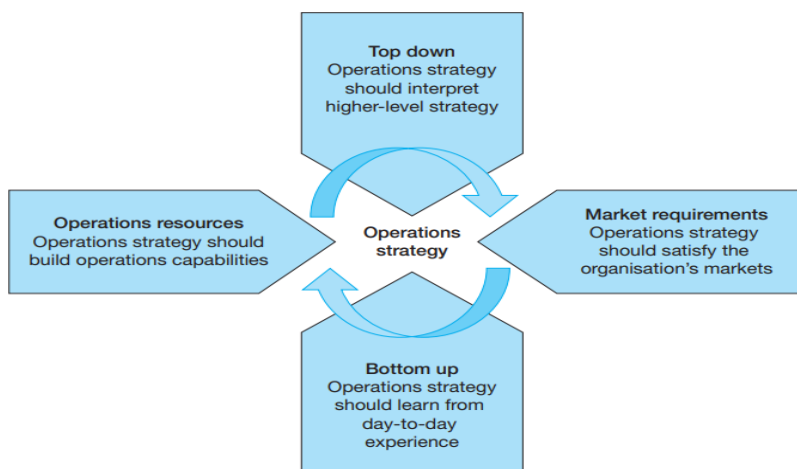


Figure 1 – The content of operations strategy

Note – compiled by author according to the source [8]

In crafting an operations strategy, it is imperative to assess both the external and internal environments. Once this analysis is concluded, an operations strategy can be developed. There are four fundamental prerequisites for an operations strategy to be effective:

1. **Mission:** The mission statement defines the purpose of the operations function in alignment with the bank's overall business strategy. This mission statement should give priority to the four key operations goals, namely dependability, efficiency, flexibility, and quality.

2. **Distinctive Competence:** The operations strategy should leverage the distinctive strengths and competencies of the organization.

3. **Goals:** It should establish clear objectives that the operations function aims to achieve.

4. **Policies:** The strategy should define policies that guide decision-making and actions within the operations function [9, 10].

In this case, we provide an analysis of the current operational strategy of Kaspi.kz. Based on the analysis of the current operational strategy of Kaspi.kz, the main directions of development were identified. And also to determine the strengths and weaknesses of Kaspi.kz's operational strategy, SWOT analysis was conducted.

Results and discussion. Kaspi.kz Joint Stock Company, established in 2008 in Kazakhstan, operates under the regulatory oversight of the National Bank of the Republic of Kazakhstan (NBRK) and the Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of Financial Market (FMRDA).

The overarching mission of Kaspi.kz is to enhance the lives of individuals by innovatively developing products and services.

The strategic direction of the bank emphasizes a singular focus on crafting innovative digital solutions tailored to the everyday needs of both consumers and merchants. These technologically advanced products revolutionize the way consumers engage in payment transactions, conduct shopping activities, and manage their personal finances. Simultaneously, these solutions assist merchants in effectively managing and expanding their businesses. In alignment with its mission, Kaspi.kz aims to play a pivotal role in the digital transformation of daily life in Kazakhstan, contributing significantly to the technological evolution of the country [11]. Kaspi.kz is comprised of the following three market leading platforms centered around the customers' everyday needs:

- The Payments Platform serves as a connection hub for customers, encompassing both consumers and merchants, facilitating seamless cashless digital transactions. Kaspi provides a proprietary technology platform that empowers customers to make and receive payments for various goods and services, as well as conduct money transfers and withdrawals. Consumers have the flexibility to engage in transactions with merchants and among themselves through a range of services, including the Kaspi.kz Super App, Kaspi QR Scan to Pay, Kaspi Gold debit and virtual card, or any bank card. Merchants, on the other hand, can receive payments from consumers by utilizing the Kaspi Pay Super App, POS Solutions, Kaspi QR Checkout, Kaspi Bill Payments, Kaspi B2B, and a diverse array of other products available in the suite. The main indicators of the Kaspi.kz payment platform are presented in Table 1.

Table 1 – Main indicators of the payment platform of Kaspi.kz

Payments KPI	2021	2022	Growth
Revenue (bn KZT)	217	333	54%
Adj.Net Income (bn KZT)	131	210	60%
Adj.Net Income Margin	60.5%	62.9%	
Number of Active Consumers ('000)	9716	11 264	16%
Number of Active Merchants ('000)	241	485	101%
TPV (bn KZT)	50 480	69 622	38%
RTPV (bn KZT)	12 935	19 913	54%
Take rate	1.2%	1.2%	
Average balances (bn KZT)	523	633	21%
Note – complied by the authors on the source [12]			

– The Marketplace Platform serves as a bridge between merchants and consumers, facilitating an environment where merchants can enhance their sales, and consumers can access a diverse range of products and services offered by various merchants. Kaspi.kz plays a pivotal role in assisting merchants in boosting their sales by providing technological support, access to the Payments Platform, consumer finance products like Buy Now Pay Later, marketing services, and leveraging Kaspi Smart Logistics. Fulfilment options offered include in-store pick-up, merchant delivery, Kaspi Postomat, and delivery services powered by Kaspi.kz.

In 2020, Kaspi expanded its services by introducing Kaspi Travel LLC, which enables users to book domestic and international flight tickets and domestic rail journeys through the Super App. Additionally, in 2021, Kaspi ventured into the e-grocery sector by launching Kaspi e-Grocery in collaboration with Magnum, the largest food retail chain in Kazakhstan. In Azerbaijan, the bank operates a marketplace platform that encompasses the country's prominent real estate, new and used cars, as well as new and used goods through mobile classified apps. The main indicators of the marketplace platform of Kaspi.kz are presented in Table 2.

Table 2 – Main indicators of the marketplace platform of Kaspi.kz

Marketplace KPIs	2021	2022	Growth
Revenue (bn KZT)	154	240	56%
Adj.Net Income (bn KZT)	102	156	53%
Adj.Net Income Margin	66.2%	65.1%	
Number of Active Consumers ('000)	4 756	6 074	28%
Number of Active Merchants ('000)	122.2	317	159%
GVM (bn KZT)	1 844	2 872	56%
Take rate	8.2%	8.2%	
Note – complied by the authors on the source [12]			

– The Fintech Platform empowers customers to oversee their personal finances in an online setting and provides access to consumer finance and deposit products, primarily through the Kaspi.kz Super App. The innovative Buy Now Pay Later consumer finance products are strategically integrated into the product and merchant selection process on the Marketplace Platform. This strategic integration allows customers to effortlessly shop, access financing, and then make affordable monthly installment payments over time. The main indicators of fintech platform of Kaspi.kz are presented in Table 3.

Table 3 – Main indicators of fintech platform of Kaspi.kz

Fintech KPIs	2021	2022	Growth
Adj.Revenue (bn KZT)	566	745	32%
Adj.Net Income (bn KZT)	222	254	14%
Adj.Net Income Margin	39.3%	34.1%	
Number of Active Consumers – loans (*000)	4 858	5 571	15%
Number of Active Consumers – savings (*000)	2 799	3 780	35%
TFV (bn KZT)	4 346	5 411	25%
Average Net Loans (bn KZT)	1 815	2 639	45%
Average Savings (bn KZT)	2 460	3 151	28%
Yield	29.4%	26.6%	
CoR	1.6%	1.9%	
Conversion rate	2.4	2.0	
Note – complied by the authors on the source [12]			

Current digital products and services make Kaspi.kz an integral part of the daily lives of both consumers and suppliers of goods in Kazakhstan. The combination of scale of consumers and merchants, united by its own payment network, makes the business model unique.

Operational strategy of Kaspi.kz. has the following areas of development:

1. Super App Dominance
2. Merchant-Centric Approach
3. e-Grocery Expansion
4. GovTech Integration
5. Digital Transformation
6. B2B Payments Innovation
7. Marketplace Growth
8. Kaspi Travel Expansion
9. Financial Inclusion
10. Consumer Services Diversification (Table 4).

Kaspi.kz has outlined a comprehensive operational strategy that encompasses various facets of digital services, financial solutions, and expansion into new markets.

Table 4 – Analysis of the current operational strategy of Kaspi.kz

Operational Strategy	Description
Super App Dominance	Leveraging the Super App model as a central strategy for user engagement and innovation, offering a wide array of services tailored to daily user needs
Merchant-Centric Approach	Focusing on merchant services through Kaspi Pay Super App to support entrepreneurs and SMEs, providing seamless payment processing, financing, and business management tools
e-Grocery Expansion	Prioritizing the nationwide rollout of e-Grocery to revolutionize the food shopping experience, enhance Super App engagement, and drive financial growth
GovTech Integration	Collaborating with government entities to integrate high-frequency GovTech services into the Super App, simplifying processes such as social security payments, tax calculations, and document retrieval
Digital Transformation	Contributing to the nation's digital transformation by promoting mobile digital payments, e-commerce, and fintech services through Kaspi.kz and Kaspi Pay Super Apps
B2B Payments Innovation	Strategically tailoring Kaspi B2B payments to address specific segments like wholesalers, distributors, and manufacturers, aiming for transformative change in B2B transactions
Marketplace Growth	Focusing on the growth of the Marketplace Platform by increasing Gross Merchandise Value (GMV) per consumer, onboarding new merchants, and diversifying product offerings
Kaspi Travel Expansion	Expanding Kaspi Travel by offering international package holidays, capitalizing on the engaged consumer and merchant base within the Super App to drive further growth in ticket sales and GMV
Financial Inclusion	Providing affordable and digital financial solutions to underserved small businesses and individual entrepreneurs, contributing to financial inclusion
Consumer Services Diversification	Strategically nurturing less mature services, including e-Commerce, Postomats, Kaspi Classifieds, and Kaspi Travel, to enhance the overall consumer proposition and drive future growth
Note – compiled by the authors on the source [12]	

This analysis will delve into the key components of the strategy, evaluate their strengths and weaknesses, identify potential opportunities and threats, and conclude with a SWOT analysis.

Strengths:

1. **Super App Dominance:** Kaspi.kz's Super App strategy positions it as a leader in the digital revolution. The app's versatility and engagement levels, as evidenced by the high MAU and DAU, offer a competitive advantage. Kaspi.kz stands as the foremost Super App in Kazakhstan, seamlessly connecting consumers and merchants to facilitate daily transactions. The pivotal role in achieving this lies in the need for the bank to scale with both consumers and merchants. The main ecosystem is the Kaspi.kz Super App, serving as the gateway to various platforms for consumers. Boasting 12.6 million Monthly Active Us-

ers (MAU), the Super App ranks among the most popular mobile applications in Kazakhstan.

2. **Diversified Services:** The bank's diverse range of services, from fintech and payments to e-Grocery and GovTech, showcases its adaptability and ability to tap into various sectors, fostering a robust ecosystem. Best-in-class, highly integrated digital products lead to high Super App usage and gives the key services leading market positions. The supremacy in the market is underpinned by the excellence of the best-in-class, intricately integrated digital products, driving heightened usage of the Super App and establishing the key services in leading market positions. The success of the Super App strategy is a cornerstone of the widespread popularity, catapulting the Payments, Marketplace, and Fintech Platforms to commanding market shares. The Payments Platform, intrinsic to the Super App, has long provided consumers with an exceptionally convenient avenue for shopping, bill payments, and peer-to-peer (P2P) transactions. Reflecting a global trend, Kazakhstan has witnessed a significant surge in digital payments, with consumers demanding a unified and integrated digital experience regardless of their shopping destination. Kaspi Pay emerges as the solution, empowering merchants to surpass customer expectations and foster business growth.

3. **Merchant-Centric Approach:** The focus on merchant services, evident in Kaspi Pay and the emphasis on merchant onboarding, strengthens the bank's role in supporting SMEs and entrepreneurs, contributing to economic growth. Kaspi Pay stands as the exclusive Super App tailored for merchants, marking a remarkable surge in adoption throughout 2022, culminating in a year-end tally of 485,000 merchants—a staggering 101% increase compared to the previous year. Just two years post-launch, Kaspi Pay has firmly entrenched itself as the preferred digital platform for merchants. Key products such as Kaspi QR, m-Commerce, and Instant Invoicing have played pivotal roles in streamlining merchant acquisition processes.

Within the Kaspi Pay Super App ecosystem, the merchants gain access to a suite of services designed to catalyze business growth. These encompass crucial elements like financing options for Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) and individual entrepreneurs, e-Commerce capabilities, Kaspi Delivery, and Kaspi Marketing. The implementation of these products empowers the merchants to strategically invest in their enterprises, amplify sales, expand their customer base, and navigate the substantial growth opportunities that lie ahead. The robust and engaged merchant base we've cultivated places us in a strategically advantageous position to swiftly launch and scale innovative digital products of the highest quality. This alignment of scale and heightened engagement with both consumers and merchants forms the bedrock for anticipating a pronounced surge in transaction growth across all the platforms. This scale, in turn, is poised to translate into elevated profitability, underlining the interconnected dynamics between scale, engagement, and transactional success within the Kaspi ecosystem.

4. **Government Collaboration:** Integration of GovTech services demonstrates a commitment to societal well-being and strengthens the bank's role as a facilitator in government initiatives, enhancing its reputation.

5. A substantial volume of exclusive data significantly contributes to advanced product development and effective risk management within the bank.

On average, Bank Active Consumers engage in approximately 60 transactions per month. This transactional data spans the entirety of consumer spending patterns and is amalgamated with additional digital data encompassing social, financial, and behavioral aspects derived from the usage of the Super App. As Kaspi Pay continues to expand and the number of proprietary transactions conducted by the merchants experiences rapid growth, bank is systematically amassing a comprehensive 360-degree understanding of every facet within the transaction value chain. The introduction of Kaspi B2B payments further augments the capacity to capture unique insights from transactions. The juxtaposition of elevated transaction rates per consumer and the dominant market share across platforms positions us uniquely, providing unparalleled volumes of proprietary data and exclusive insights into consumer behavior.

6. A robust and enduring team, coupled with a distinctive corporate culture, stands at the core of the achievements. The corporate ethos revolves around the mission of utilizing technology to enhance the daily lives of individuals. The essential members of the management team have each dedicated more than a decade to the company, bringing a wealth of experience garnered from premier academic, financial, and technological institutions worldwide. With a presence in every region of Kazakhstan through 113 outlets, Kaspi.kz emphasizes the significance of innovation even within larger organizations. Kaspi cultivates an environment that fosters teamwork, continuous improvement, and an unwavering commitment to delivering an exceptional experience for the customers.

Weaknesses:

1. **Market Concentration:** While Kaspi.kz has a stronghold in Kazakhstan, overreliance on a specific market exposes it to regional economic fluctuations and regulatory changes.

2. **Product Concentration:** The heavy emphasis on the Super App and related services may pose a risk if there are shifts in consumer preferences or technological disruptions.

3. **Funding Costs:** The impact of higher funding costs on profitability highlights a vulnerability, especially if interest rates remain elevated or continue to rise.

Opportunities:

1. **Economic Growth:** Capitalizing on Kazakhstan's forecasted economic growth presents an opportunity for Kaspi.kz to expand its services and user base.

2. **International Expansion:** Leveraging the success of Kaspi Travel and e-Grocery, there's potential for international expansion, tapping into markets beyond Kazakhstan.

3. **Financial Inclusion:** Kaspi.kz can play a role in increasing financial inclusion, especially in regions where digital financial services are still in the early stages of adoption.

4. **Innovation in B2B:** Building on the success of Kaspi B2B Payments, the bank can innovate further in the B2B space, providing solutions for a wider array of businesses.

Threats:

1. **Regulatory Challenges:** Evolving regulations, especially in the fintech space, could pose challenges and necessitate constant adaptation to compliance requirements.

2. Competition: Intensifying competition from other fintech players or traditional financial institutions entering the digital space could impact market share.

3. Economic Uncertainty: Economic volatility and inflation pose short-term challenges, affecting consumer spending patterns and the overall financial landscape.

4. Cybersecurity Risks: The increasing reliance on digital platforms exposes the bank to cybersecurity threats, requiring substantial investments in security measures.



Figure 2 – SWOT analysis of the operational strategy of Kaspi.kz

Note – compiled by author

In conclusion, Kaspi.kz has strategically positioned itself at the forefront of the digital revolution in Kazakhstan. The Super App strategy, coupled with innovative initiatives in merchant services, e-Grocery, GovTech, and digital payments, reflects a holistic and forward-looking approach. The company's commitment to user engagement, diversified services, and strategic partnerships positions it for sustained growth in the dynamic digital landscape. Despite these successes, there are potential caveats to the operational strategy. These include potential challenges in scaling e-Grocery nationwide, competition in the digital transformation space, and the need for continuous innovation to maintain user engagement. Additionally, external factors like regional macroeconomic volatility and inflation pose short-term challenges. Improvements should focus on addressing these challenges, enhancing user experience, and staying ahead in the rapidly evolving digital landscape.

Conclusion. Banking operations management is a critical aspect of running a successful financial institution. This work outlines the essential strategies that banks should implement to effectively manage their operations.

Current operational strategy of bank based on The Super App; Scaling e-Grocery is now one of most important priorities of the Kaspi.kz; Growth of the Payment platform; Growth of marketplace platform; Further development of Kaspi travel; Further development of digital transformation; Increase the usage of entire range of services. In the work the main caveats and directions that to be improved would be analyzed. In the course of its operations, Kaspi is ex-

posed to various risks that can impact its financial stability. There are several risks as liquidity risk; interest rate risk; foreign currency risk; operational risk; information technology and information security risks; rising incidents of fraud.

So in order to minimize these risks the Kaspi would implement some measures and improve the operational excellence.

The strategies include leveraging technology to automate processes, maintaining a robust risk management framework, ensuring compliance with regulatory requirements, optimizing resource allocation, implementing strong security measures, focusing on customer satisfaction, fostering a culture of continuous improvement, promoting collaboration among different departments, conducting regular audits, and investing in employee training and development. By adopting these strategies, banks can streamline their operations, minimize risks, enhance customer experiences, and ultimately achieve long-term success in an increasingly competitive industry. Above provided key measures for the operational strategy of Kaspi, covering various aspects such as risk management, process improvement, technology utilization, fraud prevention, employee empowerment, and customer service personalization. Each measure is accompanied by a brief description of its importance and focus areas.

REFERENCES

1. Leschke J. P. A new paradigm for teaching introductory production/operations management //Production and Operations Management. – 1998. – Vol. 7. – №. 2. – P. 146-159.
2. Lawson R. H. Strategic operations management: the new competitive advantage. – Routledge. – 2003.
3. Lawson R. H. How supply network operations strategies evolve: composition, competitive priorities and customisation //International Journal of Physical Distribution & Logistics Management. – 2003. – Vol. 33. – №. 1. – P. 75-91.
4. Van Mieghem J. A., Allon G. Operations strategy //Belmont, MA: Dynamic Ideas. – 2008.
5. Liang C.J., Wen-Hung W. Attributes, benefits, customer satisfaction and behavioral loyalty-an integrative research of financial services industry in Taiwan //Journal of services research. – 2004. – Vol. 4. – №. 1. – P. 57.
6. Zomerdijk L.G., de Vries J. Structuring front office and back office work in service delivery systems: an empirical study of three design decisions //International Journal of Operations & Production Management. – 2007. –Vol. 27. – №. 1. – P. 108-131.
7. Luz Martín-Peña M., Díaz-Garrido E. Typologies and taxonomies of operations strategy: a literature review //Management research news. – 2008. – Vol. 31. – №. 3. – P. 200-218.
8. Slack N., Lewis M. Operations strategy. – Pearson Education. – 2002.
9. Migdadi Y.K. A. A. Identifying the effective banking service delivery process design strategy in developing economies (the case of Jordan) //International Journal of Services and Operations Management. – 2012. – Vol. 11. – №. 4. – P. 428-448.
10. Ngamsirijit W. Using queuing theory for evaluating flexibility performance in banking services //International Journal of Services and Operations Management. – 2012. – Vol. 12. – №. 4. – P. 387-404.
11. Official website of Kaspi Bank JSC [Electronic resource]. – 2024. – URL: <https://kaspi.kz> (date of access: 03/01/2024).
12. Annual report of Kaspi Bank JSC [Electronic resource]. – 2022. – URL: https://kase.kz/files/emitters/KSPI/kspip_2020_rus.pdf (date of access: 03/01/2024).

Haichao Hu, MBA магистранты
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Kaspi.kz-тің операциялық стратегиясы

Түйіндеме. Ғылыми практика саласында коммерциялық банктің даму стратегиясын әзірлеу негізгі тұжырымдаманы анықтаудың маңызды міндетін қамтиды. Банк қызметінің үнемі дамып келе жатқан сипатын ескере отырып, даму стратегиясын қалыптастыру банк қызметінде шешуші мәнге ие болады.

Коммерциялық банктің операциялық стратегиясының теориялық негіздерін зерттеу үшін зерттеу тақырыбы бойынша негізгі әдебиеттер зерттелді.

Авторлар Kaspi.kz-тің ағымдағы операциялық стратегиясына талдау жасайды. Ағымдағы операциялық стратегияны талдау негізінде Kaspi.kz бойынша дамудың негізгі бағыттары анықталды. Сондай-ақ операциялық стратегияның күшті және әлсіз жақтарын анықтау үшін Kaspi.kz бойынша SWOT талдауы жүргізілді.

Тәуекелдерді басқару, процестерді жақсарту, технологияларды пайдалану, алаяқтықтың алдын алу, қызметкерлердің мүмкіндіктерін кеңейту және тұтынушыларға қызмет көрсетуді жекелендіру сияқты әртүрлі аспектілерді қамтитын Kaspi операциялық стратегиясының негізгі шаралары ұсынылды. Әрбір шара оның маңыздылығы мен қызмет бағыттарының қысқаша сипаттамасымен бірге жүреді.

Түйінді сөздер: банк қызметі, операциялық стратегия, коммерциялық банктің операциялық стратегиясы, Kaspi.kz, SWOT талдау.

Haichao Hu, магистрант MBA
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан.

Операционная стратегия Kaspi.kz

Аннотация. В сфере научной практики разработка стратегии развития коммерческого банка включает в себя важную задачу определения основной концепции. Учитывая постоянно развивающийся характер банковской деятельности, формулирование стратегии развития приобретает решающее значение в деятельности банка.

Для изучения теоретических основ операционной стратегии коммерческого банка изучена основная литература по теме исследования. Авторы приводят анализ текущей операционной стратегии Kaspi.kz. На основе анализа текущей операционной стратегии Kaspi.kz были определены основные направления развития. А также для определения сильных и слабых сторон операционной стратегии Kaspi.kz был проведен SWOT-анализ. Были представлены ключевые меры операционной стратегии Kaspi, охватывающие различные аспекты, такие как управление рисками, улучшение процессов, использование технологий, предотвращение мошенничества, расширение прав и возможностей сотрудников и персонализация обслуживания клиентов. Каждая мера сопровождается кратким описанием ее важности и направлений деятельности.

Ключевые слова: банковская деятельность, операционная стратегия,

ХҒТАР 06.73.15
ӘОЖ 330.322.1

Л.Т. Сарыкулова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және менеджмент» кафедрасының доценті

М.Ғ. Омарова², 6В04117 – Қаржы мамандығының 4-курс студенті

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.,
Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БЮДЖЕТ ТАПШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ӘДІСТЕРІ

Түйіндеме: Мақалада бюджет тапшылығы бойынша және оны ішкі көздері арқылы қаржыландыру перспективаларын қарастыруға арналған.

Қазіргі таңда елімізде салықтық түсімдердің пайыздық мөлшерлемесінің өсуіне қарамастан, мемлекетімізде бюджеттер кіріске қарағанда бюджеттік шығыс асып түсуі байқалып отыр. Ең басты әсер ететін фактор ол мемлекетіміздің бюджеті өзінің кірістерімен шығыстарын жаба алмауы. Мұның бірнеше себептері бар. Соның ішінде: өндірістің құлдырауы, тауарлардың өзіндік құнының өте жоғары деңгейі, өндірісті ең жаңа жабдықтары арқылы жаңа технологиялармен қайта құру қажеттілігі, эканомикалық тұрақсыздық, бизнес тиімділігінің жалпы төмен болуы. Көбінесе тапшылықты қаржыландыру үшін тартылған қаражатты қайта өндіріске салынуымен ақталады, одан түскен пайда белгілі бір кезеңнен кейін ғана бюджет тапшылығын жабуға мүмкіншілік береді. Бюджет дефицитын қаржыландыру көздерінің бірнеше тәсілдері бар, соларға тоқтала кетсек: ақшалай және қарыз. Ішкі бюджет дефицитын жабу үшін мемлекеттік бағалы қағаздарды ашық қор нарығына еліміздің шаруашылық жүргізуші субъектілері мен халыққына шығарып, қор нарығында сата бастайды. Бағалы қағаздарды сатқаннан келіп түскен пайда еліміздің бюджеттік кірістеріне келіп түседі, яғни оның көзі бюджет қаражаты болып табылады. Жаңа бағалы қағаздарды сатудан келіп түскен ақшаны мерзімі өтіп кеткен несиелер мен борыштарды жабуға жұмсалады. Уақыты өтілмеген несиелерді жабу үшін қайта жаңа несиелер алуға тура келеді.

Түйінді сөздер: бюджет тапшылығы, инфляция, бағалы қағаздар, эмиссия, трансферттер, несиелік өтеу, дефицит, профицит, түсімдер, шығындар.

Кіріспе. Бюджет – мемлекет өз қызметтерін жүзеге атқаруға арналған және салықтар мен басқа да кірістер мен тиісті заңнамада белгіленген кірістер есебінен құрылатын орталықтандырылған ақша қаражаттар жүйесі болып табылады. Бюджет Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жыл сайынғы жолдауының негізінде қабылданып,

бекітіледі. Қазақстан Республикасының тиісті жылға арналған әлеуметтік-экономикалық дамуының индикативті жоспарының параметрлері ескеріле отырып қалыптастырылады. Қазақстан Республикасының Үкіметі бюджетті әрбір жыл сайын жаңадан бекітеді. Әрбір экономикалық елдің қаржы жүйесінде мемлекеттік бюджет маңызды рөл атқарады. Ол бүкіл халқымыздың қызметтерін қаржыландыруға арналған орталықтандырылған ақша қаражаттар жүйесі. Егер кірістен шығыс көп болса бюджет тапшылығы орын алады [1].

Сараптамалық бөлім. Бюджет дефицитін қаржыландыру көздерінің бірнеше тәсілдері бар: ақшалай және қарыз. Сыртқы және ішкі бюджет қарыздарын қаржыландырудың айырмашылықтары бар. Ішкі бюджет тапшылығын жабу үшін мемлекеттік бағалы қағаздарды ашық қор нарығына еліміздің шаруашылық жүргізуші субъектілері мен халыққына шығарып, сата бастайды. Бағалы қағаздарды сатқаннан келіп түскен пайда еліміздің бюджеттік кірістеріне келіп түседі, яғни оның көзі бюджет қаражаты болып табылады. Жаңа бағалы қағаздарды сатудан келіп түскен ақшаны мерзімі өтіп кеткен несие мен борыштарды жабуға жұмсалады. Ал уақытты келмеген несиелерді өтеу үшін, жаңадан қайта несие алуға мәжбүр болады. Шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халыққа бағалы қағаздар сатып, кірістерді арттыру – инфляциялық емес әдіс болып табылады. Бюджет тапшылығын сыртқы қарызды қаржыландыру басқа елдердің үкіметтеріне, шаруашылық жүргізуші субъектілеріне және халқына мемлекеттік бағалы қағаздарды сатумен байланысты. Бұл осы облигациялар басқа елдердің бағалы қағаздарына қарағанда жоғары табыс әкелетін жағдайда ғана мүмкін болады, яғни ішкі пайыздық мөлшерлеменің деңгейі әлемдік орташа деңгейден жоғары. Мұндай мөлшерлемелерді белгілеу елдің орталық банкінің қасақана әрекетінің нәтижесі болуы мүмкін. Ұзақ мерзімді қарыздық қаржыландыру бағалы қағаздар бойынша пайыздарды төлеуге мемлекеттік шығындардың өсуіне әкеледі. Осыған байланысты: жалпы бюджет тапшылығы және бастапқы. Жалпы тапшылық бастапқы тапшылық пен пайыздық төлемдердің қосындысына тең. Барлығының негізгі айырмашылығы мемлекеттік кірістер мен шығыстар [2].

Бюджет тапшылығын жабудың бір жолы бар – ақшалай қаржыландыру. Орталық банктің тікелей ақша эмиссиясы іс жүзінде пайдаланылмайды. Натуралды жәрдемақыларды ақшамен ауыстыру негізінен орталық банктің бюджет тапшылығын жабу үшін үкіметке несие беру арқылы жүзеге асырылады, бұл да инфляцияға әкеледі.

Нәтижелер мен талқылаулар. Үкімет тапшылықты қаржыландырудың сыртқы көздерінің жоқтығына, ішкі қарызды қаржыландыру мүмкіндіктерін шектейтін несиелік капитал нарығындағы шиеленістерге байланысты дамушы елдер мен өтпелі экономикалы елдердегі тапшылықты монетизациялауға барады.

Бюджет тапшылығын жабу көзі сыртқы болуы мүмкін несиелер. Егер олар экономиканы құрылымдық қайта құруға, оны жаңғыртуға арналған болса.

Мұндай бюджет тапшылығы болады өндірістің дамуына үлес қосады. Алайда, өтпелі экономикасы бар елдерде алынған қаражат көбінесе басқарудың жоғарылаған шығындарын қаржыландыруға, құқық қорғау

органдарын ұстауға және трансферттерді төлеуге жұмсалады, бұл сыртқы несиелердің тиімділігін төмендетеді. Егер пайыздық мөлшерлемелер жоғары болса немесе ұзақ мерзімді жобаларды қаржыландыру үшін қысқа мерзімді несиелер пайдаланылса, олар тиімсіз болуы мүмкін [3].

Өтпелі экономикасы бар елдерде бюджет тапшылығын қаржыландырудың тағы бір әдісі үкімет пен жергілікті билік органдарының тауарлар мен қызметтер үшін төлемдерін кейінге қалдыруы болып табылады. Егер төлемдерді кейінге қалдыру мемлекеттік кәсіпорындар мен мемлекеттік секторға қатысты болса, онда үкімет жинақталған қарыздарды бағалы қағаздармен төлейді. Егер ол жеке секторға қатысты қолданылса, онда болашақта кәсіпорындар осы шеті бағаға қоса бастайды, бұл инфляцияны ынталандырады. Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сүйене отырып, тиісті қорытынды жасауға болады: жылдық тапшылықты не мемлекеттік қарызды көбейту есебінен, не ақша эмиссиясы арқылы жабуға болады. Тіпті Үкіметтің үлкен қарызы болса да, тапшылықсыз бюджет экономиканың саулығын көрсете алмайды. Сондықтан мемлекеттік бюджет тапшылығын талдауға өте мұқият қарау керек.

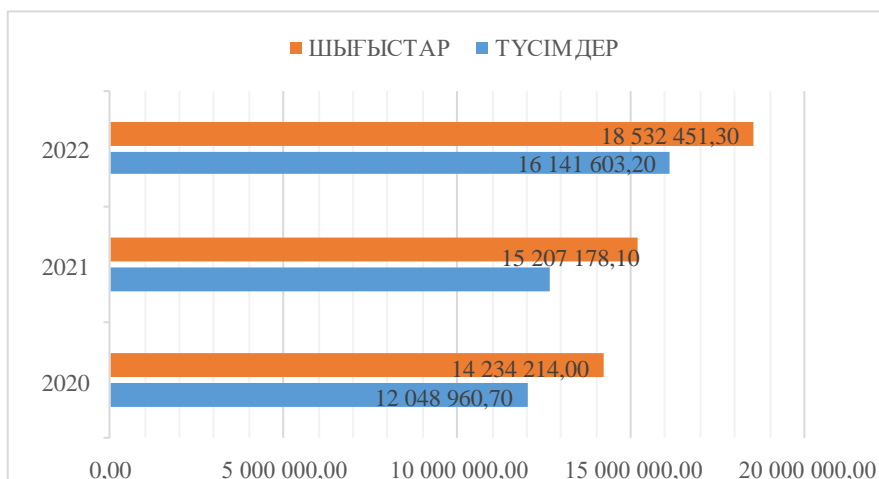
1-кесте. Республикалық бюджеттің атқарылуы

млн теңге			
Атауы	2020 жылдың факті	2021 жылдың факті	2022 жылдың факті
Түсімдердің түсуі	12 048 960,7	12 680 906,9	16 141 603,2
Кірістер, оның ішінде:	11 928 461,8	12 504 629,1	15 963 398,5
Кірістер (I-III категорияда)	6 560 891,1	7 359 966,1	10 471 984,4
Салықтық түсімдер	5 575 862,8	7 057 943,9	10 026 825,0
Салықтық емес түсімдер	983 257,1	295 440,4	438 204,4
Негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер	1 771,3	6 581,8	6 955,0
Трансферттердің түсімдері	5 367 570,7	5 144 663,0	5 491 414,1
Бюджеттік несиелерді өтеу	120 498,9	176 277,8	178 204,7
Шығыстар	14 234 214,0	15 207 178,1	18 532 451,3
Шығындар	13 699 876,4	14 786 770,7	17 791 797,2
Бюджеттік несиелер	338 215,5	389 634,1	655 580,8
Қаржылық активтерді сатып алу	196 122,2	30 773,3	85 073,3
Дереккөзі: Ұлттық статистика бюросы			

2020-2021 жылдар аралығында мемлекетіміздің бюджеті шығыстары мен кірістерінің динамикасын қарастырайық. 2020 жылы Қазақстан Республикасының бюджет кірісі 12 048 960,7 млн теңгеден асады, ал шығындар 13 699 876,4 млн теңгеге жетті. Көріп отырғанымыздай, шығындар кірістен асып түседі. 2020 жыл тапшы жыл болды бұл бүкіл әлемдік пандемия еліміздің бюджетіне де теріс ықпал берді.

Карантиннің басталуы мен мұнай бағасының құлдырауы Қазақстанды қиын жағдайға душар қылды. Бюджеттердің салық түсімдердің түспеуі,

кенеттен тез қысқаруы бюджет дефицитына алып келді. Кәсіпорындарының жұмысын карантиннің себебі бойынша жаппай, ынталандырып тұру үшін 2020 жылы көп шығысқа әкелді. Сонымен, 2021 жылы шығындар 14 786 770,7 млн теңгеден асады, ал кірістер 12 680 906,9 млн теңгеден артты. 2022 жылға келетін болсақ, ол екі жылдан қарағанда биылғы жыл жемістірек болды. Осы жылы түсімдердің барлығы 16 141 603,2 млн теңгені құрады, кірістер көп болса да бюджет шығының жабан алмады. Бюджет шығыны 2022 жылға 18 532 451,3 млн теңгеге жетіп, алдыңғы 3 жылға қарағанда шамамен 3 325 273,0 млн теңгеге бюджет шығыны көбейген.



1-сурет. Республикалық бюджеттің атқарылуы

2020-2021 жылдардағы республиканың бюджеттің кірісінің құрылымы мен динамикасын талдау көрсеткендей, кіріс деңгейі кезеңнің басталуымен салыстырғанда өсті, дегенмен 2022 жылы ол 2021 жылмен салыстырғанда 3 460 696,3 млн теңгеге өсті. Мұның себебі әлемдік пандемиядан шыққан кез. Министр Жамаубаевтың есеп беру бойынша: Республикалық бюджеттің кіріс жоспары 102,1%-ға орындалып, 16,1 трлн. теңгені құрады. Жеке табыс бойынша жоспар 103%-ға артығымен орындалды. Базалық пайыздық мөлшерлеме ҚҚС бойынша 1,4 трлн теңге, КТС бойынша 825 млрд теңге және ЕТП бойынша 598 млрд. Шығындардың 98,6%-ы игеріліп, 18,5 трлн. теңгені құрады. Бұл ретте тек әлеуметтік бағыттағы шығыстар 2021 жылмен салыстырсақ 987 млрд 8,5 трлн теңгені құрап тұр.

Шамамен 10 жылда республикалық бюджет шығындарының басым көп бөлігі (59%) мыналарға қаржы бөлген:

- 26%-ы әлеуметтік салаларға;
- 15%-ы трансферттерге ақшалай көмекке;
- 12%-ы денсаулық сақтауға;
- 6%-ы негізгі білім саласына жұмсалған.

2022 жылды қортындылап, талдап шығатын болсақ бюджет дефициті 2390,8 млрд теңгеге немесе ЖІӨ-ге шағатын болсақ 2,3% мөлшерлемесіне

жетті. Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 жетлоқсандағы заңда көрсетілгендей ЖІӨ 3,3% мөлшерінде сақталу керек. Еліміздің бюджетін бекіткен кезде мұнайға секторына қатыста емес тапшылықтың бекітілген минимумына қарай, бастапқыда бекітілген ЖІӨ-ге шаққандағы мөлшерлемесі 8,1%-дан 10,2%-ға дейін өзгертілуін қайта каралды. Мұнайға емес тапшылық осы бекітілген көрсеткішті сақтап, 2022 жылғы қортынды бойынша ЖІӨ-ге шаққанда 8,3%-ға тең болды. 2 кестеде көріп отқанымыздай биылғы жылы бюджет тапшылығы 2 390, 8 [7].

2-кесте. Республикалық бюджеттің атқарылуы (агрегирленген нысан)

Республикалық бюджеттің атқарылуы (агрегирленген нысан)	
млрд теңге	
Бюджеттің тапшылығы (профициті)	-2 390,8
Бюджеттің тапшылығын қаржыландыру (профицитті пайдалану)	2 390, 8
Қарыздар түсімі	4 035,2
Ішкі	3969,2
Сыртқы	66,0
Қарыздарды өтеу	1 574,3
Бюджет қаражаттарының қолданылатын қалдықтары	-70
Қаржы жылының басындағы бюджет қаражаттарының қалдықтары	213 648,9
Есепті кезең соңындағы бюджет қаражаттарының қалдықтары	283 637,4
Дерек көзі: Ұлттық статистика бюросы	

Қорытынды. Үш жылдық есептілікті қортындылай келе, 2020-2022 жылдары салықтық түсімдер жылдан жылға көбейе бастаған. Біз ескеретін жағдай жеңілдетілген салық және мониторингтен босатылғаны салықтық түсімдердің соңғы екі жылға қарағанда азырақтүскен, осы жылы салықтан түскен кіріс көбейгеніне қарамастан, шығыты бюджет қаражаттары толық жаба алмады. Міне осыдан үш жылда бюджеттің жағдайы тапшылықта. Жылдың есептілік қортындысы бойынша бюджет тапшылығы 2 390,8 млрд теңгегі құрады. Оның ішінде қарыздар түсімінен 4 035,2 млрд теңге, қарыздарды өтеу 1 574,3 млрд теңге. Бюджеттік қаржыландыру көздері ел мен экономикалық жағдайға байланысты әртүрлі болуы мүмкін. Бюджет тапшылығын қаржыландыру үшін Қазақстан Республткасының қолданылатын әдіс-тәсілдері:

1. Салықтар бюджеттік қаржыландырудың негізгі көзі болып табылады. Бұл санатқа сондай-ақ экспорттық баждар – елден экспортталатын тауарлар мен қызметтерден алынатын салықтар жатады.

2. Мемлекеттік несиелер – мемлекет жеке адамдардан немесе ұйымдардан белгілі бір мерзімге және пайызбен алатын несиелер. Бұған ішкі несиелер – ел ішінде жүзеге асырылатын (мысалы, облигациялар шығару арқылы) қарыз алу да жатады.

3. Шетелдік көмек – басқа елдерге немесе халықаралық ұйымдарға көрсетілетін қаржылық көмек.

4. Қайта қаржыландыру – үкімет ескі несиелерді өтеу үшін жаңа несиелер алатын процесс.

5. Несие беру арқылы қарызды қаржыландыру. Мемлекет бағалы қағаздарды шығарады, содан кейін оларды халыққа сатады. Бұл пайыздық мөлшерлемелерді көтереді, бұл жеке сектордағы инвестиция мен шығындарды ішінара азайтады. Қарыздық қаржыландыруды сыртқы несиелер арқылы да жүзеге асыруға болады.

6. Ақшалай эмиссия (монетизация). Ол сұраныс пен өндіріс көлемін ынталандыруға мүмкіндік беретін жаңа банкноттар мен монеталарды, сондай-ақ қолма-қол емес ақшаларды шығаруды көздейді. Сонымен бірге ақша массасының ұлғаюы барлық жағымсыз салдарлармен инфляцияға әкеледі.

7. Бюджетке түсетін салық түсімдерінің ұлғаюы. Бұл салық мөлшерлемелерін өзгерту, атап айтқанда оларды арттыру арқылы жүзеге асырылады. Бірақ жоғары салық мөлшерлемелері көбірек кіріс алуға ынталандыруды төмендететінін түсіну маңызды, бұл жалпы кірісті азайтады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбішев Ә.Ә., Сидорович В.В. «Ұлттық экономика» Алматы, Оқулық. – 2020.

2. www.stat.kzhttp://www.kaz.stat.kz/nac_shat_kz/int_scheta_kz/Pages/default.as

3. <http://www.egemen.kz/2011/08/19/311413/>

4. Мадиярова Д.М. Сыртқы экономикалық саясат және экономикалық қауіпсіздік. Оқу құралы. – Алматы: Экономика

5. Экономикалық саясат. Оқу-тәжірибелік құрал /Жанағұлов А.Ш., Сүйіндіков Ж.С., Байгуренова М.А., Есдәулет М.А., Қуаныштаева А.Е.-Қарағанды. – 2006.

6. Городецкий Д. Концепция бюджетной сбалансированности // экономист, 2020. – с. 14-27

7. Ершов В. О финансовых механизмах экономического роста // Вопросы экономики, 2022. – № 12. – с. 4-16.

L.T. Sarykulova¹, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics and Management

M.G. Omarova², student majoring in 6B04117 – Finance

^{1,2} Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Budget deficit of the republic of Kazakhstan and methods of its financing

Abstract. The article is intended to consider the prospects of financing the budget deficit and its internal sources.

Currently, despite the increase in the interest rate of tax revenues in the country, it is observed that budget expenditure exceeds income in our state budgets. The main influencing factor is that the budget of our state cannot cover its expenses with its income. There are several reasons for this. Among them:

decline in production, very high level of cost of goods, need to rebuild production with new technologies using the latest equipment, economic instability, general low business efficiency. It is often justified by the investment of the funds involved in the financing of the deficit, the profit from which allows to close the budget deficit only after a certain period. There are several ways of financing the budget deficit, let's focus on them: money and debt. In order to cover the internal budget deficit, government securities will be issued to the public and economic entities of the country and sold on the stock market. The profit from the sale of securities comes to the budget revenues of the country, that is, its source is budget funds. The money received from the sale of new securities will be used to cover overdue loans and debts. To cover overdue loans, you will have to take out a new loan.

Keywords: budget deficit, inflation, emissions, transfers, credit, surplus, income, expenses.

Л.Т. Сарыкулова¹, кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономика и менеджмент»

М.Г. Омарова², студент 4-курса специальности 6В04117 – Финансы
^{1,2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Дефицит бюджета Республики Казахстан и методы его финансирования

Аннотация: Целью статьи является рассмотрение перспектив финансирования дефицита бюджета и его внутренних источников.

В настоящее время, несмотря на повышение процентной ставки налоговых поступлений в стране, наблюдается, что бюджетные расходы превышают доходы наших государственных бюджетов. Главным влияющим фактором является то, что бюджет нашего государства не может покрыть расходы своими доходами. На это есть несколько причин. Среди них: спад производства, очень высокий уровень себестоимости продукции, необходимость перестройки производства по новым технологиям с использованием новейшего оборудования, экономическая нестабильность, общая низкая эффективность бизнеса. Зачастую это оправдано вложением средств, задействованных в финансировании дефицита, прибыль от которых позволяет закрыть дефицит бюджета только через определенный период. Есть несколько способов финансирования дефицита бюджета, остановимся на них: деньги и долг. Для покрытия дефицита внутреннего бюджета государственные ценные бумаги будут выпущены для населения и хозяйствующих субъектов страны и проданы на фондовом рынке. Прибыль от продажи ценных бумаг поступает в доходы бюджета страны, то есть ее источником являются бюджетные средства. Деньги, полученные от продажи новых ценных бумаг, будут направлены на покрытие просроченных кредитов и долгов. Чтобы покрыть просроченные кредиты, вам придется взять новый кредит.

Ключевые слова: дефицит бюджета, инфляция, эмиссия, трансферты, кредит, профицит, доходы, расходы.

Д.Б. Муратова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы және есеп» кафедрасының доценті

Ш.С. Бекмұратова², 6В04117 – Қаржы мамандығының 4-курс студенті
^{1, 2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.,
Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАНКТЕРДІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРІН ЦИФРЛАНДЫРУ: ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Түйіндеме. Жаңа технологиялардың дамуы корпорациялардың қаржылық жағдайы үшін ерекше маңызы бар қаржылық қызметтер индустриясын өзгерттеді. Қазіргі жағдайда дәстүрлі қаржы институттары өз позицияларын жоғалтады, барлық жерде қолданылатын бизнес – модельдер тиімсіз болады. Қаржы ұйымдарының қызметіне жаңа құралдарды бейімдеу шығындарды азайтуға, тұтыну құрылымын өзгертуге және бизнес – процестердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан қаржы технологияларының әлемдік нарығы жыл сайын 15-20%-ға ұлғаяды. Қаржы технологиялары нарығының мақсатты аудиториясының құрамы айтарлықтай клиенттік базалардың (бөлшек сауда, телекоммуникация, корпорациялар, интернет, автоөнеркәсіп, көтерме және бөлшек сауда және т.б.) иелері есебінен кеңеюде. Осылайша, Корпоративтік қаржы цифрлық технологияларды енгізумен дамуға жаңа серпін алды. Яғни, қарыз қаражатын тарту мүмкіндігі әртүрлі меншік нысандарындағы компаниялар үшін кеңейіп келеді. Бұған дәстүрлі қаржылық өнімдерді модернизациялау үшін цифрлық инфрақұрылымды қолдану көп ықпал етеді. Мұндай инфрақұрылымның негізін цифрлық қаржы, ақпараттық-коммуникативтік және қаржылық технологиялар құрайды.

Жұмыстың басқа принциптері басқалармен ерекшеленеді: бұл жағдайда салымшылар белгілі бір уақыт кезеңіндегі салымдар сомасынан пайыз алады; шартта белгіленген мерзім өткеннен кейін салым қайтарылады. Осы құрал арқылы фи нанс тарту көлемі басқа баламалы құралдармен салыстырғанда ең жоғары деп танылады.

Түйінді сөздер: коммерциялық банктер, банкті цифрландыру, мобильді банкинг, Open API, Open Banking, цифрлы қызметтер.

Кіріспе. Қазақстандағы қаржы нарығындағы негізгі трендтердің бірі цифрлық төлемдер мен электронды коммерцияның өсуі болып табылады. Төлем жүйесін өзгертетін негізгі технологияларға биометрия, кеңейтілген деректер талдауы, жедел аударымдар, тұтынушылардың цифрлық келісімін басқару, Open API және Open Banking және орталық банктің цифрлық валюталары жатады.

Нарық қатысушылары «барлық қызметті көрсету» моделі аясында ашық API және экожүйелерді дамытуға ерекше көңіл бөледі, сондықтан Қазақстанда қаржы құралдары мен мемлекеттік қызметтерді біріктіруге

қатысты жобалардың саны артып келеді. Мысалы, Kaspi.kz және Homebank сияқты банктік қосымшалар әртүрлі мемлекеттік қызметтерді алуға мүмкіндік береді, соның ішінде салық төлеу, жеке кәсіпкерлерді тіркеу, автокөліктерді сату және тіркеу және т.б. Бұл мемлекеттік қызметті алу тәртібін айтарлықтай жеңілдетіп, азаматтардың уақытын үнемдейді.

Сараптамалық бөлім. Тағы бір тенденция – цифрлық революция. Ол өз тауарлары мен қызметтерін ілгерілету үшін цифрлық арналарды белсенді қолданатын, сондай-ақ цифрлық төлемдерді енгізетін шағын және орта бизнесті айналып өтпейді. Қаржы институттары бұл деректерді несиелік скоринг үлгілерін жақсарту үшін пайдаланады. Түгендеу туралы ақпарат және клиенттердің кері байланысы банктерге несие бойынша төлемді орындамау қаупін азайта отырып, неғұрлым негізделген шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, шотфактура, бухгалтерлік есеп, төлемдер, персоналды және құқықтық қолдау көрсету сияқты B2B қызметтері саласындағы онлайн қызметтері белсенді дамып келеді.

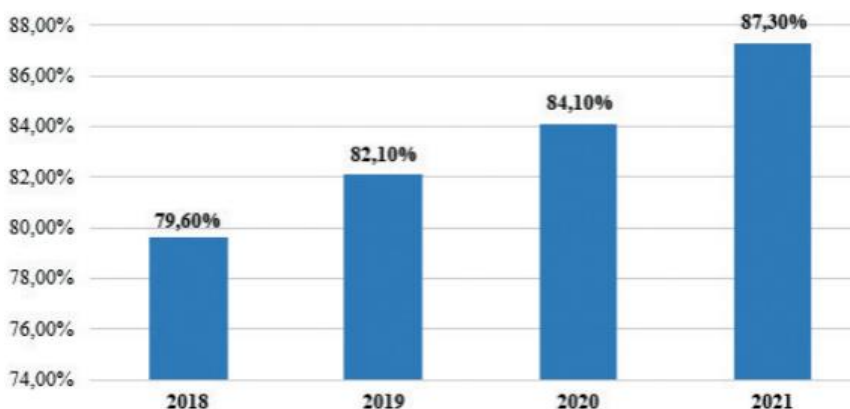
COVID-19 пандемиясы, өзін-өзі оқшаулаудың ұзақ кезеңдері және мекемелердің, бизнес пен мемлекеттік құрылымдардың жұмыс істеуінің шектеулі нысандары көптеген елдерді тұрақты даму үшін қаржылық және қаржылық емес қызметтерге қол жеткізуді кешенді ілгерілету қажеттілігіне итермеледі. Сонымен, салыстырмалы түрде қысқа уақыт ішінде цифрлық технологияларды пайдалану тек ұсынымдық немесе баламалы ғана емес, сонымен қатар оның жедел, қолжетімді және тиімді құралдары тұрғысынан қажет болды. Цифрлық технологиялар мен цифрлық шешімдер қолжетімді және пайдалану оңай, қаржылық қызметтерді тез және ыңғайлы алуға көмектеседі – олар қаржы институттарының ажырамас бөлігіне айналуға.

Нәтижелер мен талқылаулар. Сыртқы қызмет ұсыншылардың мүдделерінен басқа, қаржы нарығының цифрлық трансформациясының қарқынының үдеуі нәтижесі ретінде салааралық интеграцияның жаһандық үдерісі, цифрлық қызметтер саласындағы В мемлекеттік секторын дәйекті цифрландыру және деректерді табу (GaaS, GovTech), «Smart Bridge» жобасының мысалында кәсіпкерлік пен инновацияны дамытуға арналған платформалық шешімдерді енгізу, «Ашық үкімет» порталының «Электрондық үкімет» порталындағы төлем шлюзі және т.б. атап өтуге болады [1]. Сондай-ақ, цифрлық қаржылық технологияларды енгізу үшін инфрақұрылымдық жағдайлардың кезең-кезеңімен дамып келе жатқанын айта отырып, бұл инновацияларды түпкілікті пайдаланушылар ретінде қоғамның дайындығы мен қызығушылығын ескеру маңызды. Сонымен, ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша 2021 жылға 6-дан 74 жасқа дейінгі санаттағы қоғамның цифрлық сауаттылық индексі 87,3%-ды құраған, өткен жылмен салыстырғанда бұл 3,2%-ға жоғарылаған. 2020 жылға қарағанда 2021 жылы 16 мен 74 жас аралығындағы Интернет пайдаланушылардың жалпы үлесі 93,3%-ды құраған [2].

1-суретте цифрлық сауаттылықтың 2018 жылғы 79,60%-дан 2021 жылғы 87,3%-ға дейін тұрақты өсуі көрсетілген.

Қаржылық сауаттылықты арттырудың 2020-2024 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі жүргізетін жыл сайынғы әлеуметтік зерттеулердің

нәтижелері бойынша 2021 жылы қаржылық сауаттылық индексі 39,52% құрап, өткен жылмен салыстырғанда 0,45 тармаққа өсті [2].



1-сурет. ҚР халқының цифрлық сауаттылық деңгейі

«Астана» халықаралық қаржы орталығының [3] зерттеуіне сәйкес, Қазақстандағы финтех стартаптары жас компаниялар болып табылады, олардың көпшілігі (44%) нарықта бір жылдан үш жылға дейін жұмыс істейді. Стартаптардыңжартысынажуығы (49%) өз қызметтері мен өнімдерінішкі нарықта сатады, ал компаниялардың тек 22%-ы ғана ТМД елдерінде, 12%-ы азиялықнарықтардасатады. Компаниялардың тағы 10%-ы өз өнімдерін Еуропада, 7%-ы АҚШ-та сатады. Болашақта финтех стартаптарының 72%-ы халықаралық нарыққа шығуды жоспарлап отыр.

1-кесте. Қазақстан банктері Mobil Banking, 2022 ж.

№	Банк атауы	Бағасы
1	Банк ЦентрКредит	48
2	Jusan Bank	43,1
3	Halyk Bank	42
4	Kaspi Bank	40,5
5	ForteBank	39,2
6	Банк Хоум Кредит	35,1
7	RBK Bank	34,4
8	Евразийский Банк	33,8
9	Altyn Bank	31,6
10	Freedom Finance Bank	28,5

Ескерту: [11] Дереккөз негізінде авторлар құрастырған [Summary of Mobile banking rank Kazakhstan, 2022]

Нарықтағы барлық қосымшалар, олардың рейтингтегі орнына қарамастан, табысты іске асыруға, бірегей шешімдерге және тәжірибелерге ие. Пайдаланушы тәжірибесін жақсартудың ортақ өсу нүктесі күнделікті міндеттерді шешудің ыңғайлылығын жақсарту болып табылады. ЦентрКредит Банкі пайдаланушының барлық дерлік негізгі тапсырмаларын орындаған кезде, орташа нарықтық деңгейден жоғары тұтынушы тәжірибесінің деңгейін қамтамасыз етеді. Төлемдер мен аударымдар санаттары бойынша көшбасшы. Ол карта өнімдерін

орнатудың кең ауқымын ұсынады: шектеулерді басқару, қауіпсіздік параметрлері, контактісіз төлем қосылымы, SMS және PUSH хабарландыруларын басқару. Сондай-ақ бұл банкте қайталанатын операциялар оңтайландырылған.

Jusan Bank және Halyk Bank қолданбаларында жоспарланған төлемдерді жасау және орнату мүмкіндігі жоқ. Өнімдерді көрсету параметрлері, шектеулер, қауіпсіздік, хабарландыруларды басқару жеткілікті түрде әзірленбеген. Jusan Bank үзінді көшірмелерді және шот мәліметтерін ыңғайлы жазып алуды ұсынады. Мобильді банкті теңшеудің кең ауқымын ұсынады: профильді орнату, тақырыпты таңдау және сәлемдесу. Halyk Bank кеңселер мен банкоматтар туралы толық ақпарат береді: белгілі бір аумақта қандай қызметтер қолжетімді екендігін біліп отыруға болады. Marks webb аналитикалық агенттігі UX дамытуға Home Credit Bank, Bank RBK, Eurasian Bank, Altyn Bank, Freedom Finance Bank сияқты банктерге үлкен әлеуеті бар банктер ретінде сілтеме жасайды. Бұл топта төлемдердің функционалдығында, құжаттарды жүктеп алудың ыңғайлылығында, алдын-ала кіру аймағынан жаңа өнімдерге тапсырыс беруде кемшіліктер де бар екенін атап өткен жөн.

Бұл ретте әрбір банктің табысты іске асырулары да бар. Олар:

- Home Credit Bank: клиенттерді қолдау және жан-жақты жиі қойылатын сұрақтар бөлімі бар ыңғайлы чат.

- RBK Bank: сіз транзакциялар туралы толық ақпаратты ала аласыз. Қазақстандағы банктердің қаржылық қызметтерін цифрландыру: тенденциялар мен даму перспективалары 334 № 3/2023 Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы ISSN2789-4320, eISSN2789-4339

- Еуразиялық банк: басқа өнімге ауысу мүмкіндігі мен бірыңғай несие тарихына қол жеткізу.

- Altyn Bank: телефон нөмірі мен төлқұжат деректерін өзгерту.

- FreedomFinance Bank: байланыстырылған карталармен ыңғайлы жұмыс. Ranking.kz хабарлағандай, Қазақстан экономикасын бақылайтын компаниялар тобы табысты банктердің мысалдары:

Halyk Bank, Kaspi Bank, Jusan Bank, Forte Bank, Freedom Finance Bank және т.б. [4] Halyk Bank және Jusan Bank мобильді банкингі корпоративтік клиенттер мен жеке тұлғалар үшін қаржылық операциялардың барлық спектрін дерлік жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қосымшалар қызметтердің максималды санын жүзеге асырады, олардың саны үнемі кеңейіп, сапасы жақсарады.

Kaspi Bank нарығы – «Kaspi.kz» – электронды коммерцияның көш-басшысы және ең ірі онлайн сауда алаңы. Банк өзін Қазақстанда теңдесі жоқ қаржылық технологиялық компания ретінде көрсетеді, жақында Лондон қор биржасына (Лондон қор биржасына) сәтті шықты және ең қымбат қазақстандық компаниялардың біріне айналды.

Бизнеске арналған Jusan Bank мобильді қосымшалары – Jusan Business және бөлшек клиенттерге арналған – Jusan 2021 жылы International Finance Banking Awards сыйлығымен үздік инновациялық жобалар ретінде танылды. Банктік қызметтердің көпшілігі ікlientтерге, сондай-ақ сандық ұялы байланыс операторы және Jmart сауда алаңы сияқты қаржылық емес

қызметтер кешеніне қолжетімді. Жаңа Forte Bank интернет-банкингі банктік қызметтерді (шоттарды ашу және басқару, депозиттер мен несиелер рәсімдеу: несие беру, пластикалық карталарды ашу, ақшааудару, көрсетілген қызметтер үшін төлемдерді жүзеге асыру) ғана емес, сонымен қатар өзінің Forte Market-тетауарларды сатып алу мүмкіндігін береді. ForteT ravel-те турларды тіркеу, Forte Forex-те клиентке қолайлы бағам бойынша валютаны сатып алу және сату, сақтандырудың әр түрлі түрлерін рәсімдеу және т.б. мүмкіндіктерін атап өтуге болады. Сонымен қатар, банк жеке және заңды тұлғалар арасында 4 млн теңгеге дейін жедел ақша аударымдарын комиссиясыз және кәшбекпен жүзеге асырады.

Forte Bank экожүйесі vip-клиенттерге салық, еңбек, корпоративтік құқық және т.б., медициналық консалтинг және сақтандыру бойынша кеңес беру қызметтерін де ұсынады.

Forte Bank пен Jusan Bank ұялы байланыс қызметтерінің жобаларын іске қосты (Beeline негізіндегі ForteMobile және Tele2/Altel желісі негізіндегі Jusan Mobile). Төлем картасы бойынша ай сайынғы айналым 50 000 теңгеден жоғары болса байланыс қызметтері тегін көрсетіледі.

Freedom Finance банкі клиенттерге 3 млн теңгеден бастап 20% бастапқы жарнамен 3 жылдан 15 жылға дейінгі мерзімге цифрлық ипотеканы ұсынады, оны телефон нөмірі мен ЖСН арқылы бірнеше минут ішінде рәсімдеуге болады. Сонымен қатар, Freedom Finance компаниялар тобы соңғы технологияларды қолданудың цифрлық драйвері ретінде биометрикалық шабуылдарға қарсы тұру үшін Oz Forensics компаниясының (жасанды интеллект негізіндегі биометриялық сәйкестендіру жүйесінің халықаралық әзірлеушісі) инновациялық Oz Liveness бағдарламалық құралын енгізді.

2021 жылдың 12 айында Қазақстандағы бөлшек электрондық коммерция нарығының көлемі 1 трлн теңгеден асты (2019 жылы 327 млрд теңге, 2020 жылы 596 млрд теңге). Бұл көрсеткіштер электронды коммерция нарығындағы елеулі жетістіктерді, тұтынушылық белсенділіктің өсуін және шығындарды оңтайландыру және қамтуды арттыру үшін бизнестің онлайн ортаға көшуін көрсетеді. Атап айтқанда, банктер қолданбалы бағдарламалау интерфейстерін пайдалана отырып, экожүйенің дамуы болып табылатын ақпараттық технологиялар инфрақұрылымы бойынша бір интерфейсi бар өзара әрекеттесетін қызметтердің тұтас кешенін жасайды.

Мысалы, Банк Центр Кредит мүдделі ұйымдарға API келесі түрлерін ұсынады:

- Credit API – банктің серіктестердің клиенттеріне хабтар арқылы несие беруі, – серіктестік қосымшалары, – веб-ресурстар

- Төлем API – банк серіктестерінің терминалдық желісінде банктік қызмет жеткізушілерінің пайдасына төлемдерді қабылдау;

- Financial API – бухгалтерлік есеп жүйесінен тікелей өз банктік шоттары бар заңды тұлғаларды басқару (төлемдер/аударымдар жасау, үзінді көшірме жасау және т.б.)

- Information API – банк серіктестерінің өтініштерінде банк туралы ақпаратты (валюта бағамы, банкоматтар мен филиалдардың орналасқан жері және т.б.) көрсету.

API қосылымын және пайдалануын сынақтан өткізу үшін құрылған технологиялық API Freedom Finance Bank бизнес үшін төлем шешімдері саласында маманданған.

API арқылы үшінші тарап сайттарымен және қолданбаларымен жылдам біріктірілетін 15-тен астам төлем әдістері бар.

Kaspi Bank Kaspi.kz нарығын дамыту үшін, сондай-ақ қызметтердің барлық спектрінің технологиялық өзара әрекеттесуін қамту мақсатында өзінің API платформасын супер қолданбасында жүзеге асырады.

Осылайша, Қазақстандағы бірқатар ЕДБ жабық API жұмыс істеуге арналған жеке платформалары бар, олардың көмегімен қашықтан банктік жүйелер, ең алдымен банктік қосымшалар басқарылады. Өтінішті өңдеу, қарау және оған жауап беру процесін жеделдету үшін жабық API интерфейстерін пайдалана отырып, клиенттің немесе басқа қаржылық өнімнің ЕДБ серіктесі арқылы несиеге өтініш беру тәжірибесі кең таралған.

Сондай-ақ, қазіргі уақытта ашық API интерфейсін енгізген ЕДБ бар. API деректері арқылы API пайдаланушылары жалпыға қолжетімді ақпаратты да, арнайы ақпараттық қауіпсіздік шарттары бар жабық сипаттағы ақпаратты да ала алады. Осыған байланысты, Қазақстанның қаржы нарығындағы API технологиясын енгізудегі негізгі мақсаттар келесілер:

- Жаңа клиенттерді тарту және ағымдағы клиенттер үшін ЕДБ қызметтерін пайдалану ыңғайлылығын қамтамасыз ету үшін банк қызметтерін оңтайландыру;

- Жаңа өнімдер мен қызметтерді жасау кезінде нарық қатысушыларының өзара әрекеттесуін жеделдету.

2022 жылдың төртінші тоқсанында Қазақстанның 21 ЕДБ арасында ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі жүргізген Open API технологиясын қолдану бойынша сауалнаманың жалпы нәтижелері 11 ЕДБ осы технологияны пайдаланып жатқанын көрсеткен, 1 ЕДБ технологияны пилоттық жоба ретінде пайдалануға дайындалуда, қалған 9 ЕДБ Open API технологиясын болашақта ғана пайдалану мүмкіндігін қарастыратынын көрсеткен. ЕДБ ашық API интерфейсін қолжетімсіздігінің, шектелуінің немесе сынақтан өтуінің кедергілерге заңнамалық шектеулер, ақпараттық қауіпсіздік тәуекелдері, тиісті инфрақұрылымның болмауы жатады.

Сонымен бірге, реттеуші органдар тарапынан Open API қолдау және дамыту мақсатында ЕДБ тұтынушыларды анықтау және шарттарға қол қою рәсімдерін жеңілдетуді, бағдарламалық қамтамасыз ету талаптарының спецификацияларының міндетті сәйкестігін енгізуді, Open Open Banking және сынақ ортасы (API Sandbox) енгізу үшін технологиялық инфрақұрылымдарды құруды ұсынады, сонымен қатар ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету талаптарын рәсімдеу қажеттігі туындайды [5].

Бүгінгі күні елімізде қашықтықтан банктік клиенттерге қызмет көрсету қарқынды дамып келеді. Интернет-банкинг қызметтері, мобильді банкинг қосымшалары, олар арқылы қашықтықтан төлемдер жасауға, қызметтерді төлеуге және басқа да танымал банктік өнімдерге қол

жеткізуге болады. Бұл жүйелерде 9 млн-нан астам пайдаланушы тіркелген, олардың 30%-ға жуығы тұрақты түрде транзакциялар жүргізеді. Интернет және мобильді банкинг жүйелері арқылы жасалған транзакциялардың көлемі қазірдің өзінде POS-терминалдар арқылы қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемінен асып түседі.

Елімізде цифрлық банктік жүйелер арқылы күн сайын халықтың 6 млрд теңгеге жуық сомаға 400 мыңнан астам қолма-қол ақшасыз операциясы жүзеге асырылады. Кәсіпкерлік субъектілерінің қаржылық операцияларының 70%-ы электронды банктік қызметтер арқылы да жүзеге асырылады.

Жылдам төлем жүйесі (IPS) 2022 жылдың маусымында іске қосылған 24×7 режимінде жылдам банкаралық онлайн аударымдар мен төлемдерге арналған. IPS енгізудің басты мақсаты – біздің азаматтарымызға оңайлатылған деректемелерді пайдалана отырып, тәулік бойы банкаралық аударымдар мен төлемдерді жүзеге асырудың қарапайым және ыңғайлы арнасымен қамтамасыз ету.

Банктер инновациялық төлем қызметтеріне, соның ішінде QR кодын пайдаланатын қызметтерге қол жеткізе алады, сол арқылы оның негізінде өз клиенттеріне ұсынылатын қызметтер аясын кеңейтеді. 2023 жылдың екінші жартыжылдығында QR кодын пайдаланатын банкаралық төлем қызметі іске қосылады.

Бүгінгі таңда Қазақстанның 10 банкімен SMP қатысуға келісім-шарттар жасалды, жүйе ішіндегі аударымдардың жалпы көлемі 3 млрд теңгеден (шамамен 6,6 млн АҚШ доллары) асты.

Төлем карточкаларының банкаралық жүйесі (ISPC). ISPC құрудың негізгі мақсаты ішкі карточкалық операцияларды оқшаулау және оларды ел ішінде өңдеу инфрақұрылымын құру болып табылады. Жүйе банкаралық карточкалық операциялар бойынша ұлттық коммутация және клиринг функцияларын орындайды.

Банк Центр Кредит, Халық Банкі, Kaspi Bank, Forte Bank және Jusan Bank, Freedom Finance Bank сияқты отандық банктердің деректерін талдау аясында олардың қазіргі жағдайы, қаржы секторындағы цифрлық трансформацияны дамытудағы проблемалар мен тенденциялар анықталды. Қаржы қызметтерін белсенді пайдаланушылар саны артып келеді және банктердің алдында күрделі міндет түр – тұтынушыға қауіпсіздік пен толық құпиялылық талаптарына жауап беретін серпінді дамып келе жатқан цифрлық қаржылық өніммен қамтамасыз ету.

Бұл жұмыстың нәтижесі – Қазақстанның жетекші банктерінде цифрлық технологияларды қолдануды талдау, мобильді банкингті талдау және Open API технологиясын қолдану мүмкіндігі.

Жаппай цифрландыру және мемлекеттік қызметтерді көрсетудің дәстүрлі форматын онлайн форматқа көшіру халықты ақпараттық қауіпсіздік мәселелеріне көбірек алаңдатуда.

Бұл шын мәнінде күрделі процесс және мемлекеттік органдардың ақпараттық коммуникациялық инфрақұрылымының тұтастығын қамтамасыз ету үшін (IKI GO) бүкіл сарапшылар тобы жұмыс істейді, мысалы, «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ («ГТС» АҚ) елдің киберқауіпсіздігін күзетеді. Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарын (IR GO) қорғау үшін Интернетке Бірыңғай қол жеткізу

шлюзінің (EShDI) жабдығы пайдаланылады. Басқаша айтқанда, ESHDI – трафикті әртүрлі шабуылдардан тазартатын және олардың мемлекеттің өмірлік маңызды органдарына әсер етуіне жол бермейтін сүзгі түрі. Бүгінгі таңда 200-ден астам мемлекеттік нысандар ESHDI арқылы қорғалған.

Ақпараттық қауіпсіздік мәселелері бойынша өзара іс-қимыл процестерін автоматтандыру, адам ресурстарын үнемдеу және жедел әрекет етуді арттыру үшін Қаржы нарығындағы ақпараттық қауіпсіздік оқиғалары мен инциденттері туралы ақпаратты өңдеудің автоматтандырылған жүйесі – Qainar ASIS пилоттық қолданысқа енгізілді. Бұл жүйе оқиғаларды, сигналдарды және ақпараттық қауіпсіздік инциденттерін түсіреді, қауіптер мен осалдықтар туралы ескертеді. Қазіргі уақытта 21 банктің барлығы Қайнарға қосылған.

Бұл ретте 6 банк: Еуразиялық банк, Банк ЦентрКредит, Forte Bank, Bank RBK, Halyk Bank, Altyn Bank автоматтандырылған өзара әрекеттесу механизмін қолдануда.

Зерттеу барлық дерлік банктердің негізгі базалық төлем және аударым мүмкіндіктерін бере алатынын растады, алайда өсудің жаңа мүмкіндіктерінің бар екенін де атап өтуге болады.

Қорытынды. Қазақстанның қазіргі банктері арасында қайталатын операциялар бойынша қызмет оңтайландырылмаған және кең таралмаған. Мысалы, кесте бойынша төлемдерді жүргізуді алайық. Жасалған операция бойынша тарихы әрбір банкте ұсынылады, алайда клиент үшін қажетті міндетті толық орындай алмайды. Операция туралы, ыңғайлы навигация мен төлемдер тарихын сүзгіден өткізу мүмкіндігі көбінесе қолжетімді бола бермейді. Қазақстан мобильді банктерінде клиенттер несие мен депозит ашып, дебеттік карталарға тапсырыс та бере алады. Бірақ сату кезінде өнімнің пайдалану шарттары туралы толық ақпарат, тарифтер мен құжаттармен танысумүмкіндігі жетіспейді. Ақпараттандыруды көтеру арқылы жаңа өнімді рәсімдеу бойынша сатылымның ұлғаюына әкелуі мүмкін. Өсімді ұлғайтудың қосымша зонасы ретінде банк клиенті болмаса да кіреберіс зонада рәсімдеуге еұмтылуды айтуға болады. Нарықта клиентті қосымшаларда авторизациялануға дейін өнімдер мен танысып рәсімдеу туралы шешім қабылдауға тартатын тәжірибелер өте аз кездеседі.

Қазақстандық нарық үшін UX жақсарту бойынша цифрлық шешімдер өте әлсіз енгізіліп жатыр. Қазіргі таңда табыстар мен шығыстарды талдау, қаражат жинау функциясы, шетелге телефон номері арқылы аударым жасау, Халыққа қызмет көрстеу орталығының қызметтерін төлеу, сот берешегін, айыппұлдарды төлеу сынды қызметтер банктердің санаулы бөлігінде ғана енгізілген. Бұл қызметтер нарықтағы бәсекелестік артықшылықтары болып табылады.

Пайдаланушылардың көпшілігі бойынша мобильді банктердің орташа бағасы 50% аспайды, бұл өз кезегінде нарық үшін үлкен потенциалдың қажет екенін көрсетеді. Сондай-ақ қолданушы тәжірибесі деңгейі деген бірыңғай ұғым қалыптаспаған. Қойылған міндеттердің жүзеге асырылу сапасы әртүрлі қосымшаларда бір-біріне ұқсамауы мүмкін. Қазақстандық банктерге мобильді дамуды сапалы күшейту үшін сапаны талдайтын түсінікті өлшемдер мен өсудің жаңаша бағыттары қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ҚР Үкіметінің 12.12.2017 жылғы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы
2. ҚР 2023-2025 жылдарға арналған Open API және Open Banking дамыту тұжырымдамасы. URL: <https://www.nationalbank.kz/> (жарияланым күні: 03.02.2023.)
3. «ҚР-да Open API, Open Banking мен цифрлық қаржылық қызметтер экожүйесінің дамуы» ҚР Ұлттық банкінің шолу баяндамасы URL: <https://www.nationalbank.kz/> (Жарияланым күні: 03.02.2023)
4. ҚР қаржы секторын 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы URL: <https://www.gov.kz/> (жарияланым күні: 28.09.2022).
5. Tam C. and Oliveira T. “Understanding the impact of m-banking on individual performance: DeLone and McLean and TTF perspective”, *Computers in Human Behavior*. – 2016. – V. 61. – P. 233-244. doi: 10.1016/j.chb.2016.03.016.
6. Shaikh A.A., Karjaluoto H. and Chinje N.B. “Continuous mobile banking usage and relationship commitment – a multi-country assessment”, *Journal of Financial Services Marketing*. – 2015. – Vol. 20, No. 3. – P. 208-219, doi: 10.1057/fsm.2015.14.

D.B. Muratova¹, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Finance and Accounting

Sh.S. Bekmuratova², student majoring in 6B04117 – Finance

^{1, 2} Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Digitalization of financial services of banks in Kazakhstan: development trends and prospects

Abstract. The development of new technologies is changing the financial services industry, which is of particular importance for the financial position of corporations. In modern conditions, traditional financial institutions lose their positions, and business models that are used everywhere become ineffective. Adaptation of new tools to the activities of financial organizations allows you to reduce costs, change the structure of consumption and increase the efficiency of business processes. Therefore, the global financial technology market will increase by 15-20% annually. The composition of the target audience of the financial technology market is significantly expanding due to the owners of client bases (retail, telecommunications, corporations, internet, auto industry, wholesale and retail, etc.). Thus, Corporate Finance received a new impetus for development with the introduction of digital technologies. That is, the ability to attract borrowed funds is expanding for companies of various forms of ownership. This is greatly facilitated by the use of digital infrastructure to modernize traditional financial products. The basis of such infrastructure is digital finance, information and communication and financial technologies.

Other principles of work differ from others: in this case, depositors receive interest on the amount of deposits for a certain period of time; after the expiration of the period established by the contract, the deposit is returned. The volume of Phi NANS attraction through this instrument is recognized as the highest compared to other alternative instruments.

Keywords: commercial banks, banking digitalization, mobile banking, open API, Open Banking, Digital Services.

Д.Б. Муратова¹, кандидат экономических наук,
доцент кафедры «Финансы и учет»

Ш.С. Бекмуратова², студент 4-курса специальности 6В04117 – Финансы

^{1, 2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз,
Казахстан

Цифровизация финансовых услуг банков в Казахстане: тенденции и перспективы развития

Аннотация. Развитие новых технологий меняет индустрию финансовых услуг, что имеет особое значение для финансового состояния корпораций. В современных условиях традиционные финансовые институты теряют свои позиции, повсеместно используемые бизнес – модели становятся неэффективными. Адаптация новых инструментов к деятельности финансовых организаций позволит снизить затраты, изменить структуру потребления и повысить эффективность бизнес – процессов. Поэтому мировой рынок финансовых технологий ежегодно увеличивается на 15-20%. Состав целевой аудитории рынка финансовых технологий расширяется за счет владельцев значительных клиентских баз (розничная торговля, телекоммуникации, корпорации, интернет, автопром, Оптовая и розничная торговля и др.). Таким образом, корпоративные финансы получили новый импульс к развитию с внедрением цифровых технологий. То есть возможность привлечения заемных средств расширяется для компаний различных форм собственности. Этому во многом способствует использование цифровой инфраструктуры для модернизации традиционных финансовых продуктов. Основу такой инфраструктуры составляют цифровые финансы, информационно-коммуникативные и финансовые технологии.

Другие принципы работы отличаются от других: в этом случае вкладчики получают проценты от суммы вкладов за определенный период времени; по истечении срока, установленного договором, вклад возвращается. Объем привлечения фи нансом через это средство признается самым высоким по сравнению с другими альтернативными средствами.

Ключевые слова: коммерческие банки, оцифровка банков, мобильный банкинг, Open API, Open Banking, цифровые сервисы.

IRSTI 06.73.21
UDC 336.71

К.А. Kurbanova¹, PhD doctoral student
A.Z. Nurmagambetova², associate professor, candidate of economic sciences
Akhmad Affandi Mahfudz³, professor, PhD
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
³ University of Darussalam Gontor, Ponorogo, Indonesia

EXPLORING THE INVESTMENT POTENTIAL OF ESG FINANCIAL INSTRUMENTS AMIDST THE TRANSITION TO A “GREEN” ECONOMY

Abstract. The transition to a «green» economy necessitates enterprises to prioritize stakeholder needs, aligning with UN Sustainable Development Goals. Integrating Environmental, Social, and Governance (ESG) factors into financial diagnostics remains crucial. Despite global attention, Kazakhstani companies need help implementing ESG, particularly in Environmental and Governance aspects. However, there is a growing recognition of the importance of responsible investing and ESG compliance. ESG principles influence market perception and financial success, enhancing reputation and attracting investment. The correlation between ESG ratings and profitability is evident, with successful firms demonstrating comprehensive ESG policies. This article underscores the need for unified ESG standards and state support for ESG projects. The ESG agenda contributes to business sustainability and resilience amidst economic uncertainties. The study defines the essence of ESG integration into financial diagnostics and requires a systematic approach, considering environmental, social, and governance aspects. Successful ESG integration enhances business value and sustainability, emphasizing the significance of ESG in strategic decision-making and long-term growth.

Keywords: ESG financial instruments, Corporate social responsibility, Environmental impact, Social responsibility, Responsible investment, Sustainable investing.

Introduction. Enterprises must increasingly consider the diverse needs of stakeholders, encompassing consumers, local communities, governmental bodies, financial institutions, investors, and employees, among others, to ensure their sustained viability. These stakeholders' needs often align with the United Nations' sustainable development goals, emphasizing a balance between social, economic, and environmental dimensions within society and business operations. The abstract concept of sustainable development has evolved into a tangible and practical Environmental, Social, and Governance (ESG) agenda, reflecting a growing emphasis on these factors in recent research.

Despite heightened attention to ESG factors, many companies need more clarity regarding their commercial viability to implement sustainable business practices effectively. Researchers, particularly in Kazakhstani literature, have provided limited insight into the cause-and-effect dynamics of this situation, highlighting the relevance of studies aimed at integrating ESG factors into enterprise financial diagnostic systems and evaluating their impact on financial performance.

The study's objectives include exploring methods to incorporate ESG factors into financial diagnostics and assessing their significance in this context. The outlined research tasks are as follows:

1. Investigate financial diagnostics' theoretical underpinnings and tools, elucidating its essence, traditional methodologies, and potential for tool development.
2. Highlight the relevance of ESG factors in financial diagnostics, emphasizing their importance for business sustainability.
3. Identify strategies for integrating ESG factors into enterprise financial diagnostics, considering practical implementation approaches.
4. Evaluate the efficacy of integrating ESG factors into the financial diagnostic framework, gauging their impact on overall financial success.

By addressing these tasks, the study aims to understand better how ESG considerations can inform financial diagnostics and drive sustainable business practices. Through systematic analysis and assessment, the research provides actionable insights for enterprises seeking to navigate the evolving landscape of responsible and sustainable business management.

Experimental part. The topic of economic development after the pandemic following the principles of responsible investment ESG (environmental – environment, social – social responsibility, governance – management), taking into account the impact of business on society and the environment, is becoming one of the main ones on the global agenda.

In large Kazakhstani companies, the S (Social) component in the form of corporate social responsibility is represented quite strongly. For example, we can cite single-industry towns, in which the maintenance of a number of social facilities and infrastructure facilities lies on the shoulders of city-forming enterprises, which, for example, is not typical of Western business culture. E (Environmental), on the contrary, needs to be developed and is mainly represented in compliance with regulatory requirements within the legislation framework for the largest and most environmentally hazardous industries. G (Governmental) – similarly, large enterprises follow laws and regulations and internal requirements, but to develop the G direction, a more comprehensive range of corporate obligations is required [1].

At the end of 2021, more than 3.5 thousand organizations from various industries supported the Principles of Responsible Investment. According to research conducted by S&P Global Ratings, this foundational UN document mandates the integration of social, environmental, and governance factors into companies' investment strategies. The researchers' [2] findings suggest a correlation between ESG ratings and profitability. Companies that achieve success tend to prioritize implementing social and environmental policies to a greater extent than less financially prosperous enterprises. Also, achieving ESG goals impacts increasing reputation, improving the quality of management, and

attracting qualified personnel, which is reflected in increasing business profitability [3].

The concept of domestic investment on a global scale is updating its issues in our country. With a small share of the Kazakhstan stock market, financial institutions are taking action to develop the principles of domestic investment.

Responsible investing entails directing investment resources toward companies that aim to maximize profits and prioritize environmental, social, and governance (ESG) objectives. This prompts inquiries into the significance of non-financial goals for companies and whether financial and ESG objectives are harmonious. Milton Friedman's seminal 1970 essay delves into the social responsibility of businesses to enhance profits. Friedman, an American economist, contends that company managers, as mere hired employees, owe allegiance to shareholders, who view the company as a means to enhance their well-being. Consequently, if managers opt to allocate funds to ESG goals, shareholders may incur reduced income, potentially diminishing the company's value, particularly if achieving ESG objectives entails additional costs. Meanwhile, contemporary research indicates that the link between striving for ESG goals and enhancing a company's financial performance can sometimes be inverse. Studies [4, 5] suggest that companies should divulge details about their environmental, social, and corporate governance endeavors, as this transparency can bolster their reputation and enhance their overall value. Some scholars underscore the significance of ESG objectives for financial firms, given their heavy reliance on customer loyalty, which correlates positively with reputation.

It is reasonable to surmise that the association between attaining ESG objectives and a company's financial performance is intertwined with economic development. Diverse economies are situated at varying stages of growth and exhibit distinct levels of civil society maturity, thereby influencing firms' responsibility levels and their inclination toward ESG goals across societies.

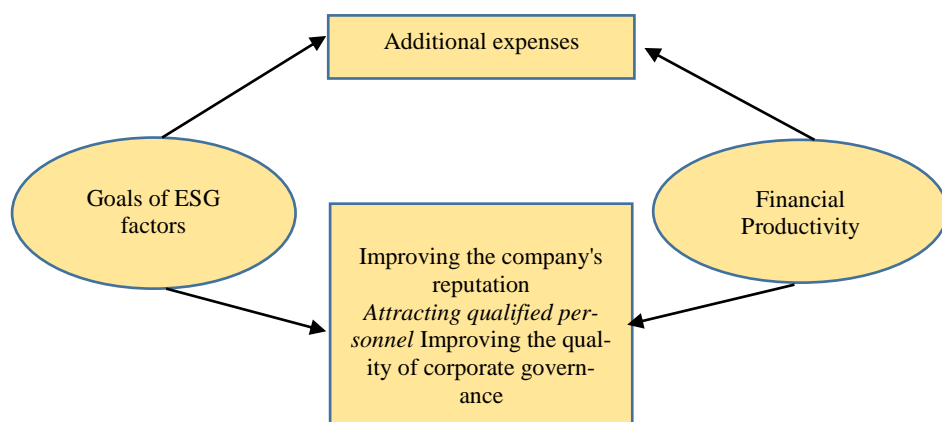


Figure 1 – Correlation between ESG factors and financial productivity

Note: Compiled by the authors based on [12]

Theoretically, two pathways of ESG influence on companies' financial success and profitability are delineated (Fig. 1).

On one hand, pursuing ESG objectives entails additional expenses for the company. Implementing active social policies within the enterprise and enhancing environmental sustainability in production is particularly crucial for environmentally harmful industries, resulting in increased costs and diminished profitability. On the other hand, achieving ESG goals can yield certain advantages that translate into financial gains for the company. A company's reputation improves when it demonstrates heightened environmental concern. Conversely, firms may suffer reputational damage if associated with scandals linked to adverse ecological impacts.

The third facet of ESG goals pertains to corporate governance. The caliber of corporate governance directly impacts firms' profitability and often garners significant media attention. The landscape of US corporate affairs has witnessed firms embroiled in scandals revolving around corporate governance quality. Scandals associated with WellsFargo and Equifax (in 2016, WellsFargo was at the center of a scandal since company employees inflated performance indicators by providing services to clients without their knowledge (in particular, more than 2 million credit cards and accounts appeared without applications from clients) are examples. Therefore, the caliber of corporate governance is crucial for ensuring smooth business operations and maintaining a high reputation level, which intricately influences financial profitability [6].

Profitable companies yield superior returns in the stock market. Given the positive correlation between profitability and ESG ratings, it is reasonable to anticipate a favorable effect of firms' ESG ratings on the returns of their shares. This aspect will be explored further through an examination of investor incentives. Kazakhstani companies have excellent opportunities to implement responsible investment practices. Many negative aspects complicate the implementation of responsible investment principles. The following main challenges can be identified (Fig. 2).

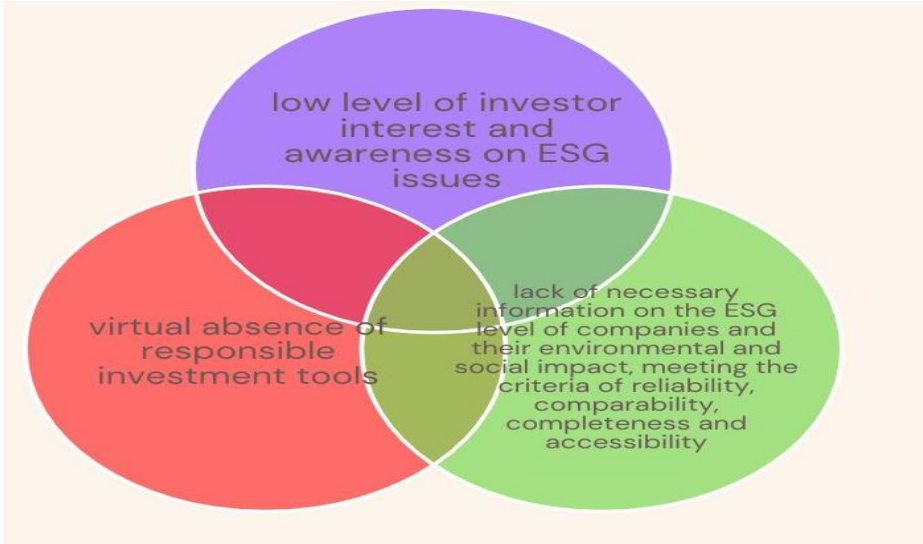


Figure 2 – Difficulties in introducing domestic investment

Note: Compiled by the authors based on [13]

As part of the transition to sustainable development, organizations' task is to redistribute capital flows in favor of sectors and industries of the economy that are "friendly" to the environment.

Traditional approaches to risk management should include procedures for assessing the impact of ESG principles, including taking them into account in planning and financial reporting. ESG risks include factors that, under certain circumstances, could negatively impact a company's assets, financial stability, profits, or even business reputation. ESG risks can negatively impact the organization's activities and, in some business regions, affect operational efficiency and raise costs. Therefore, assessing the impact of ESG risks should be comprehensive and integrated into the overall risk management system [1]. To achieve this objective, businesses must divulge substantial non-financial data to construct an impartial and thorough understanding of their influence on the environment (including climate), societal domain (incorporating respect for human rights), and the economy. This disclosure should encompass the organization's ESG factors, associated risks, and opportunities significantly affecting the company's development, performance metrics, and market positioning (Fig. 3).

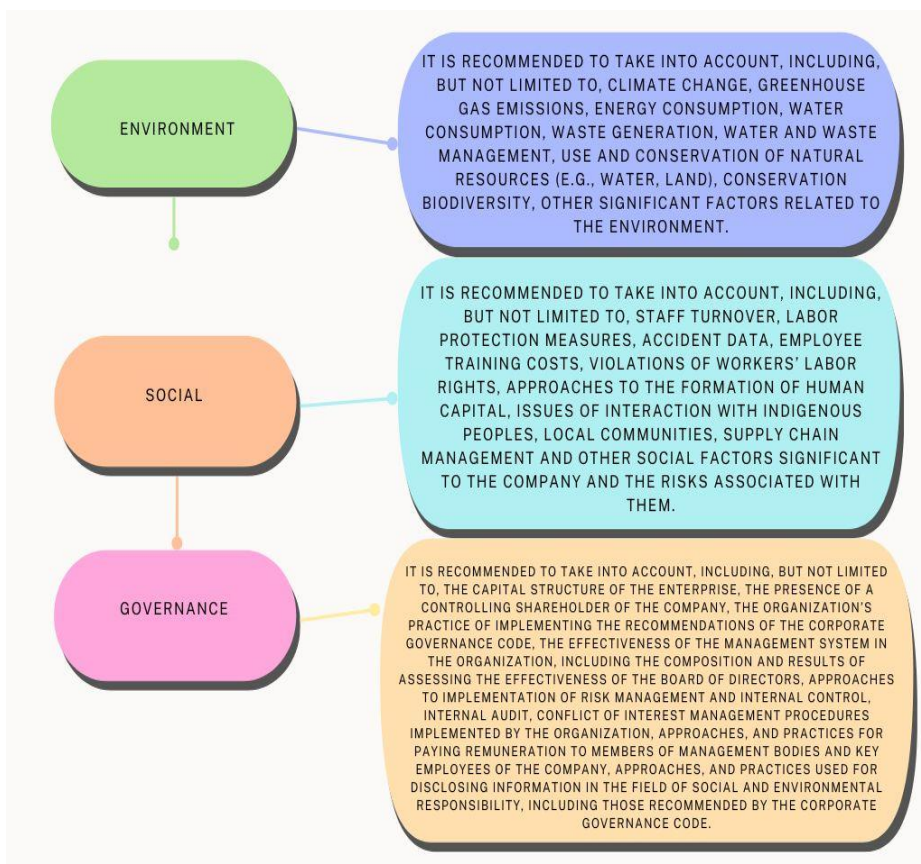


Figure 3 – Features of information disclosure

Note: Compiled by the authors based on [14]

The purpose of such disclosure is to provide stakeholders with unbiased information essential for understanding how the company's integration of ESG factors influences its financial and economic outcomes and the impact of its activities on the environment, societal sphere, and economy. Such a well-developed and balanced system for disclosing non-financial information about companies' ESG activities helps companies work to obtain the recognition necessary to increase capitalization: participation in indices, ratings, and receiving expert assessments. Investors with significant funds are willing to invest over the long term only in those companies that follow the principles of sustainable development.

To successfully implement ESG principles into a company's financial business model, it is necessary to form a holistic understanding of existing practices and regulatory approaches for implementing and managing ESG changes by global sustainable development goals; it is essential to take into account theoretical and practical knowledge of managing ESG projects and changes, interpretation of ESG data in corporate reporting, development of the organization's financial policy and measures to ensure the financial stability of the business, analysis and assessment of ESG risks, as well as the development of measures to minimize them [7].

All ESG components (environmental, social, governance) are important and closely interconnected, and the practical need to introduce ESG factors into the financial diagnostics of an enterprise is undoubtedly felt. Changes will have to affect the enterprise management structure, strategic business planning, and risk management in general [16].

Companies that meet ESG criteria will be more likely to have more loyal consumers and be better able to maintain their market position in the future. Thus, companies that comply with ESG principles are more successful and profitable. Firms that share the values of sustainable development often outperform their competitors. An innovative ESG proposition helps companies explore new markets and expand existing ones. When government agencies trust a business, they are more likely to grant it access and issue permits and licenses, which open up new growth opportunities:

1. Nowadays, the popularity of responsible investments is growing. According to the Global Sustainable Investment Review 2022, about half of all assets in leading countries are responsible investment assets. In addition, a separate "Sustainable Development" sector has appeared on stock exchanges, including the Kazakh one – here you can find a list of trading "green" and social bonds. The industry consists of four independent segments: the "green" bond segment, the "social" bond segment, the "sustainable development" bond segment, and the "national and adaptation projects" segment [8].

2. ESG factors can also influence consumer preferences. A McKinsey study showed that consumers are willing to pay extra for environmentally friendly products. Although there may be significant differences in practice (for example, some buyers refuse to deliver even 1% more), it has also been found that more than 70% of consumers buying products from various industries, including automotive, construction, electronics, and packaging, are willing to pay 5% extra. For a green product, it meets the same performance standards as its non-green alternative [9]. In another study, nearly half (44%) of companies surveyed reported that business and growth opportunities were the impetus for ini-

tiating sustainability programs [6].

Thus, a company's compliance with ESG principles is directly proportional to its performance in the market. The more aware the owners and stakeholders of a company are, the better the results it shows.

Results and discussions. To introduce ESG factors into the financial diagnostic system, paying attention to topics related to the enterprise's activities and determining them based on their assessment using the criteria below is recommended. External and internal environmental factors must be considered when determining material topics for disclosure purposes.

The criteria for determining the materiality of individual topics are (Fig. 4).

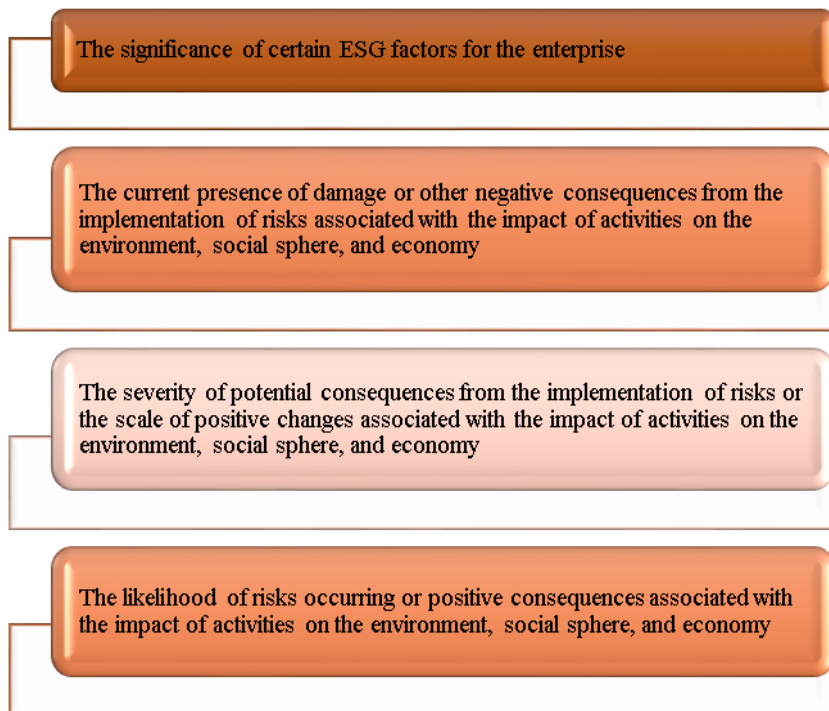


Figure 4 – Criteria for determining materiality

Note: Compiled by the authors based on [1]

For businesses operating within the same sector, similar ESG factors are often relevant. This circumstance, for example, may be associated with similar resources used or with the Companies' impact on employees, the social sphere (including with respect for human rights), and the environment (including climate). In this regard, when determining the materiality of information and material topics, it is recommended to analyze the disclosure of information by other companies operating in the same sectors of the economy. Some industry-specific international standards, such as those of the Sustainable Accounting Standards Board (SASB), offer pre-defined sets of significant topics that may be appropriate for application to a particular industry. However, specific material topics to be disclosed must be determined individually, depending on the activity's circumstances.

Also, to ensure an objective assessment of the level of development of the enterprise, the performance indicators of its activities, its position in the market, as well as the impact on the environment, social sphere, and economy, it is recommended, when generating non-financial information intended for disclosure, to find the optimal balance of the composition of such information, citing information that is both qualitative and quantitative. Quantitative information can provide informative disclosure of non-financial performance indicators (key performance indicators and goals), and qualitative information describes the context of the company's activities and simplifies the perception and use of non-financial information by stakeholders [10].

It is recommended to disclose quantitative information in absolute and relative terms (for example, sales volume, asset size, earnings before interest, taxes, depreciation, and amortization (EBITDA) [11]. It is also advisable to disclose specific quantitative indicators per unit of output.

To structure the elements of a complex economic system in an enterprise that are located at different levels of management and determine their relationships using the four primary management functions (planning, organization, coordination, control), it is advisable to use logical-linguistic modeling (from now on referred to as LLM) of the analyzed object, using situational and risk-based approaches to enterprise management [9].

Table 1 – Composition of ESG factors for implementation in the financial diagnostics of an enterprise

Assessment steps	Ecology		Social responsibility		Control
Assessment of the enterprise's activities	Environmental impact		Social policy		Quality of corporate governance
	Ranging	Assessing Changes	Ranging	Assessing	Best practices
	Waste generation Water consumption Emissions of harmful substances Greenhouse gas emissions Energy consumption Wastewater discharges	Changes over 3 years	Staff turnover Wage Gender composition Injuries Fatal injuries Social investment	Changes over 3 years	Independence of the board of directors Stability of the composition of the board of directors Experience of board members in the industry Concentration of shareholding Information disclosure Management strategy The structure of the company
Assessment of actions to minimize risks and the ability to cope with	Industry-specific environmental risks		Industry-specific social risks		Corporate governance risks
Note: Compiled by the authors based on 12					

As stated in the first chapter of the work, the main tasks of financial diagnostics include:

- Eliminating negative consequences.
- Selecting the most effective tools and methods of implementation.
- Using resources to create market value.

Based on this premise, a specific algorithm for the phased implementation of ESG factors and the presentation of information should be formed. Let's present the composition and assessment of possible ESG factors at the enterprise in Table 1.

Subsequently, the analysis and implementation of ESG factors of the enterprise will consider quantitative and qualitative indicators. The final impact of ESG factors will be a weighted assessment of three blocks: “Ecology,” “Social Responsibility,” and “Management.”

Thus, ESG factors can be linked to financial diagnostics and considered an internal environmental factor since using these principles is the enterprise’s responsibility when making management decisions. The application of ESG principles influences how the enterprise is perceived by other market participants, including financial institutions, which affects its success and, as a result, sustainability.

Recommendations for the use of ESG factors in the financial diagnostic system of an enterprise

The ESG agenda is the most important direction for the strategic development of enterprises, despite the difficulties faced by Kazakh businesses. In addition, many initiatives in the area under study have already brought benefits to business.

Despite the difficulties that Kazakh businesses are experiencing, the ESG agenda remains one of the critical areas for the strategic development of companies; moreover, implementing many initiatives in this area has already helped businesses respond more flexibly to new challenges, that is, increase sustainability [1].

Kazakh companies face an even more pronounced need to adapt to new conditions. If previously one of the critical factors for implementing ESG was expectations of stricter requirements in developed countries (including introducing a cross-border carbon tax in the EU), now businesses will have to integrate ESG factors amid the search for new markets and work to improve efficiency.

Against the background of the economy’s adaptation to sanctions, the deadlines for fulfilling environmental requirements were shifted. In particular, the deadline for sending applications for comprehensive ecological permits to the 300 most environmentally vulnerable enterprises was extended until the end of 2024, and the expansion of the list of territories participating in the experiment was delayed by a year (until September 2023). on quotas for emissions of pollutants into the atmosphere, and the completion of the experiment was postponed for two years (until the beginning of 2027). However, the ESG agenda is primarily essential for the country’s development [7].

However, the ESG transition is not stopping. Large Kazakh companies are already implementing ESG principles and placing similar requirements on suppliers. According to the report of the Higher School of Economics, “ESG: three letters that are changing the world,” 16 out of 25 Kazakh companies (64%) have

separate requirements for the ESG profile of suppliers, of which 25% require suppliers to be sustainable across all groups of ESG indicators.

At the same time, the mandatory participation of suppliers in ESG ratings is not indicated in any of the companies studied. Still, some are already beginning to raise the issue of their suppliers’ ESG ratings [11].

The ESG rating, in turn, shows how well a company addresses environmental, social, and governance issues and helps assess the ESG risks of such companies or projects.

The main driver for the development of risk assessment of issuers, whose policies are being transformed by taking into account the sustainable development agenda and achievement of ESG criteria, was precisely the request from investors.

Research from the Global Sustainable Investment Alliance (GSIA) found that ESG-focused investments reached \$35.3 trillion in 2020, an increase of 15% over the previous two years.

If growth continues at its current pace, ESG assets could top \$53 trillion by 2025, more than a third of the projected \$140.5 trillion in global assets, according to Bloomberg (fig. 5).



Figure 5 – Projected Global ESG Asset be Country

Note: Compiled by the authors based on [15]
 Source: GSIA, Bloomberg Intelligence

Growing interest in responsible investing has led to a rapid increase in ESG products, leading to the widespread popularity and demand for ESG ratings and database providers.

In the current situation, it may also be essential to develop unified requirements for reflecting the indicators of sustainable development of companies (in terms of ESG), which is mandatory for use by market

participants. The responsibility for collecting and preparing the values of crucial ESG indicators can be assigned to corporations and the state. The database of such data, in turn, must be publicly available. It should be noted that the Republic of Kazakhstan will determine the criteria for ESG investment projects by 2025 and provide state support to participants in such projects.

Hence, the influence of factors about the environment (inclusive of environmental aspects and those associated with climate change), society (social elements), and corporate governance (ESG factors) on organizational operations, as well as the reciprocal impact of organizations on the environment, societal sphere, and economy, are progressively becoming integral facets of government policies, business norms, investment strategies, and consumer preferences worldwide. Shifts in legal frameworks, investor behavior, client dynamics, counterparties, and consumer preferences regarding ESG factors and sustainability concerns hold significant importance and warrant considerable attention from organizations and their governing bodies, particularly the board of directors. The effects of ESG factors and sustainability matters may vary across companies. Yet, irrespective of their scale, nature of operations, or industry specifics, trends in ESG factor integration and sustainable development significantly influence the operations of all enterprises, presenting both risks and opportunities. Hence, they merit thorough assessment and scrutiny from shareholders and governing bodies, including the board of directors and executive management teams [18].

Incorporating ESG factors into the financial diagnostics of companies represents a multifaceted challenge that demands a systematic, coherent, and coordinated approach to resolution. Addressing this issue extends beyond simply designating a separate organizational unit responsible for ESG and sustainable development matters; it necessitates active involvement from all levels of management within the enterprise according to their respective roles and responsibilities.

Conclusion. ESG is a benchmark and strategy investors employ to assess corporate conduct and anticipate future financial performance. As a framework for evaluating the sustainability of businesses, the three primary ESG factors stand as crucial considerations in investment analysis and decision-making. Furthermore, environmental, social, and governance (ESG) factors play a pivotal role in gauging business operations' sustainability and societal impact.

ESG factors encompass environmental, social, and governance issues that can influence the financial performance or stability of an organization, government, or individual, either positively or negatively. Thus, as an embodiment of the value of sustainable and coordinated development integrating economic, environmental, social, and governance benefits, ESG represents an investment philosophy geared towards long-term value enhancement, embodying a comprehensive, specific, and pragmatic management approach.

There is a need for further exploration through literature reviews regarding ESG research. Primarily, existing literature tends to emphasize ESG investing, the significance of ESG metrics within SRI, the influence of ESG evaluation on measuring corporate sustainability performance, the origins and connotations of the ESG acronym in investment contexts, and the significance and function of ESG factors in financial decision-making processes.

ESG reviews often concentrate on singular dimensions of ESG factors, with a notable absence of literature on environmental and social aspects. Nevertheless, a comprehensive examination of pertinent ESG research literature reveals that ESG, as a holistic framework encompassing ecological, social, and governance factors, displays intricate interconnections among its dimensions. Numerous studies have delved into the interplay among environmental, social, and governance factors.

Moreover, environmental, social, and governance factors critically evaluate enterprises' prospective financial performance and societal influence. Consequently, as an investment principle integrating environmental, social, and governance factors, ESG emerges as a significant catalyst for enterprises' sustainable development. The interwoven relationship among its facets constitutes a pivotal aspect warranting considerable attention in research and practice [17].

Companies that comply with ESG principles may be more successful and profitable. Firms that share the values of sustainable development often outperform their competitors. An innovative ESG proposition helps companies explore new markets and expand existing ones. When government agencies trust a business, they are more willing to grant it access and issue permits and licenses.

To successfully implement ESG principles into a company's financial business model, it is necessary to form a holistic understanding of existing practices and regulatory approaches for implementing and managing ESG changes by global sustainable development goals; it is essential to take into account theoretical and practical knowledge of managing ESG projects and changes, interpretation of ESG data in corporate reporting, development of the organization's financial policy and measures to ensure the financial stability of the business, analysis and assessment of ESG risks, as well as the development of measures to minimize them.

ESG factors can be linked to financial diagnostics and are considered an internal environmental factor since using these principles is the enterprise's responsibility when making management decisions. The application of ESG principles influences how the enterprise is perceived by other market participants, including financial institutions, which affects its success and, as a result, sustainability. Thus, a business model considering ESG factors was developed based on fundamental ideas about high-quality corporate governance.

The strategy assumes social and environmental risks and opportunities, increasing the business's value and sustainability even in high market volatility and economic turbulence. The positive impact of ESG factors on such indicators of the company's financial condition as EBITDA margin and return on assets has been established.

The constructed regression models and the identified features of the influence of ESG factors on the financial condition of the company have the potential to be used in creating scenario forecasts and searching for optimal management decisions when developing strategies for the socio-economic development of not only companies and their associations but also the territories where they are located.

REFERENCES

1. Kirillova O.Yu., & Zhukova E.V. (2021). ESG factors and responsible investing are the focus of strategic development. Research and development. Economics of the Firm, 10(3), 4-11.
2. Dellaportas S., Langton J., & West B. (2012). Governance and accountability in Australian charitable organisations: Perceptions from CFOs. International Journal of Accounting & Information Management, 20(3), 238-254.
3. Forcadell F.J., & Aracil E. (2017). European banks' reputation for corporate social responsibility. Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 24(1), 1-14.
4. Dellaportas S., Langton J., & West B. (2012). Governance and accountability in Australian charitable organisations: Perceptions from CFOs. International Journal of Accounting & Information Management, 20(3), 238-254.
5. Fama E.F., & French K.R. (2015). A five-factor asset pricing model. Journal of financial economics, 116(1), 1-22.
6. Vostrikova E.O., & Meshkova A.P. (2020). ESG criteria in investing: foreign and domestic experience. Journal of Finance, 12(4), 117-129.
7. Kabir L.S. (2017). Socially responsible investing: trend or temporary phenomenon? Economy. Taxes. Law, (4), 35-41.
8. Shemyakina T.Yu. (2021). Application of ESG factors in investment construction projects. University Bulletin, (3), 132-139.
9. Tsygalov Yu.M., & Strizhov S.A. (2022). Policies and procedures for ESG transformation of Russian companies. Management Consulting, (7(163)), 88-95.
10. Ohlberg D.W. (2015). ESG strategies in the CIS countries. E40 Scientific electronic journal "Innovations. The science. Education\Rep. ed. Safronov AI – Tolyatti: – 2021. – No. 37 (July). – 1837 pp. – URL: <http://innovjourn.ru>.
11. Petrenko L.D. (2020). ESG criteria in investment decision-making practice. International Journal of Scientific Research, (11-2(101)), 100-102.
12. Galazova S.S. (2018). The influence of ESG factors on the sustainable development of companies and the financial performance of the corporate sector. Bulletin of the Rostov State Economic University (RINH), (4 (64)), 81-86.
13. Efimova O.V., Volkov M.A., & Koroleva D.A. (2021). Analyzing the impact of ESG principles on asset returns: An empirical study. Finance: theory and practice, 25(4), 82-97.
14. Lvova N.A. (2019). Responsible investments: theory, practice, prospects for the Russian Federation. Scientific journal of NRU ITMO. Economics and Environmental Management Series, (3), 56-67.
15. Vse o rejtingakh ESG. Spetsproekt s Natsional`ny`m Rejtingovy`m Agentstvom. (2023). <https://journal.ecostandard.ru/esg/keys/vse-o-rejtingakh-esg-spetsproekt-s-natsionalnym-rejtingovym-agentstvom/>. Access date: 04.02.2024
16. Kurbanova K.A. (2022). "Green" financing in Kazakhstan: current state and development prospects. Sustainable development of the Republic of Kazakhstan in conditions of transition to a green economy: application of experience of European Union countries, 184-190.
17. Bertayeva K., Onaltayev D., Kozhakhmetova M., Bazarbaev A., & Kurbanova K. (2023). "Green" finance in Kazakhstan. In E3S Web of Conferences (Vol. 402, p. 08052). EDP Sciences.
18. Muratova R.A., Mukhametzhanova Zh.S., Kurbanova K.A., & Mukhametzhanova, Zh.S. (2020). Prospects of industrial and innovative development of the economy of Kazakhstan in modern conditions. Bulletin of Karaganda University. Series: Economics, 100(4), 104-113.

К.А. Курбанова¹, докторант

А.З. Нурмагамбетова², экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Ахмад Афанди Махфудз³, профессор, PhD доктор

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан

³ Даруссалам Гонтор Университеті, Понорого, Индонезия

«Жасыл» экономикаға көшу жағдайында ESG-қаржы құралдарының инвестициялық әлеуетін зерттеу

Түйіндеме. «Жасыл» экономикаға көшу кәсіпорындардан БҰҰ-ның тұрақты даму мақсаттарына сәйкес мүдделі тараптардың қажеттіліктеріне басымдық беруді талап етеді. Қаржылық диагностикаға қоршаған орта, әлеуметтік сала және басқару факторларының (ESG) интеграциясы шешуші болып қала береді. Әлемдік қоғамдастықтың назарына қарамастан, қазақстандық компаниялар ESG іске асыруда, әсіресе қоршаған орта мен басқару аспектілерінде проблемаларға тап болады. Дегенмен, жауапты инвестициялау мен ESG сәйкестігінің маңыздылығын мойындау артып келеді. ESG принциптері беделді арттыру және инвестицияларды тарту арқылы нарықты қабылдау мен қаржылық табысқа әсер етеді. ESG рейтингтері мен кірістілік арасындағы корреляция айқын көрінеді, өйткені табысты фирмалар ESG-ге қатысты кешенді саясатты көрсетеді. Бұл мақалада бірыңғай ESG стандарттары мен ESG жобаларын мемлекеттік қолдау қажеттілігі көрсетілген. ESG күн тәртібі экономикалық белгісіздік жағдайында бизнестің тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Зерттеу ESG-ді қаржылық диагностикаға біріктірудің мәнін анықтайды және экологиялық, әлеуметтік және басқарушылық аспектілерді ескере отырып, жүйелі тәсілді қажет етеді, сонымен қатар ESG-ді сәтті біріктіру ESG-дің стратегиялық шешімдер қабылдаудағы және ұзақ мерзімді өсудегі маңыздылығын көрсете отырып, Бизнестің құндылығы мен тұрақтылығын арттырады.

Түйінді сөздер: ESG қаржы құралдары, корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік, қоршаған ортаға әсер ету, әлеуметтік жауапкершілік, жауапты инвестициялау, тұрақты инвестициялау.

К.А. Курбанова¹, докторант

А.З. Нурмагамбетова², кандидат экономических наук, ассоциированный профессор

Ахмад Афанди Махфудз³, профессор, доктор PhD

^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

³ Университет Даруссалам Гонтор, Понорого, Индонезия

Исследование инвестиционного потенциала ESG-финансовых инструментов в условиях перехода к «зеленой» экономике

Аннотация. Переход к «зеленой» экономике требует от предприятий уделять приоритетное внимание потребностям заинтересованных сторон в соответствии с Целями устойчивого развития ООН. Интеграция факторов окружающей среды, социальной сферы и управления (ESG) в финансовую диагностику остается решающей. Несмотря на внимание мирового сообщества, казахстанские компании сталкиваются с проблемами в реализации ESG, особенно в аспектах окружающей среды и управления. Однако растет признание важности ответственного инвестирования и соблюдения ESG. Принципы ESG влияют на восприятие рынка и финансовый успех, повышая репутацию и привлекая инвестиции. Корреляция между рейтингами ESG и прибыльностью очевидна, поскольку успешные фирмы демонстрируют комплексную политику ESG. В данной статье подчеркивается необходимость единых ESG-стандартов и государственной поддержки ESG-проектов. Повестка ESG способствует обеспечению устойчивости бизнеса в условиях экономической неопределенности. В исследовании определяется суть интеграции ESG в финансовую диагностику и требует системного подхода с учетом экологических, социальных и управленческих аспектов, а также успешная интеграция ESG повышает ценность и устойчивость бизнеса, подчеркивая значимость ESG в принятии стратегических решений и долгосрочном росте.

Ключевые слова: финансовые инструменты ESG, корпоративная социальная ответственность, воздействие на окружающую среду, социальная ответственность, ответственное инвестирование, устойчивое инвестирование.

Jialing Jiang, MBA Master student
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE BUSINESS PROCESSES AUTOMATION IN SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Abstract. Over the past few decades, there have been significant technological advancements, particularly in automation, although there is still room for further development. To enhance their competitiveness, SMEs must automate as many tasks as possible and incorporate communication networks and databases to facilitate efficient information flow and processes. Automation has proven effective in addressing various challenges across manufacturing industries, with a focus on automating repetitive tasks using various tools to enhance overall process efficiency, productivity, quality, and delivery times.

The purpose of the article is to substantiate recommendations for solving the problems of automating business processes of small and medium-sized businesses, as well as improving the current state. The article examines the theoretical foundations of automating business processes of small and medium-sized enterprises, types of automation and the importance of automating business processes. Based on the analysis, the main advantages of SME automation were identified, and obstacles to the implementation of automation in the business processes of small and medium-sized enterprises were identified, such as lack of financial resources, low qualifications of personnel, low cyber security, and lack of appropriate infrastructure.

Keywords: business processes, business process management, business process automation, small and medium businesses.

Introduction. During the Fifth Plenary Session of the Business Council and the Seventh CICA Business Forum President of the Kazakhstan K. Tokayev emphasized that the accelerated digitalization of business was one of the consequences of the pandemic. According to the World Economic Forum Report, in 2020, Internet use worldwide increased by 30%, and e-commerce grew by more than 20% percent. He noted that the situation is developing similarly in Kazakhstan, where the volume of the e-commerce market increased from 327 billion tenge in 2019 to more than 1 trillion KZT in 2021. President also noted that one of the levers that will allow many SMEs to adapt to the new realities of the global world is the accelerated implementation of digital solutions in key business processes.

Deputy Chairman of the Supreme Council for Reforms under the President of Kazakhstan, Sir Suma Chakrabarti, noted in his speech that according to the World Bank, in countries with developing economies, SMEs provide up to 40% of GDP. In Asia, according to the Asian Development Bank, SMEs account for 96% of enterprises and two-thirds of private sector jobs. Automation of business

processes has a positive impact on supply chains, increasing their efficiency and transparency, and creating new opportunities for the development of SMEs [1].

Experimental part. According to A. Osterwalder, it is important not to conflate the concepts of “business process model”, “business model”, and “strategic planning.” While all three address similar objectives, they operate at different levels of abstraction when it comes to achieving the organization's goals. In his view, an enterprise's activities should be examined from three distinct levels [2]:

1. Strategic planning – defines the goals of the enterprise, its mission, and the value that the enterprise is able to offer to its customers.
2. Business model – describes the ways to achieve the goal of the enterprise by monetizing the value that is defined at the top level;
3. Business process model - defines the implementation of the business model developed above and describes the organizational and economic relations existing between the employees of the enterprise.

The object of this research is business processes reflecting stable organizational and economic relations arising at enterprises that implement process management using DBMS. The term business process has a broad interpretation today, so it becomes necessary to clarify this concept, to classify business processes, which will clarify the direction of research.

Let's examine various definitions of the concept of a business process as articulated by different sources (Table 1):

These diverse definitions collectively shed light on the multifaceted nature of business processes as they are understood and defined by different authors and experts. A business process, in its narrower technological sense, pertains to the production of goods and services. Unlike tangible manufacturing, services may not always have a physical manifestation. We can consider reproducibility of outcomes as the primary criterion distinguishing business processes from other forms of activities. Within this context, a business process refers to a series of interconnected operations aimed at achieving a result that is both reproducible and repeatable.

This definition emphasizes the consistency of the properties of the process's output, allowing for each instance of the result to be uniquely identified and enabling the counting of the number of products produced within a specified time frame [16].

The emergence of BPM can be traced back to the 1990s when it was regarded as the next significant development following the wave of workflow management. Today, BPM has evolved into various concepts, including workflow management (WFM), case handling (CH), enterprise application integration (EAI), enterprise resource planning (ERP), customer relationship management (CRM), and more [17].

The definitions of BPM found in different literature sources encompass a broader perspective on managing business processes within organizations, employing technologies and techniques as essential tools. Some of these literature sources base their definitions on technological assessment and the capacity to modify existing business processes. Others define the concept as the synergistic effects arising from the combination of technology and human factors, leading to the redefinition of established methods.

Table 1 – Business process definition

Author	Definition
M. Hammer, J. Ciampi	A collection of diverse activities where one or more resources are employed at the input, ultimately resulting in the creation of a valuable product for the consumer at the output
E. Deming	Any form of activity within an organization
Gosstandart	A set of interconnected resources and activities that transform incoming elements into outgoing ones
ISO/IEC	A stable, purposeful set of interrelated activities that, following a specific methodology, transforms inputs into outputs according to specified rules using defined mechanisms
E.G. Oikhman, E.V. Popov	A series of internal steps (types) of activity, commencing with one or more inputs and culminating in the creation of products satisfying the client's needs in terms of cost, durability, service, and quality
Vol. Davenport, J. Short	A logically interconnected set of actions performed to attain a specific outcome in business operations
X. Smith and P. Fingar	A dynamically coordinated, collaboratively executed sequence of transactions that delivers value to customers
Vol. Davenport	A structured finite sequence of actions designed to produce a specific service for a particular consumer or market and a specifically ordered set of tasks, organized in time and space, with defined start and end points and clear definitions of inputs and outputs». «A structured, measurable set of actions created to yield a specific output for a particular client or market
M. Porter	An entity delineated by entry and exit points, interfaces, and organizational components, partially encompassing consumer devices, where the value of the produced service or product is enhanced
E.Z. Zinder	A logical sequence of interdependent actions that employ enterprise resources to generate or obtain a valuable output for the customer, such as a product or service
S.P. Nikanorov	An operation that transforms the input of a system object into an output
Vernikov	A horizontal hierarchy of internal, interdependent functional actions, ultimately aiming for the release of products or their components.
TeleManagement Forum	The systematic sequential execution of functional operations that yield specific outcomes
Note – compiled by the authors on the source [3-15]	

Therefore, BPM can be broadly characterized as a provider of tools and techniques for the efficient management of business processes [18]. BPM can play a pivotal role in an organization's development, especially those that emphasize a business process-centric approach [19]. This is because BPM not only facilitates the discovery, design, deployment, and execution of business processes but, due to its meticulous evolution, it can also enable interaction, control, analysis, and optimization of processes [20]. In today's landscape, where the complexity of business processes is on the rise, and organizations are becoming more open and distributed, focusing on BPM has become a necessity for organizations to navigate these complexities and adapt to new environments [21].

According to the Gartner Research Center [22], business process management is defined as (a) an IT technology for developing enterprise automation systems using a model-centric approach, encompassing the complete cycle of modeling, execution, analysis, and modification of process models; and (b) a management concept focused on the ongoing enhancement of business processes to achieve improved efficiency, productivity, and quality.

So, there is no specific definition for Business Process Management. In general, it is a method that aims to improve organizational performance by focusing on business processes. BPM brings together the tradition of business management, quality control, and information technologies.

Results and discussion. Enterprise performance necessitates a dedicated focus on business process management, entailing the creation of models, process diagrams, audits, and subsequent performance evaluations. In practical scenarios, challenges often emerge concerning interdepartmental coordination, document handling, and the significant time and cost implications associated with repetitive tasks. Addressing such issues is frequently listed among an enterprise's short-term objectives [23-25]. Within the enterprise, employees who routinely deal with substantial data volumes actively contribute to the creation, upkeep, and oversight of all processes. The burden on employees involved in supporting business processes can be alleviated through automation. This automation can encompass a single process or multiple processes, thereby establishing a unified information ecosystem within the enterprise.

Employees who are indispensable for the production of goods play a pivotal role in the initiation, maintenance, and supervision of all processes. However, the extent of human involvement in business processes can be lessened through automation. Automation entails the implementation of technical resources, methodologies, and control systems in production, thus relieving individuals from direct participation in production processes.

The primary objective of automation is to enhance productivity and labor efficiency, elevate product quality, and enhance working conditions for individuals [26]. The significance of automating business processes has grown considerably. When evaluating the effectiveness of business processes and investigating the causes of identified discrepancies, it often becomes evident that a primary challenge for modern enterprises lies in the absence of automation and structured databases to manage accumulated information [27]. A substantial portion of routine tasks, involving manual data entry, retrieval, and analysis, serves as a source of errors, time wastage, and a decline in overall employee motivation.

The principal approach to addressing the challenges associated with automating business processes involves the implementation of information technology and the development of specialized programs and modules [28]. Deploying such programs across various functional units enables the organization to clarify, streamline, and structure the accumulated enterprise information. Furthermore, it reduces the influence of human errors and minimizes unnecessary paperwork.

The term «automation» finds diverse usage across academic literature and everyday conversation. According to Acemoglu D [29], automation is defined as follows:

1. The automatic control of product manufacturing across multiple sequential stages.

2. The application of automatic control to various domains of industry or science.
3. In broader terms, the utilization of electronic or mechanical devices to replace human labor.

This definition underscores that automation primarily involves automatic control and encompasses both electronic and mechanical actions. Building on the definitions which emphasizes the interaction between humans and computers, we define automation as «the computer-assisted execution, either partial or complete, of a task previously carried out by a human».

The literature pertaining to such automation can be categorized into three main domains: workflow management, robotic process automation, and robotic process mining.

Business process automation (BPA) is a multifaceted concept that has been examined and defined by various experts in the realms of business and technology. Here, we present different perspectives from various authors, along with their respective references:

Al-Mashari et al [30]: Al-Mashari and his co-authors define BPA as «the application of technology to execute repetitive tasks or processes within a business, where manual labor can be substituted». Their emphasis lies in the elimination of manual work through the strategic application of technology, resulting in heightened efficiency and reduced error rates.

Davenport [31]: A prominent figure in the field of business process management, Thomas Davenport regards BPA as an integral component of the broader strategy of business process reengineering (BPR). He characterizes it as «the restructuring of business processes, either in entirety or in part, by eliminating unnecessary steps and enhancing automation in others».

Harmon [32]: Paul Harmon, in his book «Business Process Change», discusses BPA as «the utilization of technology to mechanize the execution of procedures and practices». He underscores the pivotal role of technology in simplifying and expediting routine tasks embedded within business processes.

Naghi Ganji and Hooshyar [33]: These authors delineate BPA as «a strategic approach to overseeing and enhancing an organization's fundamental processes to elevate business performance». Their focus is on the strategic dimension of BPA and its potential to drive performance enhancements.

Sadiq et al [34]: Sadiq and his collaborators view BPA as «the integration of technology to automate and streamline business processes for heightened efficiency and effectiveness». They underscore the fusion of technology into the organizational framework to elevate the overall performance of processes.

These definitions collectively underscore the pivotal role of technology in the automation, enhancement, and optimization of business processes, leading to increased efficiency, diminished manual labor, and improved overall business performance.

Automation encompasses all enterprise-level business processes and can be employed to address both localized issues within a single business function and broader challenges that span a network of interrelated business processes. The automation of functions such as accounting, client management, and document handling has gained widespread popularity due to their direct association with the management of substantial data volumes. Procedures for automating business processes can be categorized into three types, as depicted in Figure 1.

1. **Process-specific automation:** In this scenario, one or two specific tasks within a single department are streamlined, focusing on simplifying tasks related to individual documents. For instance, the development of software modules for tasks like data visualization, tooltips, spreadsheet cell formatting based on specified parameters, report generation, archiving folder contents, and one-click email sending, among others.

2. **Cross-process automation:** This form of automation encompasses two or more processes and is achieved through purpose-built software programs. Typically, these programs include a database for accumulating and storing data, input forms, data exchange mechanisms, and analytical reporting tools. Enterprises often develop client-server applications to manage tasks such as order processing, procurement, internal document auditing, statistical data analysis, and production planning.

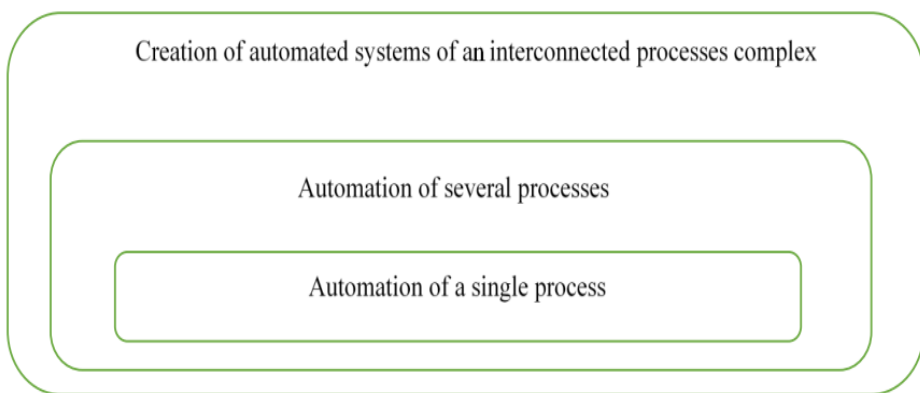


Figure 1 – The Significance of Target Indicators

Note – compiled by author according to the source [34]

3. **Comprehensive system-based automation:** This level of automation involves the creation and implementation of specialized systems that cover a network of interconnected business processes. Such automation systems offer transparency across all processes, real-time production monitoring, and effective enterprise management, ultimately maximizing profitability [35].

The IT industry stands as one of the most resilient and thriving sectors on a global scale. Above all other industries or economic aspects, the IT sector has exhibited heightened productivity, especially in developed regions, making it a pivotal force behind worldwide economic expansion [36]. Every business, regardless of its scale or revenue, can harness the latest technologies and leverage their potential. The phenomenon of globalization has been underway, and this has been mirrored in the advancement of IT, which has driven transformations in how businesses are organized and has reshaped traditional business models.

It fosters the expansion of digital methods for acquiring, scrutinizing, handling, and disseminating information. Information holds a pivotal role in every business context, encompassing both its internal and external aspects, spanning micro and macro perspectives. Acquiring and working with information, conducting analysis, and making informed decisions pose no challenges when an

enterprise operates within a limited customer or supplier network, with minimal competition in its target market. However, as businesses grow, the demand for navigating the landscape of enterprise-related data and its external surroundings escalates. The challenge lies in organizing this information in a sensible manner. The widespread adoption of automation and industrialization has greatly influenced manufacturing organizations, leading to a global landscape filled with equal opportunities. Consequently, this has intensified competition among various manufacturing industries. In light of the various potential global challenges and competitive threats, manufacturing companies of all sizes must prioritize the development of competitive manufacturing capabilities. This essentially involves the integration of automated manufacturing systems, which are widely recognized for their high efficiency and potential to enhance the competitiveness of manufacturing firms.

Conclusion. Summing up, small and medium-sized enterprises (SMEs) often encounter difficulties when it comes to adapting to the necessary skills for technological advancements and the automation of their production systems. SMEs typically rely more on manual labor in their production processes, as they have fewer automated systems in place. The workforce in these enterprises tends to focus solely on their existing products and ranges due to limited possibilities for investing in new technologies, which could result in financial losses if the wrong technologies are pursued. To thrive in the globalized business environment, it is crucial to provide adequate training and education on demanding technologies. Over the past few decades, there have been significant technological advancements, particularly in automation, although there is still room for further development. To enhance their competitiveness, SMEs must automate as many tasks as possible and incorporate communication networks and databases to facilitate efficient information flow and processes. Automation has proven effective in addressing various challenges across manufacturing industries, with a focus on automating repetitive tasks using various tools to enhance overall process efficiency, productivity, quality, and delivery times. While larger firms have the resources and capital to experiment and implement automation solutions in their manufacturing strategies, SMEs continue to grapple with the adoption of industrial automation.

For small and medium-sized enterprises (SMEs) to maintain their market share and competitive edge in a dynamic market environment, they must take the initiative to embrace automation. This shift enables them to produce high-quality products at a reduced cost. The adoption of automation by SMEs offers several notable advantages:

1. **Reduced Dependence on Human Resources:** One primary goal of automating manufacturing systems is to eliminate the reliance on human labor for repetitive and unskilled tasks.
2. **Increased Productivity:** Automation has a direct and positive impact on boosting productivity, consequently leading to improved profit margins.
3. **Enhanced Product Consistency:** The automation of repetitive tasks, whether through robots or other automatic machinery, results in consistently high-quality product outputs.
4. **Opportunities for Skilled Jobs:** Despite the potential for job cuts and layoffs due to automation, there is a silver lining in the form of new and better job opportunities for skilled workers, often accompanied by higher pay.

REFERENCES

1. Bogavac M., Čekerevac Z., Prigoda L. Digitalization of business processes of small and medium enterprises. – 2022.
2. Osterwalder, A. The business model ontology a proposition in a design science approach / A. Osterwalder. – Lausanne: Université de Lausanne, 2004. – 172 p.
3. Hammer M. Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution / M. Hammer, D. Champy. – Moscow: Mann, Ivanov and Ferber, 2011. – 332 p.
4. Deming E. The New Economics for Industry, Government, and Education / E. Deming. – Moscow: Alpina Publisher, 2011. – 417 p.
5. Quality Systems: Model for Quality Assurance in Design, Development, Production, Installation, and Servicing. – Moscow: VNIIS GOSSTANDART, 1997. – 9 p.
6. ISO 9001:2008. Quality Management Systems. – Requirements. International Standard. – Moscow: Standards Publisher, 2008. – 65 p.
7. Oikhman E.G. Business Reengineering: Reengineering the Organization with Information Technology / E.G. Oikhman, E.V. Popov. – Moscow: Finance and Statistics, 1997. – 336 p.
8. Davenport T. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign / T. Davenport, E. Short // Sloan Management Review. – 1990. – № 7. – P. 11-27
9. Smith H. Business Process Management: The Third Wave / H. Smith, P. Fingar. – NY: Meghan Kiffer, – 2006. – 312 p.
10. Harris T. Analytics as a Competitive Advantage. The New Science of Winning / T. Harris, T. Davenport. – Moscow: BestBusinessBooks, 2010. – 272 p.
11. Porter M. Competitive Advantage: How to Achieve High Performance and Sustain It / M. Porter. – Moscow: Alpina Business Books, 2005. – 715 p.
12. Zinder E.Z. New System Design: Information Technology and Business Reengineering / E.Z. Zinder // Database Management Systems. – 2015. – No. 01. – P. 37-49.
13. Nikanorov S.P. Systems Analysis: Stages in the Development of Problem Solving Methodology in the USA / S.P. Nikanorov. – Moscow: Sov. radio, 1969. – 22 p.
14. Korolev V. The Essence of the Process Approach [Online resource] / V. Korolev // Quality Management News, 2012. – Access mode: http://quality.eup.ru/DOCUM7/Essence_of_the_process_approach.htm.
15. ITU-T M.3050.1 «Enhanced Telecom Operations Map (eTOM) – The business process framework» [Electronic resource]. – 2010. – URL: <https://www.itu.int/rec/TREC-M.3050.1-200703-I/en> (date of access: 03/01/2024).
16. Sharp A. Workflow Modeling-Tools for Process Improvement and Application Development/ A. Sharp, P. McDermott. – MA: Artech House, 2001. – 196 p.
17. Gartner «Gartner IT Glossary» [Electronic resource]. – 2024. – URL: <http://blogs.gartner.com/it-glossary/business-process-management-bpm-2/> (date of access: 03/01/2024).
18. Weske M., Van Der Aalst W. M. P., Verbeek H. M. W. Advances in business process management //Data & Knowledge Engineering. – 2004. – T. 50. – №. 1. – C. 1-8.
19. Huang Z. et al. Reinforcement learning based resource allocation in business process management //Data & Knowledge Engineering. – 2011. – T. 70. – №. 1. – C. 127-145.

20. Kohlbacher M. The perceived effects of business process management //2009 IEEE Toronto International Conference Science and Technology for Humanity (TIC-STH). – IEEE, 2009. – C. 399-402.
21. Smith H. Business process management—the third wave: business process modelling language (bpml) and its pi-calculus foundations //Information and Software Technology. – 2003. – T. 45. – №. 15. – C. 1065-1069.
22. Wang M., Wang H. From process logic to business logic—A cognitive approach to business process management //Information & Management. – 2006. – T. 43. – №. 2. – C. 179-193.
23. Dumas M. et al. Fundamentals of business process management. – Heidelberg : Springer, 2018. – T. 2.
24. Bataev A.V. Analysis of the application of big data technologies in the financial sphere //2018 IEEE International Conference» Quality Management, Transport and Information Security, Information Technologies»(IT&QM&IS). – IEEE, 2018. – P. 568-572.
25. Klochkov Y., Gazizulina A., Ostapenko M. Development of QFD methodology //IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2019. – T. 618. – №. 1. – C. 012083.
26. Aytasova A. et al. Development of the process map “research and development” for agricultural organizations //IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2019. – T. 666. – №. 1. – C. 012072.
27. Klochkov Y.S., Tveryakov A.M. Approaches to the improvement of quality management methods //International Journal of System Assurance Engineering and Management. – 2020. – T. 11. – №. Suppl 2. – C. 163-172.
28. Alekseev A.P. et al. Digital twin analytic predictive applications in cyber-physical systems //Cyber-Physical Systems and Control. – Springer International Publishing, 2020. – C. 368-377.
29. Acemoglu D., Restrepo P. Artificial intelligence, automation, and work //The economics of artificial intelligence: An agenda. – University of Chicago Press, 2018. – C. 197-236.
30. Al-Mashari M., Zairi M. BPR implementation process: an analysis of key success and failure factors //Business process management journal. – 1999. – T. 5. – №. 1. – C. 87-112.
31. Davenport T.H. Process innovation: reengineering work through information technology. – Harvard Business Press, 1993.
32. Harmon P., Trends B. P. Business process change: A guide for business managers and BPM and Six Sigma professionals. – Elsevier, 2010.
33. Khani M. et al. The value of the plasma circulating cell-free DNA concentration and integrity index as a clinical tool for prostate cancer diagnosis: a prospective case-control cohort study in an Iranian population //Cancer management and research. – 2019. – C. 4549-4556.
34. Laguna M., Marklund J. Business process modeling, simulation and design. – Chapman and Hall/CRC, 2018.
35. Zegzhda D.P., Kalinin M.O., Levykin M. V. Actual vulnerabilities of industrial automation protocols of an open platform communications series //Automatic Control and Computer Sciences. – 2019. – T. 53. – C. 972-979.
36. Abu Rub F.A., Issa A.A. A business process modeling-based approach to investigate complex processes: Software development case study //Business Process Management Journal. – 2012. – T. 18. – №. 1. – C. 122-137.

Jialing Jiang, MBA студенті

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Шағын және орта бизнестегі бизнес-процестерді автоматтандырудың қазіргі жағдайын талдау

Түйіндеме. Соңғы бірнеше онжылдықта айтарлықтай технологиялық жетістіктер болды, әсіресе автоматтандыру саласында, бірақ одан әрі дамуға әлі де мүмкіндіктер бар. Бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін ШОБ мүмкіндігінше көп тапсырмаларды автоматтандырып, ақпарат пен процестердің тиімді ағынын қамтамасыз ету үшін байланыс желілері мен дерекқорларды пайдалануы керек. Автоматтандыру өндіріс салаларындағы әртүрлі мәселелерді шешуде тиімді екендігі дәлелденді, процестердің жалпы тиімділігін, өнімділігін, сапасын арттыру және жеткізу уақытын қысқарту үшін әртүрлі құралдарды пайдалана отырып, қайталанатын тапсырмаларды автоматтандыруға ерекше назар аударылады. Мақаланың мақсаты – шағын және орта бизнестің бизнес-процестерін автоматтандыру мәселелерін шешу, сондай-ақ ағымдағы жағдайды жақсарту бойынша ұсыныстарды негіздеу. Мақалада шағын және орта кәсіпорындардың бизнес-процестерін автоматтандырудың теориялық негіздері, автоматтандыру түрлері және бизнес-процестерді автоматтандырудың маңыздылығы қарастырылады. Талдау негізінде ШОБ Автоматтандырудың негізгі артықшылықтары анықталды, сондай-ақ қаржы ресурстарының жетіспеушілігі, персоналдың біліктілігінің төмендігі, киберқауіпсіздіктің төмендігі және тиісті инфрақұрылымның болмауы сияқты шағын және орта кәсіпорындардың бизнес-процестеріне автоматтандыруды енгізу үшін кедергілер анықталды.

Түйінді сөздер: бизнес-процестер, бизнес-процестерді басқару, бизнес-процестерді автоматтандыру, шағын және орта бизнес.

Jialing Jiang, студент MBA

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Анализ современного состояния автоматизации бизнес-процессов на малом и среднем бизнесе

Аннотация. За последние несколько десятилетий произошли значительные технологические достижения, особенно в области автоматизации, хотя еще есть возможности для дальнейшего развития. Чтобы повысить свою конкурентоспособность, МСП должны автоматизировать как можно больше задач и использовать сети связи и базы данных для обеспечения эффективного потока информации и процессов. Автоматизация доказала свою эффективность в решении различных задач в производственных отраслях, при этом особое внимание уделяется автоматизации повторяющихся задач с использованием различных инструментов для повышения общей эффективности процессов, производительности, качества и сокращения сроков поставки. Цель статьи – обосновать рекомендации по решению проблем автоматизации бизнес-процессов малого и среднего бизнеса, а также улучшению текущего состояния. В статье рассматриваются теоретические основы автоматизации бизнес-процессов малых и средних предприятий, виды автоматизации и важность автоматизации бизнес-процессов. На основе анализа выявлены основные преимущества автоматизации МСБ, а также выявлены препятствия для внедрения автоматизации в бизнес-процессы малых и средних предприятий, такие как нехватка финансовых ресурсов, низкая квалификация персонала, низкая кибербезопасность и отсутствие соответствующей инфраструктуры.

Ключевые слова: бизнес-процессы, управление бизнес-процессами, автоматизация, малый и средний бизнес.

Г.З. Султанбеков¹, магистр, аға оқытушы
С.Қ. Барышева², экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз аймақтық университеті, Тараз қ., Қазақстан

² «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Түйіндеме. Қазақстанда нарықтық экономиканың дамуы экономикалық процестердің жаһандануынан туындаған қатаң жағдайларда жүреді. Ұлттық шекарадан өтетін нарықтық орта жағдайында бизнес субъектілерінің экономикалық бейімделуінің қиындықтары бизнесті ұтымды басқару тетігін қайта құруды талап етеді. Бизнесті басқарудың ұтымдылығы және өзгермелі нарықтық орта жағдайында Қазақстандағы экономикалық қызмет субъектісін табысты маневрлеу компанияларды басқару есебі арқылы қалыптастырылатын объективті ақпаратсыз мүмкін емес. Мақалада көтерілген мәселелердің өзектілігі: экономикалық тәжірибеде қазақстандық бизнесті қаржылық-экономикалық өміршендікпен қамтамасыз етуге бағытталған тиімді басқарушылық маневр мен бүгінгі таңда қалыптасқан басқарушылық есепке алу жүйесінің даму дәрежесі арасындағы өзара байланыс байқалады. Қазақстандық тәжірибеде бизнестің қазіргі заманғы дамуы басқарушылық есеп тек өндірістік қызмет салаларында ғана емес, сонымен қатар қалыптасқан және жаңа қызмет салаларында кеңінен қолданылатындығымен сипатталады. Басқарушылық есепті қолданудың кеңдігі оның Қазақстандағы қазіргі даму кезеңінің басты ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Алайда оны шағын, орта және тіпті ірі бизнес субъектілері үшін және оны қызмет салалары бойынша қолдану аясын кеңейту үшін қолданудың тежеуші факторы оны практикаға енгізудің әдіснамалық негіздерінің жеткіліксіздігі болып табылады. Бұдан шығатыны, Қазақстандағы қазіргі заманғы басқару есебінің жай-күйі мен дамуының тән белгісі оның бизнес ауқымына қарамастан салалық практикаға қолданылуын кеңейту болып табылады. Осыған байланысты оның әдістерін жаңа бизнес субъектілерінің есептік тәжірибесіне бейімдеу ғана емес, сонымен қатар оны енгізу процесін ұйымдастырудың өзі, сондай-ақ кез-келген бизнес субъектілерінің стратегиялық бағдарларын тиімді іске асыру үшін оның ақпаратын одан әрі пайдалану өзекті болады.

Түйінді сөздер: басқару есебі, қаржылық есеп, шығындар, тиімділік, бақылау, болжау

Кіріспе. Басқарушылық есеп – бұл басқарушылық шешімдер қабылдау үшін қажет ұйымның және оның ішкі құрылымдық бөлімшелерінің экономикалық қызметі туралы ақпаратты жинау, тіркеу, жинақтау және ұсынудың реттелген жүйесі. Қаржылық есеп компанияның шығыстары мен кірістері, қаржылық инвестициялар, қарыздар,

қаржыландыру көздері туралы мәліметтерді жазады. Бұл жағдайда бухгалтерлік есеп кәсіпорынның қаржылық қызметі туралы сенімді деректерді қалыптастыру мақсатын көздейді және нақты деректерді пайдаланады.

Басқарушылық есептің негізгі мақсаты – қажетті басқару шешімдерін қабылдау үшін ұйымның қызметі және оның сыртқы ортасы туралы жоспарлы, нақты және болжамды ақпаратты дайындау.

Сараптамалық бөлім. Басқару есебі кәсіпорын басшылығына тиімді басқару шешімдерін қабылдауға көмектесетін ақпарат беруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, басқарушылық есептен алынған ақпарат кәсіпорынның әрі қарайғы қызметінің басым бағыттарын және олардың болашағын анықтауға көмектеседі, шешімдердің орындалуын бақылауға мүмкіндік беретін құралдарды ұсынады. Егер қаржылық есепті сыртқы бухгалтерлік есеп деп атауға болатын болса, онда басқару – бұл ішкі бухгалтерлік есеп. Ол нақты деректермен қатар аналитиканы, сондай-ақ жоспарлау және бюджеттеу операцияларынан алынған деректерді пайдаланады. Басқару есебі компанияны басқарудың барлық деңгейлеріндегі жұмыс деректерін ұсынады, қай бағыт тиімдірек және тиімді екенін көрсетіп қана қоймай, оның себебін түсіндіреді.

Заңнамада басқару есебін жүргізуді реттемейтіндіктен, кәсіпорын басшылығы ішкі есептілікті қалыптастыру және ұсыну тәртібін дербес реттейді. Бұл ақпарат коммерциялық құпия болып табылады, оны ашық ресурстарда жариялауға тыйым салынады [1]. Басқару есебінде бухгалтерлік есеп элементтерінің едәуір саны бар, ал кейбір болжамдар Бухгалтерия ұсынған мәліметтер негізінде құрылады. Алайда, жалпы алғанда, оның бағыты әлдеқайда кең.

Біріншіден, басқару есебін жүргізу қажеттілігі бухгалтерлік есеп деректері кәсіпорын басшылығына және негізгі қызметкерлерге қазіргі жағдайды толық бағалауға және дұрыс қорытынды жасауға мүмкіндік бермейтіндігімен анықталады. Мәселен, мысалы, қаржылық есептілік тек жеке кәсіпорын шеңберінде жүзеге асырылады және оның қызметінің көптеген салаларында басқару шешімдерін қабылдау үшін қажетті ақпаратты жан-жақты қарастырмайды. Сонымен қатар, бухгалтерлік деректерді ұсыну мерзімдері қатаң реттеледі, сондықтан әрдайым өзекті ақпарат қажетті уақытта алынбайды. Өйткені, есептіліктің белгіленген мерзімдері әрдайым кәсіпорынның өмірлік циклымен сәйкес келмейді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Басқару есебі қаржылық есептілік деректерін едәуір дәрежеде толықтырады. Бұл компанияда қалыптасқан жағдайға сауатты және толық талдау жасауға мүмкіндік береді және келесі артықшылықтарды береді:

1. Шығындардың барлық баптарын жедел тиімді бақылауды жүзеге асыруға, сондай-ақ компанияның қолда бар және болжамды кірістерін бағалауға мүмкіндік береді. Басқарушылық есеп қаржы ағындарын тиімді басқаруды жолға қоюға мүмкіндік береді, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жоспарлауды жүргізуге, мәмілелер жасасудың, келісімшарттарға қол қоюдың салдарын болжауға және т.б. көмектеседі.

2. Компанияның жай-күйіне, оның әлеуетті мүмкіндіктеріне дұрыс баға беруге, жұмыстағы оң және теріс сәттерді, оның қызмет саласындағы күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ақпарат

басшылыққа белгілі бір көрсеткіштерді уақтылы түзетуге, бизнес-процестерді оңтайландыруға мүмкіндік береді.

3. Егер компанияда бірнеше заңды тұлға болса, бухгалтерлік есеп бір суретті көрсете алмайды. Мұнда ақпаратты біріктіруге және оны қажетті форматта ұсынуға мүмкіндік беретін басқару есебінің деректері қайтадан көмекке келеді.

4. Ақпарат мүдделі тұлғаларға бухгалтерлік есеп үшін заңнамада белгіленген кезеңділікпен емес (мысалы, тоқсанына бір рет) қажет болған сәтте беріледі.

5. Басқарушылық есепте ұсынылған мәліметтер неғұрлым жан-жақты және ұйымның алдында тұрған нақты міндеттерді шешу үшін барлық қажетті ақпаратты қамтиды [2].

Осылайша, басқару есебі қазіргі жағдайды бақылауға, кәсіпорынның толық ауқымды дамуын жүзеге асыруға, ықтимал проблемалардың уақтылы алдын алуға және сәйкесінше компания жұмысында тамаша нәтижелерге қол жеткізуге және оның алдында тұрған міндеттерді оңай шешуге мүмкіндік береді. 1-кестеде басқару және қаржылық есебінің пайдаланудың айырмашылықтары келтірілген.

1-кесте. Басқару және қаржылық есебінің пайдаланудың айырмашылықтары

Көрсеткіштер	Пайдалану айырмашылықтары	
	Басқару есебі	Қаржылық есебі
Ақпаратты кім пайдаланады	Кәсіпорынның басшы қызметкерлері мен меншік иелері (ұйым шеңберінде пайдалану); компания бөлімдерінің қызметкерлері (өзінің лауазымдық функц. шеңберінде)	Ішкі пайдалану (кәсіпорын иелері, басшы қызметкерлер, бухгалтерия, жоспарлау-экономикалық бөлім) Сыртқы пайдалану (контрагенттер, мемлекеттік бақылау органдары)
Ақпараты көрсету деңгейі	Есепке алу объектілерін жан-жақты көрсету, олардың тән белгілері мен ерекшеліктерін анықтау	Ірілендірілген есепке алу, нақтылау немесе жіктеу жүзеге асырылмайды
Шаруашылық операцияларды көрсету әдістері	Әдістеме Заңмен реттелмеген	Заңнамамен белгіленген. Барлық операцияларды жүзеге асыру тетігі қатаң реттелген
Шаруашылық процесстерді міндеттілігі	Бұл процестің маңыздылығы мен маңыздылығын түсіну негізінде ерікті негізде жүзеге асырылады	Барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін міндетті
Кезеңділік	Ұйымның қажеттілігіне байланысты деректер бұрын болған немесе ағымдағы жағдайды көрсетуі немесе болжамды бағалау болуы мүмкін	Есептілік қатаң белгіленген мерзімде қалыптасады, болжамды жоспарлау қарастырылмаған
Ескерту: авторлармен жасалған [3] әдебиет негізінде		

Енді басқарушылық есептің негізгі 5 артықшылығын қарастырыңыз

1. Тиімділік. Басқарушылық есепте көрсетілген көрсеткіштер бойынша жоспарлы есептер қажеттілікке сәйкес және бұл ретте барынша жедел, оның ішінде Бизнесінің берілген критерийлері мен ерекшеліктеріне сәйкес автоматты режимде жасалады, өйткені олар заңмен қандай да бір мерзімге байланысты емес. Компания басшылығының өзі қандай мәліметтерді және қандай мерзімде қарауға ұсынылуы тиіс екенін өзі шешуге құқылы. Өзекті және уақтылы ақпарат көбінесе стратегиялық маңызды шешімдер қабылдау кезінде ғана емес, сонымен бірге кәсіпорынның қазіргі қызметінде де табысты анықтайды.

2. Практикалық құндылық. Мүмкін, бұл басқарушылық есептің басты айырмашылығы. Егер бухгалтерлік есеп бірінші кезекте бақылаушы органдарға арналған болса, онда басқарушылық есеп деректері тікелей практикалық қолдануға арналған. Бұл ретте Бухгалтерия ұсынған мәліметтер ұйымда болып жатқан және басқару шешімдерін қабылдау кезінде маңызы бар барлық процестер туралы барынша нақтыланған деректермен толықтырылады.

3. Жеке көзқарас. Бухгалтерлік есеп пен басқарушылық есеп арасындағы тағы бір айырмашылық мынада: соңғысында ұсынылған барлық ақпарат тікелей компанияның өзінде пайдалануға арналған (бақылауды жүзеге асыру, тәуекелдерді басқару, ұзақ мерзімді болжау және т.б.). Тиісінше, ақпаратты көрсету көлемі мен ерекшеліктері, талданатын көрсеткіштердің саны, құжаттарды ресімдеу түрлері мен тәсілдері және т.б. заңнамамен реттелмейді. Басқарушылық есеп деректері бизнестің өзі белгілеген нысанда және қажетті көлемде ұсынылуы мүмкін, оны бизнесмендердің өздері компанияның алдында тұрған міндеттерге сүйене отырып анықтайды.

4. Ақпарат түрлері және оның жан-жақтылығы. Бұл тармақ есептіліктің осы түрлерінің ұқсастығы мен айырмашылығын бір уақытта қарастыруға мүмкіндік береді. Бір жағынан, басқарушылық есеп өзінің қаржылық бөлігінде белгілі бір дәрежеде бухгалтерлік мәліметтерге негізделген. Екінші жағынан, басқару есебі үшін тек бухгалтерлік есеп қана емес, сонымен қатар бірқатар басқа көрсеткіштер қажет. Сонымен қатар, ақпараттың барлық түрлері, соның ішінде қаржылық, басқару есебінде мүмкіндігінше жан-жақты ұсынылған, сондықтан тіпті бухгалтерлік мәліметтер де нақтылауды қажет етеді. Жекелеген құрылымдық бөлімшелерге немесе тіпті нақты қызметкерлерге қатысты көрсеткіштер немесе тауарлардың жекелеген топтары, көрсетілетін қызмет түрлері туралы мәліметтер қажет болуы мүмкін.

5. Болжау. Бухгалтерлік есеп компанияның қазіргі кездегі немесе өткен кезеңдегі қаржылық жағдайын көрсетуге мүмкіндік береді, ал Басқару есебі қазіргі жағдайды ғана емес, сонымен бірге болашақты, даму мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Басқарушылық талдау сыртқы факторлардың (мысалы, маусымдық) ұйымның қызметіне әсерін анықтауға және белгілі бір кезеңдерге алдын-ала болжам жасауға мүмкіндік береді. Бұл бизнеске дұрыс басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді [4].

Басты ерекшелігі – басқару есебі жеке процестерді емес, тұтас жүйенің жұмысын талдауға және кейіннен жоспарлауға бағытталған.

Қорытынды. Басқару есебін өткен, қазіргі және болашақ арасындағы байланыс деп атауға болады. Кәсіпорынның ақпараттық жүйесінің бұл бөлігі ақпаратты ТОП-менеджментке қажетті аналитикалық бөлімдерде қарастыруға жауап береді. Басқарушылық есеп жүйесін құруға бірыңғай талаптар жоқ. Белгілі бір бизнестің қажеттіліктері мен ауқымына бейімделуге болатын және қажет болатын кәсіпкерлердің тәжірибесіне негізделген ұсыныстар ғана бар.

Басқару есебін ұйымдастыру үшін:

– Басқарушылық есептің шектеулері дұрыс емес ақпарат алу қаупі (әсіресе сыртқы көздерден). Бұл дұрыс емес шешімдер қабылдауға әкелуі мүмкін.

– Жағдайды барлық жағынан зерттеу және оны жан-жақты бағалау қажеттілігі кейде кері байланыс алудың кешігуіне әкеледі.

– Барлық қызметкерлер ақпаратты барабар бағалауға жеткілікті білікті емес.

– Ұйымдардың қызметіне басқару есебін енгізу үшін:

– Іске асыру кезеңдері компанияның қызметін және оның стратегиялық мақсаттарын сипаттаңыз. Ақпаратты кім және не үшін қолданатынын анықтаңыз.

– Шешім қабылдаудың әртүрлі деңгейлері үшін қажетті деректерді анықтаңыз. Деректерді жаңартудың уақыт аралықтарын орнатыңыз.

– Барлық бөлімшелер үшін бірыңғай есеп жүргізу қағидаларын құру.

– Жүйені енгізу.

– Жұмысты үнемі қадағалап, қажет болған жағдайда оңтайландырыңыз [5].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для вузов. – М.: Национальное образование, 2018. – 672 с.

2. Моисеенко А.С. Развитие управленческого учета в строительных организациях. Краснодар: КГУ. – 2016. – 276 с.

3. Мынбаева Д.Е. Нургалиева А.М., Гумар Н.А. Дискурсивный подход к содержанию понятия управленческого учета в банках. //Евразийский юридический журнал. – 2020. – № 3(142). – С. 386389.

4. Мурзалиева А.К. Формирование систем управленческого учета и внутреннего контроля в амбулаторно-поликлинической службе здравоохранения (на материалах города Алматы и Алматинской области). Диссертация на соискание к.э.н. Алматы: АО «Университет Нархоз». – 2019. – 180 с.

5. <https://www.1cbit.kz/blog/upravlencheskiy-uchet-v-1s-kak-razrabotat-i-vnedrit/>

Г.З. Султанбеков¹, магистр

С.К. Барышева², кандидат экономических наук, ассоциированный профессор

¹ Таразский Региональный университет имени М.Х. Дулати

² Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Необходимость и возможности управленческого учета

Аннотация. Сложности экономической адаптации субъектов бизнеса в условиях рыночной среды, перешагивающей национальные границы, требуют перестройки механизма рационального управления бизнесом. Рациональность управления бизнесом и успешное маневрирование субъекта экономической деятельности в Казахстане в условиях изменчивой рыночной среды невозможно без объективной информации, формируемой посредством управленческого учета компаний. Управленческий учет – представление финансовой и нефинансовой информации в виде, удобном для менеджеров компании в целях принятия управленческих решений, планирования и контроля.

Современное развитие бизнеса в казахстанской практике характеризуется тем, что управленческий учет внедряется не только в сферы производственной деятельности, но и широко используется в устоявшихся и в новых сферах услуг. Широта применения управленческого учета является одним из ключевых особенностей современного этапа его развития в Казахстане. Однако сдерживающим фактором его использования для субъектов малого, среднего и даже крупного бизнеса и для расширения сфер его применения по сферам деятельности является недостаточность методологических основ его внедрения в практику. Характерной чертой управленческого учета в Казахстане является расширение его применения в отраслевую практику независимо от масштаба бизнеса. Таким образом, актуальным становится адаптация его методов в учетную практику новых субъектов бизнеса, и сама организация процесса его внедрения, так и дальнейшего использования его информации для эффективной реализации стратегических ориентиров субъектов любого бизнеса.

Ключевые слова: управленческий учет, финансовый учет, затраты, эффективность, контроль, прогнозирование.

G.Z. Sultanbekov¹, Master's degree¹,

S.K. Barysheva², Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

¹ Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

² Turan University, Almaty, Kazakhstan

The need and possibilities of management accounting

Abstract. The difficulties of economic adaptation of business entities in a market environment that transcends national borders require restructuring the mechanism of rational business management. The rationality of business management and successful maneuvering of the subject of economic activity in Kazakhstan in a volatile market environment is impossible without objective information generated through the management accounting of companies. Management accounting is the presentation of financial and non-financial information in a form convenient for company managers in order to make management decisions, planning and control.

Modern business development in Kazakhstan is characterized by the fact that management accounting is being implemented not only in the areas of production activity, but is also widely used in established and new service sectors. The breadth of application of management accounting is one of the key features of the current stage of its development in Kazakhstan. However, a limiting factor in its use for small, medium and even large businesses and for expanding its scope of application by field of activity is the lack of methodological foundations for its implementation in practice. A characteristic feature of the state and development of modern management accounting in Kazakhstan is the expansion of its application into industry practice, regardless of the scale of the business. Thus, it becomes relevant to adapt its methods to the accounting practice of new business entities, and the very organization of the process of its implementation, as well as the further use of its information for the effective implementation of strategic guidelines of any business entities.

Keywords: management accounting, financial accounting, costs, efficiency, control, forecasting.

Р.У. Гулимбетова¹, магистр экономических наук, сеньор-лектор
Ш. Алтынбекқызы², студент
^{1, 2} Каспийский общественный университет, г. Алматы, Казахстан

СОВРЕМЕННЫЙ АНАЛИЗ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье анализируется организация кредитной политики в банках второго уровня Республики Казахстан. Исследование существующих в современности разновидностей потребительского кредитования, выявление роли и целей кредитования, обозначение и анализ характерных проблем в сфере кредитной политики банков второго уровня, так же, разработка потенциальных перспектив совершенствования уровня потребительского кредитования, на территории Республики Казахстан.

В представленном тематическом исследовании рассматривалось множество сервисов и функциональных возможностей. Все эти инструменты были разработаны для поддержки укрепления сотрудничества между учеными и предпринимателями. Разнообразие и популярность таких приложений доказывает, что коммуникацию между миром науки и миром бизнеса необходимо выстраивать и поддерживать. Такие инструменты могли бы быть использованы для установления новых контактов, решения некоторых научных проблем, поиска новых сотрудников. Они также позволяют преодолеть существующие барьеры, такие как трудности в установлении международных контактов, поиске новых идей и решений, получении доступа к новым источникам финансирования развития.

Ключевые слова: кредитная политика, залог, ипотека, экономика, потребитель, ссуда.

Введение. В тенденциях современности, потребительское кредитование является неотъемлемой частью общества. Для того чтобы в полной мере рассмотреть тему потребительского кредитования, важно определить значение и основную сущность данного вида кредитования. Под потребительским кредитованием предполагается предоставление определенными кредитными учреждениями, имеющими соответствующую лицензию на осуществление данного вида операций, потребительского товара, по которому предоставляется установленный договором временной промежуток своевременных выплат [1]. А также кредитные учреждения предоставляют потребителям денежные ссуды на покупку, оплату различного рода товаров или услуг.

Роль коммерческих банков в современном обществе значительна и многогранна. Банковская деятельность охватывает большое количество направлений и операций. С каждым годом банки второго уровня расширяют спектр предоставляемых финансовых услуг. Одними из

главенствующих направлений коммерческих банков Казахстана являются операции по кредитованию.

Экспериментальная часть. На данный момент банковская система представлена 23 банковскими учреждениями. В целом, нынешняя система расценивается как олигополистическая. Крупнейшими банками по размеру активов являются: АО «Народный Банк», АО Jusan bank, ДБ АО «Сбербанк», АО «Kaspi bank», АО «Forte Bank».

За 2019-2021 годы лидерами по количеству активов являются: АО «Народный Банк», АО «Jusan bank» и ДБ АО «Сбербанк». 2020 - 2021 годы были не простыми для всех сфер деятельности, в том числе и для банковской деятельности. В связи с рядом факторов, принятых государством, направленных на стабилизацию эпидемиологической ситуации страны – конкурентные позиции среди БВУ значительно возросли. По предоставляемым условиям кредитования в приоритете у населения ДБ АО «Сбербанк»

Результаты и обсуждения. ДБ АО «Сбербанк» – это дочерний банк одноименного российского крупнейшего банка, которому принадлежат 99,9% акций, приобретенных в 2006 году у казахстанского «Тексакабанка». В Республике Казахстан ДБ АО «Сбербанк» является одним из самых крупнейших БВУ, пользуется большим спросом у казахстанских потребителей. На 2021 год размер его активов составляет 4031,72 млрд тенге. Размер кредитного портфеля составляет 1961,55 млрд тенге. В Казахстане предоставлено множество филиальных сетей, осуществляющих банковские услуги, в том числе кредитование физических лиц. Рассмотрим основные аспекты кредитования потребителей на примере данного банковского учреждения [2].

На данный момент, потребителям представлены следующие кредитные предложения:

1) «Кредит без залога и комиссий». Данный кредит выдается потребителям только в национальной валюте, его ставка исходит от 8% и максимальная сумма кредитования составляет – 8 миллионов тенге, а срок кредитования до 5 лет включительно. На момент данного анализа, ставка ГЭСВ составляет от 8,38%.

2) «Рефинансирование кредита без комиссий» - название следующей банковской услуги ДБ АО

«Сбербанк». Суть данного кредита предрасполагает, что потребитель может взять кредит до 8 миллионов тенге и рефинансировать в уже имеющиеся кредиты другого банка. При досрочно погашении данного займа, к заемщику не будут применены штрафные санкции. Потребители посредством рефинансирования, могут объединить множество кредитов в один единый. Заемщик данного кредита должен быть обязательно старше 21 года и к завершению выплаты кредита, его возраст должен быть меньше пенсионного. Ставка ГЭСВ по данному кредиту составляет от 8,38%.

3) «Кредит на неотложные нужды» – данный вид предоставляемого кредита является залоговым, преимущественно предоставляется под залог недвижимого имущества. Размер суммы данного кредита рассчитывается как 70% от суммы имущества, оформленного в залог. Максимальным сроком, на который будет предоставлен данный кредит – является 10 лет

включительно. Ставка процента по данному кредиту начинается от 18%. Данный вид кредита является долгосрочным и предоставляется крупная сумма денег, поэтому данный вид характеризуется рядом рисков. Так же, для физических лиц ДБ АО «Сбербанк» предоставляет ипотечное кредитование.

Программа «7-20-25» направлена на предоставление ссуд для покупки недвижимого имущества физических лиц. Ссудная ставка по данному кредиту составляет 7%, годовая эффективная ставка вознаграждения составляет от 7,2%. Данный кредит направлен на ипотечное кредитование и одним из условий получения данного вида потребительского кредита необходимо сделать первоначальный взнос, в размере 20% от того имущества, которое приобретает потребитель. До момента, пока потребитель не выплатит кредитные обязательства, его приобретенное, посредством ипотечного кредита, имущество будет являться обеспечением по займу. Таким образом, благодаря данному кредиту можно получить кредит на покупку недвижимого имущества, но не на полную сумму, а лишь на 80%.

Так же, данный вид кредита предусмотрен только для тех лиц, у которых нет в собственности недвижимого имущества, а также данный кредит не будет выдан лицам, у которых уже есть открытый непогашенный долг по аналогичному кредиту. Название данного кредита сложилось из главных условий:

«7» - процентная ставка, «20» - первоначальный взнос, «25» - период кредитования.

Следующая программа – «жилищный кредит». Отличие данного потребительского кредита от программы «7-20-25» заключается в том, что по условиям данного кредита нет необходимости полностью подтверждать доход заемщика, можно только частично. Ставка по данному кредиту составляет от 9,99% и годовая эффективная ставка вознаграждения составляет от 14,49%. Так как частичное подтверждение дохода является наиболее рискованным, Сбербанк может выдать такому заемщику только лишь сумму 50% от приобретаемого имущества и, соответственно, на меньший срок.

Программа «Особая ипотека от Сбербанка для клиентов VI Group». Условия данной программы отличаются от предшествующих тем, что можно приобретать недвижимость на этапе постройки и платить первоначальный взнос на 10% ниже. Так же, предлагаются низкие проценты и возможность получить 90% от стоимости имущества.

Программа «Ипотека «Десятка» в объектах компании Rams Qazaqstan».

Данная программа так же, как и предыдущая предрасполагает выгодные условия для приобретения имущества на этапе постройки, но так же Сбербанк предлагает своим клиентам акцию: при получении займа, 5% от стоимости имущества ДБ АО «Сбербанк» дает в подарок. Но, по данной программе установлены весьма высокие процентные ставки.

Значительными результатами работы ДБ АО «Сбербанк» за последние несколько лет, в Казахстане является высокий уровень потребительской лояльности, что выражается так же и по результатам показателя

Розничное кредитование на этапе современного развития банковских продуктов является наиболее стремительно развивающейся сферой. За буквально несколько лет показатели роста потребительского кредитования увеличились в 5 раз. Также с каждым годом розничное кредитование занимает все большую долю в совокупном ссудном портфеле коммерческих банков. Важнейшей особенностью современной политики по кредитованию физических лиц является рост периода, на который возможно предоставить кредит заемщикам [3].

На сегодня, большая часть коммерческих банков придерживается политики максимизации привлечения розничных заемщиков несмотря на то, что пока ситуация с привлекательностью корпоративных клиентов не изменилась. Исходя из этого, можно сделать выводы о том, что политика постепенно меняется, а значит однажды, возможно, придет к этапу, когда розничное кредитование будет составлять основную совокупную долю кредитного портфеля банков. Есть ряд факторов, которые позволят удержать обширные темпы роста кредитования физических лиц, к ним можно отнести:

1) наличие не отечественных инвесторов на казахстанском рынке банковских услуг;

2) совершенствование кредитных операций и кредитной политики;

3) меры по увеличению числа экономически и финансово грамотного населения страны. Так же, на сегодняшний день, целевые денежные ссуды, предназначенные для покупки различных товаров - набирают популярность [4]. Данное явление основано на том, что потребители видят удобными условия предоставления такого рода кредитов, ведь решение по выдаче ссуды дается очень быстро и после одобрения потребители имеют возможность получить те виды товара, которые им необходимы, без долгого ожидания. Короткие сроки связаны с тем, что банковский менеджмент сделал новый скачок в своем развитии и для подобного рода займов теперь запрашивает небольшой пакет документации. Безусловно, по таким займам наблюдаются высокие процентные ставки, так как риски невозвратности денежных средств или выплат процентов достаточно велики. Так как данный вид «быстрых» кредитов и рассрочек достиг невероятных объемов, объемы долгосрочного кредитования понизились. Но, вместе с тем, стоит отметить, что потребители все же заинтересованы в политике увеличения периода предоставления кредитов и если они берут большие ссуды, то выбирают максимальный срок кредитования [5].

Заключение. Делая выводы о перспективах развития потребительского кредитования физических лиц, стоит так же обратить внимание на ипотечное кредитование потребителей. Так как данный вид кредитования долгосрочен, он будет носить значимый характер для банков, так как будет являться наиболее стабильным, ведь обеспечением для данного кредита будет являться приобретенное недвижимое имущество.

В Республике Казахстан потребительское кредитование регулируется следующими законами: «О банках и банковской деятельности», «правила краткосрочного кредитования экономики РК»,

«Нормативные значения и расчеты пруденциальных нормативов для БВУ». А также регулируется многими другими правилами и

инструкциями. Учитывая вышеизложенное, можно сделать вывод: кредитование потребителей располагает рядом проблем, в том числе и с их внедрением. Наиболее распространённой проблемой является низкий уровень доверия населения к безналичным расчетам, а также сложности пользования новыми системами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.01.2021).
2. Официальный сайт ДБ АО «Сбербанк». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.sber.kz/> (дата обращения: 26.05.2022).
3. Лаврушин О.И. Деньги. Кредит. Банки. Экспресс–курс, учебное пособие. 4-е изд. стер. М.: КНОРУС, 2017. – 320 с.
4. Ведяев А., Лаврентьева И., Шарикова Е. и др. банковская система, кризис и перспективы развития. М.: Аналитическая лаборатория «Веди», 2022. – 146 с.
5. Лебедев А.Н. Развитие БВУ Казахстана Интернет публикация. М.: Деловая газета – шквал IT-новостей, 01.08.20.

Р.У. Гулимбетова¹, экономика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор

Ш. Алтынбекқызы², студент

^{1, 2} Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан Республикасының екінші деңгейлі банктерінде несиелік саясатты ұйымдастыру талданады. Қазіргі заманда бар тұтынушылық несиелеу түрлерін зерделеу, несиелеудің рөлі мен мақсаттарын анықтау, екінші деңгейлі банктердің несиелік саясаты саласындағы сипаттамалық проблемаларды анықтау және талдау, сондай-ақ несиелендіруді жетілдірудің әлеуетті перспективаларын әзірлеу. Қазақстан Республикасының аумағындағы тұтынушылық несиелеу деңгейі.

Ұсынылған жағдайлық зерттеу әртүрлі қызметтер мен функционалдылықты зерттеді. Бұл құралдардың барлығы ғалымдар мен кәсіпкерлер арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға қолдау көрсету үшін әзірленген. Мұндай қолданбалардың әртүрлілігі мен танымалдылығы ғылым әлемі мен бизнес әлемі арасындағы байланысты құру және қолдау қажет екенін дәлелдейді. Мұндай құралдарды жаңа байланыстар орнату, белгілі бір ғылыми мәселелерді шешу және жаңа қызметкерлерді іздеу үшін пайдалануға болар еді. Олар сондай-ақ халықаралық байланыстарды орнатудағы қиындықтар, жаңа идеялар мен шешімдерді табу, дамуды қаржыландырудың жаңа көздеріне қол жеткізу сияқты бар кедергілерді еңсеруге көмектеседі.

Түйінді сөздер: несиелік саясаты, кепіл, ипотека, экономика, тұтынушылық, несиелік.

R.U. Gulimbetova¹, Master of Economic Sciences, Senior Lecturer

Sh. Altynbekkyzy², student

^{1, 2} Caspian University, Almaty, Kazakhstan

Modern analysis of consumer lending in the republic of Kazakhstan

Abstract. The article analyzes the organization of credit policy in second-tier banks of the Republic of Kazakhstan. Research of the varieties of consumer lending existing in modern times, identification of the role and objectives of lending, identification and analysis of characteristic problems in the field of credit policy of second-tier banks, identification of possible alternative solutions identified during the analysis of problems. Also, the development of potential prospects for improving the level of consumer lending in the territory of the Republic of Kazakhstan.

The presented case study examined a variety of services and functionality. All of these tools have been developed to support strengthening collaboration between scientists and entrepreneurs. The variety and popularity of such applications proves that communication between the world of science and the world of business must be built and maintained. Such tools could be used to establish new contacts, solve certain scientific problems, and search for new employees. They also help overcome existing barriers, such as difficulties in establishing international contacts, finding new ideas and solutions, and gaining access to new sources of development financing.

Keywords: credit policy, collateral, mortgage, economy, consumer, loan.

Білім – ақылдың нұры, жарқын болашақ кепілі. Ел ертеңі, халық болашағы білімді де, білікті жас ұрпақтың қолында. «Жастық шақта алған білім – тасқа таңба басқандай» – демей ме дана халқымыз? Сондықтан да қазіргі таңда елімізде білім аламыз деген жастарға барлық жағдай жасалуда. Тіпті, жоғары білім алуға ниеті бар жастардың шет мемлекеттердегі университеттерде оқуына да мүмкіндіктер бар.

Университет – мектептен кейінгі адам баласының білімін мамандығымен ұштастыра отырып, мамандықтың қыр-сырына даярлайтын білім ордасы.

Еліміздегі сондай университеттердің бірі әрі бірегейі және тарихы терең – эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, бүгінде осы Қара шаңыраққа 90 жыл толып отыр. Қазіргі уақытта университетте 16 факультет, 37 ғылыми-зерттеу институттары мен орталықтары, барлығы 27 000-ға жуық студент оқитын 66 кафедра бар. Қазақстандағы ең көне және ең ірі экономикалық оқу мекемелерінің бірі және ҚазҰУ-нің элиталы факультеті болып табылатын, Экономика және бизнес жоғары мектебі бакалавриат, магистратура, PhD, докторантурадан кейінгі оқу деңгейлерінде білім береді. Факультетіміздің төрт кафедрасында: экономика, менеджмент, қаржы және есеп, бизнес-технологиялар бойынша 2000-нан астам студент білім алуда. Осы студенттерге білім беретін білімді де білікті оқытушыларымыздың білім алушыларға экономикамыздың өсуіне үлес қосатын, бәсекеге қабілетті сапалы білім, саналы тәрбие бере отырып, өмірге нық сеніммен қарайтын тұлғаларды қалыптастыруда қосар үлесі орасан зор. Білімнің қайнар ошағы болып отырған қара шаңырақта студенттерге, әлемдік озық елдерге барып оқып келіп, тәжірибе жинап, теория мен практиканы қатар дамытуға да мүмкіндіктер жасалған. Оқимын деген әрбір тұлғаға жан-жақты көмек, бағыт-бағдар көрсетуге асығып тұратын білікті мамандар жетерлік. Және де университет PhD бағдарламасы бойынша шетелдерден Италиядан, АҚШ, Ұлыбританиядан, Жапониядан және т.б. профессорлар шақырылып бірлесе жұмыс атқаруда. Сондай-ақ, бірнеше ғылыми орталықтар мен бағдарламаларды біріктіретін «Бизнес кұзыреттерін дамыту кластері» жұмыс істейді. Бұл да университеттің абыройын арттыратын ерекше тарихи тағылымдары болып табылады.

Бүгінде аталған оқу орны ғылым мен білім беру кеңістігінде өзінің лайықты орнын алып, жоғары білім саласындағы әлемдік көшбасшы университетіне айналды. Әрбір бітіруші жас түлектің арманына айналған бұл оқу орнының берер мүмкіндігі мен білім сапасы жоғары екені белгілі. Университеттің басты мақсаты отандық және шетелдік еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, әлемдік білім беру кеңістігінде орын алатын, қолданбалы және іргелі зерттеулерді дамытып, оларды өндірісте қолдануға өз үлестерін қосатын жоғары маман иелерін дайындау болып табылады.

Қорытындылай келе, эл-Фараби атындағы ұлттық университеті өзінің студенттері мен оқытушыларына оқу, зерттеу және дамыту үшін ең жақсы жағдайларды қамтамасыз етіп, Орталық Азиядағы жетекші университеттердің бірегейі болып қалуда. Асқақ армандарға жол ашатын бұл оқу орнының орны әрқашан бөлек. Қасиетті қара шаңырақта білім алған әрбір тұлға мемлекет болашағы. Мемлекет тарихында алтын әріптермен қалатын, тарихы мен тағлымы терең құт мекен. Үлкен қалаға биік белестерді бағындырамын деп, арман қуып келген жастардың ордасымен толыға бергей!

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА «УЧЕТ И АУДИТ» УНИВЕРСИТЕТА ТУРАН

Профессия бухгалтера с каждым днем становится все более актуальной. В понимании многих она связана лишь с цифрами и отчетами, но для любого бизнеса квалификация бухгалтера имеет огромное значение. Бухгалтер создает финансовую отчетность, глядя на которую может сделать анализ и оценить состояние организации. Он несет ответственность за финансовое здоровье организации, а также задает правильный вектор движения.

За каждым успешным бизнесом стоит не только умение управлять, но и профессиональный бухгалтер. Ведь он, глядя на транзакции, может сделать выводы о том, каким образом управляется компания и насколько рискованны и обдуманны действия управляющих. Следит за всем процессом, может внести вклад в оптимизацию расходов и работает согласно стандартам.

Сегодня мы живем в мире, где бизнес является основой экономики. Бизнес не может существовать без правильно организованного бухгалтерского учета. В связи с ростом бизнеса финансовая бухгалтерия все больше и больше в тренде во всем мире, но в то же время мы сталкиваемся с разными проблемами данной сферы.

Если Вы хотите быть конкурентоспособным и финансово стабильным, заниматься аналитическими и научными исследованиями, повышать свою квалификацию, то мы вам предлагаем одну из самых востребованных образовательных программ магистратуры – Учет и аудит.

Обучение по образовательной программе (ОП) «Учет и аудит» в магистратуре университете Туран позволяет получить углубленные знания в области учета, анализа и аудита. Обучающиеся знакомятся с современными методами прогнозирования и контроля финансовой деятельности отечественных, совместных и зарубежных компаний. Обучение в магистратуре дает возможность применять наиболее прогрессивные способы рационального использования ресурсов и выявлять резервы повышения эффективности бизнеса. Обучающиеся приобретают навыки по составлению финансовой, налоговой, а также нефинансовой отчетности.

Получив степень магистра по ОП «Учет и аудит», Вы сможете легко ориентироваться в любых современных моделях управления бизнес-процессами, а также проводить научные исследования и осуществлять педагогическую деятельность.

Особенности программы:

- практико-ориентированные специализированные модули и курсы;
- возможность получения профессиональных знаний по профильным дисциплинам для сертификации профессионального бухгалтера Казахстана;
- изучение лучших международных практик учета и аудита на основе международных стандартов финансовой отчетности и аудита;
- изучение особенностей отраслевого учета расширит перспективы трудоустройства;
- освоение финансово-аналитических дисциплин позволит анализировать и прогнозировать деятельность компаний и разрабатывать рекомендации по улучшению финансового состояния

Авторлар туралы мәлімет

Haichao Hu – MBA студенті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Jialing Jiang – MBA студенті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Алтынбекқызы Ш. – студент, Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Ахмад Афанди Махфудз – профессор, PhD докторы, Даруссалам Гонтор Университеті, Понорого, Индонезия

Барышева С.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бекмұратова Ш.С. – 6В04117 – Қаржы мамандығының 4-курс студенті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Гулимбетова О.У. – экономика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор, Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Курбанова К.А. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Муратова Д.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы және есеп» кафедрасының доценті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Наурызбеков С.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және менеджмент» кафедрасының доценті м.а., М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Несинбек А.Ф. – магистрант, Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

Нурмагамбетова А.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Омарова М.Ф. – 6В04117 – Қаржы мамандығының 4-курс студенті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Рысбекова А.К. – «Денсаулық сақтаудағы Бизнес-әкімшілендіру» DBA докторанты, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «Масғұт Айкімбаев атындағы аса қауіпті инфекциялар Ұлттық ғылыми орталығы» инновациялық технологияларды енгізу бөлімінің басшысы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сарыкулова Л.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы және есеп» кафедрасының доценті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Султанбеков Г.З. – магистр, аға оқытушы, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Супугалиева Г.И. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Тұрсынхан Б.Х. – студент, Caspian University, Алматы қ., Қазақстан

Уристебек А.Б. – магистрант, «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Haichao Hu – студент MBA, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Jialing Jiang – студент MBA, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Алтынбекқызы Ш. – студент, Каспийский общественный университет, г. Алматы, Казахстан

Ахмад Афанди Махфудз – профессор, доктор PhD, Университет Даруссалам Гонтор, Понорого, Индонезия

Барышева С.К. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Бекмуратова Ш.С. – студент 4-курса специальности 6В04117 – Финансы, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Гулимбетова О.У. – магистр экономических наук, сеньор-лектор, Каспийский общественный университет, Алматы, Казахстан

Курбанова К.А. – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Муратова Д.Б. – кандидат экономических наук, доцент кафедры «Финансы и учет», Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Наурызбеков С.К. – кандидат экономических наук, и.о. доцента кафедры «Финансы и учет», Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Несипбек А.Ф. – магистрант, Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

Нурмагамбетова А.З. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Омарова М.Ф. – студент 4-курса специальности 6В04117 – Финансы, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Рысбекова А.К. – докторант, DBA «Бизнес-администрирование в здравоохранении», руководитель отдела по внедрению инновационных технологий «Национального научного центра особо опасных инфекций имени Масгута Айкимбаева» Министерства здравоохранения Республики Казахстан, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Султанбеков Г.З. – магистр, старший преподаватель, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Сунугалиева Г.И. – старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Тұрсынхан Б.Х. – студент, Caspian University, Алматы, Казахстан

Уриستمбек А.Б. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Алиев Мурат Капбарович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адаббекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденевич – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», Казахстан

Тлеужанова Данагуль Амангелдиновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Сырлыбаева Назгуль Шенгелбаевна – кандидат экономических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Досжан Райгүл Дүкенбайқызы – PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Гамидуллаева Лейла Айваровна – доктор экономических наук, профессор кафедры управления и экономической безопасности Пензенского государственного университета, Пенза, Россия

Пукала Ричард – PhD, профессор, Государственной высшей школы технологий и экономики, Университет в Ярославле, Польша

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подписанными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.